

ZAMANOVA SEVİNC AĞACAVAD qızı

**SİĞORTA İŞİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ
PROBLEMLƏRİ**

İxtisas – 08.00.10 Maliyyə, pul tədavülü və kredit

İqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər: i.e.d., prof. M.X.Həsənlı

BAKİ-2016

MÜNDƏRİCAT

	Səh.
GİRİŞ	3
I FƏSİL. SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN FORMALAŞMASININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	8
1.1. İqtisadi münasibətlər sistemində sığortanın rolu və tarixi təkamülü.	8
1.2. Maliyyə sistemindəki risklərin idarə edilməsində sığorta işinin formalaşması xüsusiyyətləri.	18
1.3. Makro və mikroiqtisadi baxımdan sığorta işinin tənzimlənməsi əsasları.	26
II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA SİĞORTA SİSTEMİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	35
2.1. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli sığorta bazarının qorunması problemləri və sığorta investisiyasının dövlət tənzimlənməsi.	35
2.2. Azərbaycanda sığorta bazarının müasir vəziyyətinin təhlili.	51
2.3. Sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsi və onun gələcək inkişafı baxımından qiymətləndirilməsi.	63
III FƏSİL. QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ SİĞORTA İŞİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAFI İSTİQAMƏTLƏRİ	87
3.1. İqtisadi-hüquqi əsaslarla təkrarsığortanın dövlət tənzimlənməsi və nəzarətin artırılması yolları.	87
3.2. . Sığorta sisteminin beynəlxalq sığorta bazarı ilə əlaqələrinin genişlənməsi və inkişaf etmiş ölkələrin sığorta sistemindəki yeniliklərin Azərbaycanın sığorta sistemində tətbiqi istiqamətləri.	96
3.3. Sığorta işində dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi.	113
NƏTİCƏ	120
ƏDƏBİYYAT	125

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi islahatların və iqtisadi inkişafın yeni mərhələsinə qədəm qoyması təkzibedilməz faktdır. Dünya iqtisadiyyatının qloballaşdığı müasir dövrdə Azərbaycanın maliyyə sferasında da dərin iqtisadi islahatların aparılması nəticəsində xeyli irəliləyişlər əldə olunmuşdur. O cümlədən maliyyə-kredit institutları formalaşmış, maliyyə seqmentində stabilliyə nail olunmuşdur. Respublikamızın maliyyə sisteminin ən mühüm tərkib hissələrindən olan sığorta sistemində də xeyli uğurlar qazanılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının seçmiş olduğu bazar modelinin, geniş maliyyə stabilliyini sığorta sistemi olmadan təsəvvür etmək çətindir. Eyni zamanda sığorta, bazar münasibətləri şəraitində ictimai təhlükəsizlik mexanizmidir. Bazar münasibətlərinin formalaşdığı ilk zamanlarda sığorta, cəmiyyət tərəfindən tələb olunmurdusa indi Azərbaycanda sığorta bazarı iqtisadiyyatının vacib seqmentinə çevrilmişdir. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi problemləri mövzusu müasir şəraitdə olduqca aktualdır, belə ki, çoxəsrlik təcrübə göstərir ki sığorta, iqtisadiyyata müsbət təsir göstərən güclü amildir. Sığorta iqtisadiyyatın strateji sektorudur.

Sığorta işinin təkmilləşdirilməsinin səbəbi, milli sığorta sisteminin sabit olmaması və sosial sığorta komponentlərinin zəif olmasıdır. Həmçinin Azərbaycanda sığorta bazarı qeyri-bərabər inkişaf edir. Belə ki, 70% qədər sığorta haqları paytaxtdan yığılır ki, bu da regionlarda sığortaçıların azalması ilə Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik inkişafının zəifləməsinə gətirib çıxarır.

Dünya iqtisadiyyatının qloballaşması, beynəlxalq öhdəliklər, maliyyə bazarının tənzimlənməsi sığorta bazarı prioritetlərindən biridir. Lakin, sığortanın dövlət tənzimlənməsinin əsas problemi bütövlükdə sığortalıların və ölkənin iqtisadiyyatının maraqlarını müdafiə etməkdir. Nəzarətin bu cür tənzimlənməsi həm sığortaya həm də təkrar sığortaya yönəldilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında son illərdə siyasi və iqtisadi sabitlik yaranması nəticəsində bazar iqtisadiyyatının inkişafı sığorta fondlarının yaradılması və istifadəsi qaydaları təkmilləşmiş, sığorta işinin təşkili və tənzimlənməsi sahəsində bir sıra yeniliklər baş vermişdir. Sığorta işinin inkişafı, sabit və etibarlı sığorta təminatının yaradılması, dövlət sığorta nəzarətinin gücləndirilməsi və digər tədbirlər nəticəsində ölkədə sığorta bazarı genişlənmiş, müəssisə, idarə və təşkilatlara, eləcə də fiziki şəxslərə sığorta xidmətinin həcmi xeyli artmışdır. Hazırda Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin ümumi sayı 28-ə çatmışdır.

Respublikada və hər bir regionda sığorta işinin müvəffəqiyyətli inkişafı onun müstəqil fəaliyyəti ilə bağlıdır. Yerli və beynəlxalq təcrübə baxımından Azərbaycanında sığorta fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi perspektivlərinin nəzəri əhəmiyyətinin öyrənilməsi uyğunluğunu müəyyən edir.

Tədqiqatın öyrənilmə səviyyəsi. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi nəzəri cəhətdən ətraflı araşdırılıb. Tədqiqatlara əsasən, sığorta münasibətləri hələ 4000 il əvvəl Babilistanda yarandığı bildirilir. Sığorta tarixinin sonrakı tədqiqi göstərir ki, sığorta münasibətləri dəniz ticarətinin inkişaf etdiyi yerlərdə yayılmağa başlamışdır. Azərbaycanda sığorta işi təxminən XIX əsrin axırlarında yaranmışdır. Sığorta işinin yaranmasının bu tarixə təsadüf etməsi həmin dövrdə Azərbaycanda neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar olmuşdur. Azərbaycanda dövlət sığortası əsasən 1923-cü ildən inkişaf etməyə başlamışdır.

Milli sığorta bazarının formalaşması prosesi əsasən 1990-cı illərin ortalarına təsadüf edir. Müstəqil Azərbaycanda sığortanın dövlət tənzimlənməsi qanunla həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının «Sığorta haqqında» ilk Qanunu 05 yanvar 1993-cü il tarixdə qəbul edilmiş, 1996, 1999, 2007-ci illərdə iqtisadi inkişaf ilə əlaqədar və beynəlxalq sığorta sisteminə uyğun olaraq bu qanunlar yenilənmiş və təkmilləşdirilmişdir.

Azərbaycanda sığortanın mahiyyətini və funksiyalarını araşdıran tədqiqat işləri az saydadır. Əmlak, məsuliyyət, şəxsi, icbari və s. sığorta ilə əlaqədar məsələlər çox az tədqiq olunmuşdur.

Sığorta maliyyə bazarının əsas seqmenti olduğundan Azərbaycan iqtisadçılarının maliyyə üzrə i.e.d. prof. M.X.Həsənlinin, i.e.d. prof D.A.Bağırovun, i.e.d.prof. Ə.İ.Bayramovun əsərlərinə müraciət edilmiş, həmçinin sığorta sisteminin öyrənilməsi məqsədi ilə i.e.d.prof. N.N.Xudiyevin, i.e.n.prof. , i.e.n. prof. B.A.Xankişiyevin, i.e.d.prof. M.M.Sadiqovun, i.e.d.prof. Şəkəraliyevin, i.e.d. M.X.Meybullayevin, Ə.Q.Əlirzayevin, i.e.d.prof. Ü.Q.Əliyevin, Ş.Ş.Bədəlovun, i.e.n.prof. A.M.Kərimovun, i.e.n.dos. A.A.Kərimovun əsərlərinə müraciət edilmişdir.

Sığorta işinin təşkili və fəaliyyəti məsələlərinin tədqiqində sovet alimləri V.V.Şaxova, L.İ.Reytmana, M.K Şermenyoa. V.V.Rayxerə və b. istinad edilmişdir. Sığorta işi Avropada daha geniş inkişaf etdiyindən müasir sığortanın dövlət tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi problemlərini öyrənmək üçün Avropa alimlərinin elmi əsərlərinə Valter P. Ştahel, Oliver Wuman, Ayşe Gül Bölükbaşa, E.Baturalp Pamukçu və b. müraciət olunmuşdur.

Azərbaycanda ilk dəfə i.e.d. N.N.Xudiyevin müdafiə etdiyi sığorta üzrə doktorluq “Azərbaycanda Milli sığorta bazarının formalaşdığı şəraitdə sığorta resurslarının idarə edilməsi” dissertasiyasına müraciət edilmişdir. Lakin “Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi problemləri” üzrə tədqiqat işi aparılmamışdır. Azərbaycanın dünyaya integrasiya etdiyi bir zamanda, həmçinin Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişaf etdiyi bir zamanda sığortanın dövlət tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi məsələlərinin elmi tədqiqinə böyük ehtiyac var.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya tədqiqatının əsas məqsədi milli sığorta bazarının formalaşdığı şəraitdə sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi problemlərinin nəzəri və metodoloji baxımdan həlli yollarını müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədlə tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələrin həlli reallaşdırılacaqdır:

- sığorta işini dövlət tənzimlənməsini xüsusi bir obyekt kimi araşdırmaq;
- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsinin obyektiv zəruriliyini və mahiyyətini əsas istiqamətlərini və metodlarının göstərilməsi sığortalıların, dövlətin və sığorta şirkətlərinin maraqları arasında balansı təmin etmək;

- beynəlxalq sığorta bazarında tənzimləyici sistemlərin üstünlük təşkil edən tendensiyaları, eləcə də müəyyən ölkələrdə sığortanın dövlət tənzimlənməsini və sığorta sektorunun xüsusiyyətlərinin müəyyən etmək;

- qloballaşma şəraitində milli sığorta bazarını inkişaf perspektivlərini müəyyən etmək;

- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsinin mövcud sistemini təhlil etmək və əsas komponentlərini müəyyənləşdirilmək;

- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində vacib məsələlərdən olan milli təkrarsığortanı yaratmaq və inkişaf etdirmək.

Tədqiqatın nəzəri metodoloji əsasları. Dissertasiyanın nəzəri-metodoloji əsasını sığorta işi üzrə yerli və xarici ölkə iqtisadçılarının elmi əsərlərindəki sığorta nəzəriyyəsi. Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik və normativ hüquqi aktları, həmçinin sığorta fəaliyyəti üzrə qaydalar və tələblər təşkil etmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya işinin informasiya bazasını Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Dövlət Sığorta Nəzarət Xidməti, Statistika Komitəsi, Dövlət Sığortası Kommersiya Şirkəti və digər sığorta şirkətlərinin statistik və hesabat məlumatları, dövri nəşrlər, İnternet sisteminin informasiya bazası aiddir.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Dissertasiya işinin tədqiqat obyekti Azərbaycan milli sığorta bazarı. Tədqiqatın predmeti sığorta işinin dövlət tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsidir.

Tədqiqatın elmi yenilikləri. Tədqiqatın elmi yenilikləri aşağıdakılardır:

- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli sığorta bazarının qorunması və inkişaf etdirilməsi üzrə praktiki tövsiyələrin işlənib hazırlanması;

- tədqiqat işində Azərbaycanda sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi strategiyasının təkmilləşdirilməsini elmi-praktik olaraq əsaslandırılmış və bunları Azərbaycanın sığorta bazarında tətbiq edilməsi yolları işlənib hazırlanmışdır;

- beynəlxalq sığorta münasibətlərini təhlil edərək, qloballaşma şəraitində milli sığorta bazarının dövlət tənzimlənməsində innovasiya yönümlü inkişafın tətbiq edilməsi yolları işlənib hazırlanmışdır;

- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi üzrə Azərbaycanda milli təkrarsığorta institutunun təkmilləşdirilməsi mexanizmi işlənib hazırlanmışdır;
- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində Sığorta Ehtiyatlarının artırılması və sığorta şirkətlərinin kapitalının idarə edilməsi yolları göstərilmişdir.
- sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində sığortadan gələn gəlirlərin ÜDM da xüsusi çəkisinin artırılması üsulları təklif edilmişdir.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti. Dissertasiyanın nəticələri və tövsiyələri tətbiqi xarakterə malik olmaqla, sığorta işini tənzimləyən eləcə də sığorta fəaliyyətini nizamlayan qanunverici və normativ aktların işlənib hazırlanmasında istifadə oluna bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası və nəticələrinin tətbiqi. Tədqiqat işi üzrə 5 məqalə və 2 tezis çap edilmişdir. 2013-cü il iyun ayında Ankarada keçirilən sığortaçıların və aktuarilərin I beynəlxalq konqresində iştirak etmişəm. Tədqiqat işinin abrobasiyası “Royal” sığorta şirkətində aparılmışdır.

Tədqiqatın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. Dissertasiya işinin əsas mətni 130 səhifədir.

SİĞORTA İŞİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİ PROBLEMLƏRİ

I FƏSİL. SİĞORTA FƏALİYYƏTİNİN FORMALAŞMASININ

NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. İqtisadi münasibətlər sistemində sığortanın rolu və tarixi evolyusiyası

Sivilizasiya tarixi, keçmiş olduğu bütün inkişaf təkamülü dövründə insanın yaşayışını daha da yaxşılaşdırmağa doğru yönəlir. Amma insanların sahib olduqları mülk, vəsaitləri və həyatı hər zaman risklə üz-üzə qalmışdır. Tədqiqatlara görə dünyada sığorta hələ 4000 il əvvəl Babilistanda yarandığı bildirilir. O zamankı ticarət mərkəzi olan Babilistanda karvan tacirlərinə borc verən sərmayədarlar, karvanın oğurlanması və tələf olması zamanı borclarını qaytara bilmədikləri halda ana borcu miqdarı üzərində bir miqdar pul da alırdılar. Bu hadisə Kral Hammuradi tərəfindən qadağan olundu və Hammuradi yeni qanun qəbul etdi.

Bu qanununun ən əsas funksiyası ondan ibarət idi ki oğurlanmış və tələf olmuş karvanların ziyanı bütün digər karvanlar arasında paylaşması vacib sayılırdı. Bu, təhlükə yarandıqda ticarətdə zərərin paylaşmasının ilk örnəyidir. (85, s. 110.) Bizim eradan əvvəl 600-cü illərində Hindular sığorta əsası olan kredit müqavilələri bağlamağa başladılar. Sadə məzmunlu bu müqavilələr cəmiyyətdə sığorta düşüncəsini inkişaf etdirərək ilk addımlarını atmağa başlaması baxımından önəmli idi. Bu cür kredit anlaşmaları inkişaf edərək dəniz və nəqliyyat sığortasının təməlini qoymuşdu.

Sığorta tarixinin sonrakı tədqiqi göstərir ki, sığorta münasibətləri dəniz ticarətinin inkişaf etdiyi yerlərdə yayılmağa başlamışdır. İlk dənizçilərdən Kartacalılar, Romalılar, Yunanlar arasında borc ilə mal alıb dəniz yolu ilə gələrkən limana çatmaması riskini daşıyan və ya gəmi limana salamat döndüyündə həm verdiyi borcu həm də daşdığı riskin xüsusiyyətindən asılı olaraq pay alanlar var

idi. Alınan bu faizlərin yüksəkliyi kilsə tərəfindən pis qarşılanır və bir müddətdən sonra qadağan edilmişdir. Bu qadağa, ola biləcək təhlükələrə qarşı əvvəldən bir miqdar ödəniş vermək formasında, dolayısı ilə sığorta fikrinin doğmasına yol açmışdır.

Ödəniş əsaslı sığorta b.e 1250 illərində Venesiyada, Florensiyada və Jeneva şəhərində görülmüşdür. İqtisadi şərtlərin dəyişməsi ilə ticarət XIV əsrdən başlayaraq çox önəmli inkişaf prosesi keçmişdir. O dövrdə dəniz ticarətində ən irəlidə olan İtaliyada sığortaya ehtiyac yarandı və dəniz sığortası anlayışı da ilk dəfə burada ortaya çıxmışdı. İlk sığorta müqaviləsi 23 oktyabr 1347-ci ildə İtaliyanın Jeneva limanından Mayorkaya “Santa Clara” adlı gəmi ilə yüklərin çatdırılması məqsədilə bağlanmışdır. İlk sığorta şirkəti də 1424-cü ildə Jeneva şəhərində yaradıldı. Sığorta haqqında ilk qanun isə 1435-ci ildə Barselona fərmanı idi. Dənizdə başlayıb inkişaf edən sığortachılıq, daha sonra həyat sığortası fikrinin doğmasına səbəb oldu. Gəmi və yüklərin sığorta etdirilməsi, kapitanın, yolçularında sığorta etdirməsi fikrinə gətirmişdir. XVII əsrdə bir İtalyan bankiri olan Tontininin gətirdiyi “Tontines” adlanan sistemdə müəyyən adamlar bir yerə gələrək təyin olunan bir müddət üçün ortaya müəyyən qədər vəsait qoyur, müddətin sonunda həyatda qalanlar arasında bu vəsait paylanılırdı. İnsanların çoxu, özünün başqasından daha çox yaşayacağına inandığından rəğbət görən bu sistemdə ölənlərin vəsaitinin itirəcəyini düşünürdülər, lakin ölənlər üçün də müəyyən edilmiş bir haqq ödənilməsi nəzərdə tutulmuşdu. Həyat sığortasına bir keçid də bu şəkildə başlamışdır. (85, s. 111.)

1688-ci ildə İngiltərədə “Lloyds”un yaranması sığortachılıqda yeni bir dönəmin başlamasına səbəb oldu. Londonda yerləşən və Edward Lloyd adında bir kişinin yeməxanasına gəmi sahibləri, iş adamları və tacirlərin yığılıb iş söhbətləri etdikləri bir yer olmuşdur. Burada səfərə çıxan bir gəmi və ya gəminin yükünə təminat verən adamlar “Underwriter” sığortacı kimi sənədlər hazırlayaraq fəaliyyətə başlamışdılar. Edvard Lloydun ölümündən sonra şirkətə onun adına vermişlər. Lloyds 1871-ci ildə İngiltərə parlamentində çıxardığı qanuna uyğun olaraq birlik statusu almışdır. Lloyds şirkəti hal hazırda hər növ sığorta aparan bir

holdinqdir. Lloyds dünyada bənzəri olmayan, bütövlükdə özünə məxsus olan bir sığorta şirkətidir. Lloyds un diqqət çəkən özəlliyindən biridə budur ki, Lloyds üzvləri bir başa olaraq heç bir sığorta şirkətilə əlaqəyə girmirlər yalnız brokerlər vasitəsilə sığorta bazarında iştirak edirlər. Ona görə də dünyanın hər bir broker şirkəti Lloyds-la çalışmaq üçün can atır. (40, s. 13.)

XX əsrin əvvəllərində sığorta işi Azərbaycanda sahibkarlığın ən çox inkişaf etmiş növlərindən biri idi. 1910-cu ildə əhalisinin sayı 200 min nəfəri keçmiş Bakı şəhərində 18 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərirdi. Həmin şirkətlərə misal olaraq “Bakı qarşılıqlı kredit cəmiyyəti”, “Xəzər dənizi”, “Nyu-York”, “Yardım”, “Rus lloydu”, “Salamandra”, “Lövbər” və s. göstərilə bilər. Həmin dövrdə Azərbaycanda ən iri sığorta şirkəti Rusiya Sığorta Cəmiyyəti idi. Digər sığorta şirkətlərindən fərqli olaraq, o Azərbaycanda 2 agent kontoruna malik idi. Məşhur sahibkar Abbasqulu Əhmədov bu cəmiyyətin 30 ildən çox əvəz olunmaz təmsilçisi olmuşdu. 1920-ci ildən Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikası elan edildi. Dövlət sektorunda müəssisələrin maliyyə və əmlakının mühafizəsi məqsədi ilə 1921-ci il 21 oktyabrda Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasında yerli Dövlət Sığorta İdarəsi yaradıldı. 1991-ci ildə SSRİ dağıldıqdan sonra Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdi və Azərbaycan Dövlət Sığorta Şirkəti yaradıldı. Ölkə iqtisadiyyatının bazar prinsiplərinə uyğun formalaşmağa başlaması, özəl sektorun sığorta sahəsinə nüfuz etməsinə şərait yaratmaqla, sahibkarların bu sahəyə marağını artırmış oldu.

Beləliklə, Azərbaycanda dövlət sığorta şirkəti ilə yanaşı özəl sığorta şirkətləri də yaranmağa başladı. Sığorta işinin sürətlə formalaşmağa başlaması bu sahəyə nəzarəti aparan orqanın yaradılmasına zərurət meydana çıxdı və 16 oktyabr 1991-ci il tarixdə Azərbaycanda sığorta işinin inkişaf etdirilməsi, sığorta sahəsində nəzarətin həyata keçirilməsi və sığortaçıların, sığortalıların və sığorta sahəsində dövlətin maraqlarının qorunmasına təminat vermək məqsədilə Azərbaycan Respublikasında ilk dəfə olaraq Dövlət Sığorta Nəzarəti orqanı - Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradıldı. Həmin ilin sonunda Azərbaycanda artıq 40-dan artıq özəl sığorta şirkəti yaradılaraq

fəaliyyət göstərirdi. Bu şirkətlər sonrakı illərdə getdikcə artmaqda davam etdi və beləliklə ölkədə milli sığorta bazarının təməlini qoyulmuş oldu.

Azərbaycan Respublikasının «Sığorta haqqında» ilk Qanununun 05 yanvar 1993-cü il tarixdə qəbul edildi. Bu qanunun qəbulundan sonra respublikada sığorta işinin formalaşmasına və tənzimlənməsinə şərait yaratdı. 1996-cı ildə mövcud olan qanuna əlavələrin və dəyişikliklərin edilməsi ilə qəbul edildi. Lakin bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta münasibətlərinin inkişafı sığortaçıların, sığortalıların və dövlətin mənafeələrini təmin edə biləcək yeni «Sığorta fəaliyyəti haqqında» qanun qəbuluna zərurət yaratdı. Belə ki, 1999-cu il Azərbaycan Respublikasının «Sığorta fəaliyyəti haqqında» yeni Qanun qəbul edilir və həmin Qanunun əvvəlki qanunlardan əsaslı olaraq fərqlənirdi ki, yeni Qanunun qəbulu ilə sığortalılara daha etibarlı sığorta təminatını yaratmağa, sığortaçılara öz maliyyə sabiti üçün və habelə ödəmə qabiliyyətinin qorunması üçün əlverişli şərait yaradılmasını təmin etdi. Hal-hazırda qüvvədə olan qanun 25 dekabr 2007-ci ildə qəbul edilmişdir.

Bu Qanun qəbulu ilə sığorta sistemində inkişaf perspektivləri yaratmaqla, sığorta bazarında iştirak edən peşəkar iştirakçıların, eyni zaman sığortaçıların və təkrarsığortaçıların, sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətinə yönəldilən əsas istiqamətlərini və prinsiplərini, o cümlədən sığorta sahəsinin dövlət tənzimlənməsinə və nəzarətinə hüquqi-iqtisadi əsaslarını müəyyən etmək idi. Bu Qanunun hazırlanmasında sosial sığorta münasibətləri yer almamışdır. Sığorta bir iqtisadi kateqoriya kimi maliyyə münasibətlərinin xüsusi və zəruri tərkib hissələrindən biridir.

Sığorta iqtisadi kateqoriya olmaqla pul vəsaitinin yaradılmasına və istifadəsi ilə xüsusi spesifikasiyınə malikdir. Sığorta işinin səmərəli təşkil etmək onu beynəlxalq standartlara uyğun olaraq inkişaf etdirmək və Azərbaycan iqtisadiyyatına möhkəmlənməsi üçün müsbət və mühüm iqtisadi əhəmiyyəti vardı. Sığorta fondu ictimai geniş təkrar istehsalın zəruri elementi olmaqla, bütün məcmu məhsulun təkrar istehsalı prosesi zamanı normal və fasiləsiz həyata keçirilməsinin təmini üçün yaradılır. Cəmiyyət üçün sosial təminat və müdafiə əhəmiyyətli olması baxımından digər fəaliyyət sahələrindən fərqlənən sığorta sektoruna dövlət

nəzarətinin və bu sahədə dövlət tənzimləməsinin məqsədləri ayrı-ayrı ölkələrin qanunvericiliyində fərqli göstərilərsə də, ümumqəbuledilmiş başlıca məqsədlər çərçivəsində əhatə olunur. Bu məqsədləri sığorta hüququnun vəzifələrinə uyğun olaraq sığortalıların mənafelərinin etibarlı müdafiəsi, davamlı maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə malik səhmdarlarının mənafeləri lazımi səviyyədə təmin olunan öz şəffaf fəaliyyətləri ilə məxsus olduqları sektora inam və etimadı qoruyub saxlayan, güclü və sabit sığorta təsisatlarından ibarət sığorta bazarının formalaşdırılması kimi müəyyən etmək olar.

Müasir dövrdə maliyyə münasibətlərində sığorta sistemi vasitəsilə cəlb edilən maliyyə resurslarına böyük ehtiyac yaranır. Bu vəsaitləri kredit resursları kimi investisiyaya yönəltmək çox böyük əhəmiyyət vardır. Bazar iqtisadiyyatında iqtisadi münasibətlərin mühüm tərkib hissəsi olan sığorta münasibətləri də yeni məzmun kəsb edir eyni zamanda sosial-iqtisadi inkişafa əhəmiyyətli təsir göstərir. Sığorta münasibətləri sığortaçılarla sığorta etdirənlərin (hüquqi və fiziki) şəxslər arasında iqtisadi münasibətlər sistemindən ibarətdir. Bədbəxt hadisələrin, təbii fəlakətlərin hər il cəmiyyətə vurduğu zərərləri bərpa etmək və ya ödəmək məqsədilə əvvəlcədən düşünülmüş formada sığorta ehtiyat fondları yaradılması zəruri olmuşdur. Sığortanın meydana gəlməsi və inkişaf tarixi sığorta cəmiyyətlərinin, sığorta təşkilatlarının təşəkkülü və formalaşması barədə geniş məlumat verir.

Sığorta - müəyyən hadisələr (sığorta hadisələri) baş verdiyi hallarda, fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən ödənilən sığorta haqlarından yaradılan pul fondları hesabına onların əmlak mənafelərinin qorunması üzrə münasibətlər sistemidir. Sığortaçı və sığortalı bu cür münasibətlərdə əsas tərəflərdir. Sığorta istehsal münasibətlərində böyük əhəmiyyət kəsb edir. O ictimai istehsal prosesində dəyən maddi zərərləri ödəməklə əlaqədardır. Təkrar istehsal prosesləri zamanı ən vacib şərtlərdən biri də onun fasiləsizliyi və arasıkəsilməzliyidir. Sığortanın təyinatı arzu olunmayan, əlverişsiz şərait yarandıqda, zərər və itkilərlə müşayiət olunan ziyanın minimuma endirilməsindən ibarətdir. Amma qeyd edək ki, sığorta heç də maddi və digər zərərlərin baş verdiyi istənilən halda köməyə çatmır. Əksinə sığorta

yardımından istifadə etmək üçün bir sıra əlavə şərtlərin də yerinə yetirilməsi gərəkdir. Sığorta anlamında təsadüfilik mütləq olmamalıdır. Sığorta baxımından hadisələrin baş vermə ehtimalı müəyyən oluna bilən (məsələn, statistik müşahidələr vasitəsi ilə) hadisələrdir. Başqa sözlə, söhbət baş verməsi ehtimalı əvvəlcədən görünə bilən, hesablanması və ölçülməsi mümkün ola bilən hadisələrdən gedir. Sığorta nöqteyi-nəzərindən hadisə dedikdə, təbii fəlakətlər baş verərkən (fırtına, daşqın və s.) və ya onun baş verməsi təhlükəsinin aradan qaldırılması üçün bütün qarşısıalınmaz tədbirlərinin görüldüyü hadisələr nəzərdə tutulur. Arzu olunmayan mənfi hadisələrin baş verməsinin qarşısının alınması cəhdləri müəyyən şəxsin onun baş verməsində maraqlı olmaması, ondan qurtulmağa çalışması ilə izah olunur. Bu cür marağın olmaması sığortanı bir növ fırldaqçılığa, yaxud dələduzluğa çevirir (məsələn, sığorta ödənişi almaq məqsədilə gəminin qəsdən batırılması, qohumların sığorta məbləğini almaq məqsədilə intihar, yaxud qəsdən öldürmə və s.). Təhlükə və mənfi maddi və digər nəticələrə gətirib çıxaran hadisələrin müəyyən baş vermə ehtimalı bir şəxs tərəfindən deyil, əksəriyyət adamlar tərəfindən dərk olunmalıdır. Bu cür hadisələr hamını qorxu altında saxlaya bilər, lakin əslində onlar hamı üçün zərər və itkilərə səbəb olmur. Belə hadisələrin qarşısının alınmasında, yaxud mənfi nəticələrinin minimuma endirilməsində maraqlı olan şəxslər ümumi xəzinəyə müəyyən məbləğdə pul vəsaitini qoymağa hazır olurlar. Bununla da onlar gözlənilməz hadisələr baş verərkən, zərər və itkilərin ödənilməsini təmin edirlər.

Sığortada «bir nəfər hamı üçün, hamı bir nəfər üçün» prinsipi çox dəqiq işləyir. Lakin bu prinsip çox vaxt sığorta münasibətlərinin iştirakçıları tərəfindən düzgün başa düşülmür. Bəziləri «ümumi xəzinədən» qoyduqları puldan çox, digərləri az alırlar, bir çoxları isə, əgər hadisə onlara toxunmursa, ümumiyyətlə heç bir şey almırlar. Məsələn, müəssisənin sığortalanmış binası yanmırsa, onda sahibkar yanğının vurduğu zərərə görə ödəniş də almır. Buna baxmayaraq, o yanğın sığortasını təkrarən həyata keçirir. O bilir ki, müvafiq əsasları olduğu təqdirdə, onun sığorta ödənişini almaq üzrə iddiası təmin ediləcəkdir. Sığorta çoxsaylı insanların birgə maliyyə iştirakı ilə, xüsusi zərərvurucu hadisələrin baş

verməsi səbəbindən təsadüfən yaranan maliyyə zərərlərinin təmin olunmasına xidmət edir. İqtisadi kateqoriya kimi, sığorta iqtisadi münasibətlər sistemindən ibarətdir. O pul vəsaitlərinin məqsədi fondlarının yaradılması və əvvəlcədən görünməyən müxtəlif arzu olunmayan mənfi hadisələr baş verdikdə, zərərlərin əvəzinin ödənilməsi üçün onlardan istifadə olunmasının, habelə insanların həyatında müəyyən hadisələr baş verdikdə, onlara yardım göstərilməsinin forma və metodlarının məcmusunu əhatə edir. Sığortanın mahiyyəti aşağıdakı cəhətlərlə xarakterizə olunur:

1. Sığorta üçün onun iştirakçılarının qapalı yenidən bölüşdürmə münasibətləri səciyyəvidir. Bu münasibətlər bir və ya bir neçə obyektə əlaqədar zərər məbləğinin sığortaya cəlb olunan bütün iştirakçılar arasında bərabər prinsiplərlə qapalı şəkildə bölüşdürülməsi ilə bağlıdır. Zərərin belə qapalı bölüşdürülməsi o ehtimala əsaslanır ki, zərəre məruz qalan obyektlərin sayı, bir qayda olaraq, sığortanın iştirakçılarının sayından az olur.

2. Zərəri qapalı şəkildə bölüşdürülməsini təşkil etmək üçün, sığorta iştirakçılarının ödədikləri sığorta haqları hesabına müəyyən məqsəd ilə və təyinat üzrə pul şəkilində sığorta fondu yaradılır. Bu fondun vəsaiti yalnız onu yaradan iştirakçıların arasında istifadə edildiyindən, iştirakçıların ödədiyi sığorta haqqının həcmi zərərin bölüşdürülməsində onlardan hər birinin payını ifadə edir. Bu səbəbdən də, sığortalıların sayı nə qədər böyük olarsa, sığorta haqqının həcmi o qədər az ola bilər və bu zaman sığorta isinin səmərəliliyi də əlverişli olur. Əgər sığortada milyonlarla sığortalı iştirak edərsə və yüz minlərlə obyekt sığortalanarsa, onda minimum haqla maksimum zərəri ödəmək imkanı yaradır. Zərərin qapalı şəkildə bölüşdürülməsinin əsas xüsusiyyəti həm də sığortanı maliyyənin digər kateqoriyalarından fərqləndirir. Misal olaraq göstərək ki, dövlət büdcəsinin gəlirləri subyektlərin vergi ödəmələri hesabına formalaşır, amma toplanmış pul vəsaitlərindən istifadə olunması tək onun ödəyicilərinə şamil olunmur.

3. Sığorta zərərin həm müxtəlif əraziyə görə, həm də vaxta görə yenidən bölüşdürülməsi nəzərdə tutulur. Bu zaman sığorta fondunda il ərzində sığortalanmış təsərrüfatlar arasında ərazi üzrə səmərəli yenidən bölüşdürülməni

təmin etməklə kifayət qədər böyük ərazini və xeyli sayda obyektin sığortalanmasını tələb edir. Yalnız bu şərtə riayət olunduqda, böyük ərazini əhatə edən təbii fəlakətlərə görə zərərin bölüşdürülməsini təmin etmək mümkündür

4. Sığortalama prosesində pulun yenidən bölüşdürməsi münasibətləri baş verir. Bu, maddi və digər zərərlərin vurulmasına səbəb ola bilən sığorta hadisələrinin baş verməsi ehtimalı və imkanı kimi sığorta riskinin olması ilə şərtlənir. Həmin xüsusiyyəti ilə sığorta ictimai istehsalın sığorta müdafiəsi kateqoriyası ilə əlaqədardır. Fövqəladə hadisələrin baş verməsinin təsadüfi xüsusiyyəti ilə əlaqədar olaraq zərərin vaxta görə bölüşdürülməsi bir təsərrüfat ilinin həddlərindən kənara çıxır. Fövqəladə hadisələr bir neçə il dalbadal olmaya da bilər və onların baş verməsinin dəqiq vaxtı məlum deyildir. Belə vəziyyət sığortaçı üçün «uğurlu» illərdə daxil olan sığorta haqlarının bir hissəsinin ehtiyat fondunun yaradılması üçün ehtiyatda saxlanması zərurətini yaradır. Bu isə sığortaçının «uğursuz» illərində son dərəcə böyük həcmli zərərlərin ödənilməsi üçün mənbə rolunu oynayır.

5. Sığortanın səciyyəvi cəhətlərindən biri sığorta fondunda toplanan tədiyyələrin qaytarılma imkanındır. Sığorta haqlarının məbləği iki hissədən ibarət olan sığorta tarifləri əsasında müəyyən olunur: a) ehtimal olunan zərərin ödənilməsi üçün nəzərdə tutulan netto-sığorta haqları (netto-premiyalar) və b) sığortanı həyata keçirən sığorta təşkilatının saxlanması üçün nəzərdə tutulan təsərrüfat xərcləri. Sığortanın fəaliyyəti olduqca qədimdir. Cəmiyyətlə təbiət arasında obyektiv mövcud olan ziddiyyətlər sığorta fondlarının yaradılması və istifadəsi zərurəti artmışdır. Maddi istehsal prosesi daim təbiətin dağıdıcı qüvvələrinə, digər fəvqəladə və bədbəxt hadisələrə məruz qalmışdır. Hər il bu və ya digər regionlarda, ərazilərdə baş verən zəlzələlər, leysanlar, daşqınlar, quraqlıqlar və digər təbii hadisələr maddi istehsalın ayrı-ayrı sahələrin normal davam etməsini pozur, müəssisələrə və təsərrüfatlara böyük maddi ziyan vurur. Bu da ayrı-ayrı müəssisələr, vətəndaşlar, yəni hüquqi və fiziki şəxslər təbiətin kortəbii dağıdıcı qüvvələrinin və bədbəxt hadisələrin baş verməsi nəticəsində törənmiş zərərləri ödəmək məqsədilə sığorta münasibətlərinə girir və sığorta ehtiyat fondları

yaradırlar. Sığorta şirkətləri mülkiyyət formasından, təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq sığorta fondunun yaradılması və istifadəsində iştirak etmək məcburiyyətində olurlar.

Sığorta-maliyyə münasibətlərinin ən mühüm elementlərindən biri olmaqla ictimai istehsal proseslərində maddi itkilərin yerinin doldurulması ilə əlaqədardır. İstehsal proseslərinin fasiləsizliyi (təbii fəlakətlərdən, yanğından, partlayışdan, epidemiyalardan, xəsarət alma və s.) təbiətin dağıdıcı qüvvələrindən və ya digər fəvqəladə təsirlər nəticəsində istehsal proseslərinin fasiləsizliyi pozulduğu halda, ictimaiyyət həmin fəsadların qarşısının alınması üçün müəyyən tədbirlərin həyata keçirilməsi məcburiyyətində qalır, bu lazımi nəticəni vermədikdə dəymiş maddi ziyanlar ödənilir. İstehsal proseslərinin fasiləsizliyi təmin edilərək, işçi qüvvəsi bərpa edilir. Əgər ictimai istehsal prosesinin normal vəziyyətinin pozulması insanların bilərəkdən, məqsədyönlü hərəkəti nəticəsindən asılı olmayaraq, qəflətən «nəzarət edilə bilməyən qüvvələr» tərəfindən baş verərsə, belə hadisələr sığorta hadisəsi adlanır. Qəfləti baş verən belə hadisələr nəticəsində dəyən maddi ziyanların ölçüsü fəvqəladə xarakter daşıyır. Buna görə də sığorta dağıdıcı sığorta hadisələrinin nəticəsində dəymiş belə fəvqəladə maddi ziyanların ödənilməsidir. İctimai istehsalın sığorta müdafiəsində iqtisadi kateqoriyaların spesifik xüsusiyyətləri aşağıdakı əlamətlərlə seçilir:

- dağıdıcı hadisənin təsadüfən baş verməsi;
- dəymiş fəvqəladə ziyanın natural və pul vəsaiti ilə xarakterizə edilməsi;
- göstərilmiş hadisənin qarşısının alınması üçün lazımi qarşısı alınma

tədbirlərinin obyektivliyi, dəymiş maddi və digər ziyanın ödənilməsi. Göstərilmiş əlamətlər istehsal prosesinin fasiləsizliyinin təmin edilməsini və işçilərin istehsal sığorta riskinin olmasını bildirir. Sığorta riskində və müdafiə tədbirlərində iqtisadi kateqoriyanın mahiyyəti ictimai istehsalda sığorta müdafiəsidir. İqtisadi kateqoriyaların tələblərinə uyğun olaraq həyatda müdafiə tədbirləri baş verə biləcək zərərlərin ödənilməsi üçün sığorta fondu formalaşdırılır. Beləliklə, ictimai istehsalda sığorta müdafiəsi iqtisadi kateqoriya olmaqla sığorta fondunda maddi ifadəsini tapır, bu da sığorta fondunda müxtəlif natural və pul ehtiyatlarının

sığortasının məcmusundan ibarətdir. İctimai istehsal özündə işçi qüvvəsini və maddi rifahın yüksəlməsi üçün istehsalı cəmləşdirir, onun sığorta müdafiəsi kateqoriyası aşağıdakı iqtisadi kateqoriyalardan ibarətdir:

- ictimai əmlakın sığorta müdafiəsi;
- mülkiyyətin və əhalinin gəlirlərinin sığorta müdafiəsi.

Müasir istehsal münasibətlərində obyektiv olaraq ən mühüm elementlərindən biri bazar iqtisadiyyatında icarədar, fermer, kooperativ müəssisələrin əmlakının və gəlirinin sığorta müdafiəsinə tələbat getdikcə artır. Sığortanın iqtisadi mahiyyəti bu kateqoriyanın ictimai təyinatını ifadə edən funksiyasına uyğun gəlir. Bu sığortanın maliyyə sisteminin ayrılmaz bir hissəsi olmasını göstərir. Müasir dövrdə dövlət, sığorta kateqoriyasından istehsalatda çalışan fəhlələrin, qulluqçuların, digər işçi heyətinin istehsalatda baş verə biləcək xəsarət, peşə xəstəliyinə tutulması nəticəsi zamanı işçilərin əmək qabiliyyətini itirməsi, öz əməli ilə ölüm hallarından sığorta müdafiəsi üçün sosial sığortadan, pensiya təminatından geniş istifadə edir. Azərbaycan Respublikasının son zamanlar tutduğu düzgün siyasəti dövlətin iqtisadiyyatında sabitliyin yaranması nəticəsində bazar iqtisadiyyatının inkişafında sığorta fondlarının yaradılması və istifadəsi qaydalarının da təkmilləşməsində, sığorta işinin təşkili müasir qaydada təşkil edilməsi və tənzimlənməsi üzrə bir sıra yeniliklər də baş vermişdir. Sığorta işinin inkişafı üçün sabit və etibarlı sığorta təminatının yaradılması, DSNX-nin gücləndirilməsi və bir çox digər tədbirlər nəticəsində ölkədə sığorta bazarı genişlənmiş, müəssisələr, idarələr və təşkilatlar, eləcə də fiziki şəxslərə sığorta xidmətinin həcmi xeyli artmışdır. Hazırda Azərbaycanda 28 sığorta şirkəti fəaliyyət göstərir. Sığorta bazarının əsas məqsədi, dövlət sığorta işinin inkişaf etdirmək üçün iqtisadi hüquqi bazanı yaratmaqla, iqtisadi sabitliyi və milli iqtisadi təhlükəsizliyi rolunun yüksəldilməsidir. DSNX-nin funksiyası Maliyyə Nazirliyinə verilməklə Azərbaycanda sığorta işi dünya standartlarına uyğun təşkil etdirilməsi üçün daha geniş imkanların açılmasına şərait yaratdı. Sığortanın təşkili bir sıra amillər ilə müəyyən edilir: mülkiyyət fəaliyyətin xarakteri və sığortanın növləri ilə. Sığorta ölkənin investisiya potensialının artmasına və əhalinin sosial iqtisadi

vəziyyətinin yaxşılaşmasına imkan yaradır. Respublikada və hər bir regionda sığorta şirkətlərinin fəaliyyətinin inkişafı məhz onun müstəqil fəaliyyətindən asılıdır. Ölkəmizdə sığorta işinin təkmilləşdirilməsi və obyektiv iqtisadi əsaslarla fəaliyyətinin aparılmasında sığorta bazarının inkişafı vacib əhəmiyyət daşıyır. Sığorta bazarı nəinki Respublikamızı, həmçinin beynəlxalq bazarı da əhatə etməsini qarşıya məqsəd kimi qoyulmalıdır. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi problemlərini daha ətraflı öyrənmək, araşdırmaq olduqca vacib məsələlərdən biridir.

1.2. Maliyyə sistemindəki risklərin idarə edilməsində sığorta işinin formalaşması xüsusiyyətləri

Maliyyə sistemindəki risklərin idarə edilməsində sığorta işinin formalaşması xüsusiyyətləridir. Sığorta iqtisadi kateqoriya olub, maliyyə münasibətlərinin xüsusi sistemi kimi maliyyənin ən zəruri tərkib hissələrindən biridir. Sığorta sistemi iqtisadi kateqoriya kimi pul vəsaitinin yaradılması və istifadəsinin xüsusi spesifikasiyinə malikdir. Bu spesifikasiyaya aşağıdakılar aiddir. Sığorta zamanı bölgü münasibətləri baş verir. Bu bölgü münasibətlərinin əsasında risk anlayışı durur. Risk olan yerdə sığorta da olur.

Sığorta iqtisadi kateqoriya olub maliyyə münasibətlərinin xüsusi sistemi kimi maliyyənin ən zəruri tərkib hissələrindən biridir. Sığorta sistemi iqtisadi kateqoriya kimi pul vəsaitinin yaradılması və istifadəsinin xüsusi spesifikasiyinə malikdir. Bu spesifikasiyaya aşağıdakılar aiddir.

1. Sığorta zamanı bölgü münasibətlərinin baş verməsi. Belə bir bölgü münasibətlərinin başlanğıcında risk anlayışı durur. Risklər bir çox halda sığorta olunur. Lakin sığorta sisteminə qapalı bölgü münasibətləri xarakterikdir. Belə olan təqdirdə sığorta fondundan sığorta ödənişini almaq hüququna yalnız həmin sığorta fondunun təsisçiləri ola bilərlər.

2. Sığorta fondu yaradıldığı zaman burada iştirak etməyən subyektlər belə risk nəticəsində onlara zərər dəymiş olsa belə, onlar sığorta fondundan yararlana

bilməyəcəklər. Sığorta münasibətlərində xüsusi bir təyinatı olan sığorta fondunu yaratmaq vacibdir. Sığorta fondu xüsusi təyinatlı fond olmaqla, istehsal prosesinin fasiləsiz olmasına təminat verir, həmçinin nəzəri cəhətdən üç formada yaranır:

- mərkəzləşdirilmiş sığorta fondu;
- ümumdövlət sığorta fondu;
- sığorta ehtiyatları.

Sığorta fondları birbaşa olaraq mərkəzləşdirilmiş qaydada milli gəlirdən gələn ayırmalarla yaradılır. Buna misal olaraq hər il təsdiq edilən dövlət büdcəsini, həmçinin qanunla ayrıca tənzimlənən Nazirlər Kabinetinin ehtiyat fondunu və Prezidentin ehtiyat fondunu misal göstərmək olar.

İkinci qrup sığorta fondları özlərində təsərrüfat subyektlərini yaradan qeyri-mərkəzləşdirilmiş sığorta fondunu misal göstərmək olar. Təsərrüfat sistemindəki belə bir üsul özünüsığortalama üsulu adlanır və təsərrüfat subyektlərində dəyəri istehsalatdan çıxardaraq, müstəqil bir fond da cəmləşdirilməsini nəzərdə tutur. Qeyri-mərkəzləşdirilmiş sığorta fondları əsasən natural və dəyər formasında yaradılır.

3.Özünüsığortada çatışmayan əsas cəhətlərindən birincisi maddi dəyəri istehsalatdan çıxardaraq onun dondurulmasıdır. Bu səbəbdən sığorta fondlarının daha səmərəli hesab edilən 3-cü formasından istifadə edilir. Bu forma isə sığorta fondlarında sığorta subyektləri ödədiklərinin sığorta tədiyyələri hesabına sığorta şirkətləri müstəqil olaraq yaradır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fondunun belə bir üsulu daha səmərəli bir üsul hesab edilir. Bu zaman, hüquqi və fiziki şəxslər kiçik məbləğdə sığorta ödənişi edərək baş verə biləcək böyük zərərlərdən sığortalanmış olur.

4. Sığortaya xas 4-cü xarakterik cəhəti isə onun ekvivalent münasibətləri sistemi kimi çıxış etməsidir.

Sığortanın ekvivalentliyi deyərkən, sığortaçı ilə sığortalı arasında razılaşmış dövr ərzində onların birgə münasibətləri kimi başa düşülür. Cəmiyyətin rastlaşdığı təbii fəlakətlər və mənfi hadisələr zamanı, milli mülkiyyətin “yuyulmasına” gətirib

çıxarır. İstehlak və ya yığım məqsədilə deyil, sığorta hadisəsi baş verən hallarda zərərin ödənilməsi məqsədilə sığorta fondu yaradılır.

Sığorta fondunun müəyyən edilmiş rolu ictimai sayıla bilər: “Müasir cəmiyyətdə formalaşan sığorta fondu təşkilatların və onların fəaliyyətlərindən başqa böyük işçi kütləsinə təminat verən sığorta müdafiəsidir. Ona görə də sığorta fonduna işçilərin əmək haqqından ödəmələr ayrılır”. (58, s. 23.)

Sığorta bazarı bazar iqtisadiyyatının tərkib hissəsidir. Sığorta bazarı maliyyə resurslarının zaman və məkan daxilində qapalı, geri qaytarılmayan yenidən bölgüsü əsasında yaranan və gözlənilməz bədbəxt hadisələr nəticəsində iqtisadi subyektlərə dəyən, ehtimal olan zərərin ödənilməsi üçün sığorta fondlarının yaradılması və istifadəsi üçün aşkara çıxan iqtisadi münasibətlərin məcmusudur. Bir çox rus alimləri V.K.Sençqova, K.E.Turbina və başqaları əsərlərində sığorta bazarını maliyyə bazarının bir hissəsi kimi göstərirlər. Professor Nizami Xudiyevin “Milli sığorta bazarının formalaşdığı şəraitdə sığorta resurslarının idarə edilməsi” adlı elmi işində və “Milli ehtiyat sistemi respublika sığorta bazarına nəzarətin strateji metodu kimi” məqaləsində sığorta bazarını maliyyə bazarından fərqli olaraq xüsusi bir bazar kimi göstərmiş və bunu təhlil etmişdir. Sığorta bazarını dərinlən əsaslı tədqiq edərək N.Xudiyevin fikirlərinin daha məntiqə uyğun olduğu qənaətinə gəlmək olar. Sığorta mahiyyətə sığorta olunanların maraqlarının qorunması üçün məqsədli pul fondlarının yaradılması prosesini özündə əks etdirir.

Sığorta fondu, cəmiyyətin ehtiyat fondunun bir hissəsidir və təsadüfi hadisələrin aradan qaldırılmasının qarşısını almaq üçün yaradılır. Buna baxmayaraq sığorta fondu - spesifik bir fondur ki, bu fond hansı məqsədlə istifadə olunacağı dəqiq bilinmir, ona görə ki, əvvəlcədən riskin dəyəri və mənşəyi bəlli deyil.

Müasir sığortanın inkişafı sığorta fondu nəzəriyyəsinə əhəmiyyətli dəyişikliklər tətbiq edir. Sığorta sahəsində ictimai münasibətlərin təşkili forması, sığorta fondu konsepsiyasını, məzmunu, ictimai münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi, sığorta işinin həyata keçirilməsində önəmli yer tutur. Sığorta fondu

nəzəriyyəsi sığortanın müxtəlifliyini izah etməklə yanaşı həm də böyük praktiki əhəmiyyəti vardır.

Sığortanın qəbul etdiyi riskin sosial asılılığı, zərər çəkmişlərin potensial sayından və digər faktorlardan ibarətdir. Müasir dövrdə dövlətin müəyyən etdiyi qaydalara əsasən sığorta fəaliyyətinin həyata keçirilməsini belə təsnifatlaşdırmaq olar:

- Bu və ya digər subyektlərin sığorta fəaliyyətində iştirakının vacibliyi. Subyekt qanunda göstəriləndən başqa, müstəqil olaraq heç bir əlaqələr yaratmaq hüququ yoxdur. Qanuna zidd münasibətlər yaranarsa inzibati hüquqi məsuliyyətə cəlb olunurlar.

- Sığorta fondunu yaradan və idarə edən müəyyənləşdirilmiş subyektin, onu hansı şəraitdə aparacağını da müəyyənləşdirməlidir.

- Sığorta fondunu təşkil edən, sığorta riskinin qiymətləndirilməsi və sığorta tarifi ilə sığorta haqqını müəyyənləşdirir və ödəmələri həyata keçirir. Bu halda sığorta haqqını müəyyənləşdirməyin iki yolu var:

- 1) sığorta riskini fərdi qiymətləndirmək və sığorta haqqını konkret riskə görə müəyyənləşdirmək;

- 2) sığorta haqqı məbləğinin hesablanması, hər hansı subyektdən və ya sığorta fəaliyyətindən, riskin xarakterindən asılı olmayaraq sığortalı qruplarının xarakterindən asılı olaraq orta göstəricilərlə müəyyənləşdirilir.

Göstərilən meyarlara əsaslanaraq sığortanı bu cür təsnifatlaşdırmaq olar - sosial sığorta və kommersiya əsaslı sığortaya, bu da öz növbəsində könüllü və icbari sığortalara ayrılır. (52, s. 39-42.)

Sığorta fəaliyyətinin çoxsahəliyi, sığorta fondu təşkilinin müxtəlif mənbələrdən formalaşdırır və bu da bir qayda olaraq pul dəyəri şəkilində olur. Sığorta fondu həm natural həm də pul dəyəri şəkilində formalaşır. Natural yığım sığorta fondunun yaranmasının ilk formasıdır. Lakin bu cür yığım gələcəkdə baş verən sığorta hadisəsinin strukturunun bəlli olmadığından ödəməni hansı şəkildə veriləcəyi də bəlli olmur, məsələn həyat sığortası zamanı natural ödəmə mümkün deyil. Həmçinin natural fondun saxlanması və qorunması da əlavə xərclər tələb

edir. Lakin buna baxmayaraq natural fondun saxlanması lazımdır. Təbii fəlakətlər, texnogen faktorlar və müxtəlif hadisələr zamanı məhz bu yığma böyük ehtiyac olur.

Əmtəə-pul münasibətləri yarandıqdan sonra sığorta fondu da pul dəyəri şəkilinə keçdi. Hal-hazırda sığorta fondunun təşkilinin bu forması üstünlük təşkil edir. (48, s. 8.) Müasir sığorta nəzarətində sığorta fondları, əsasən, üç formalarda yaradılır. Mərkəzləşməmiş “özünü sığorta”, mərkəzləşmiş formada və xüsusi fondlar.

Sığorta nəzarətində sığorta fondlarının yaradılmasının 2 konsepsiyası mövcuddur:

1. Amortizasiya konsepsiyası.
2. Klassik konsepsiyası.

1-ci konsepsiyaya əsasən, sığorta fondu da amortizasiya fondu kimi təkraristehsal prosesinin fasiləsiz olmasına zəmanət verir.

Klassik konsepsiyaya əsasən isə, sığorta fondu yeni yaradılmış dəyərin vasitəsi ilədir, belə ki bu fond sahibkarı mənfəəti hesabına yaradılmış olur. Hər bir sahibkara görə o, əldə etdiyi mənfəətin bir hissəsini müəyyən bir vaxtdan sonra mənimsəyə bilər, amma reallıq da isə o, rəqabət, inflyasiya və s. bu kimi fondların yaradılması qayğısına qalır. Daha da aydın olsun deyə əgər amortizasiya fondu əsas fondun sadə təkraristehsalının bərpasına zəmin yarada bilirsə, sığorta fondu da əsas fondlara fors-major hadisəsi nəticəsində dəymiş zərərləri aradan qaldırılmağa xidmət edir.

Sığorta - fərdlərin təmin etmiş olduğu zəmanət funksiyası, həm də makroiqtisadi baxımdan da gəlirlərin, ehtiyatların dəyərləndirilməsi mərhələsində maliyyə bazarları vasitəsilə ilə investisiyalara qoyulması da vacib bir yer tutur.

Sığorta ədəbiyyatlarında risklər haqqında fərqli yanaşmalar vardır. Lakin riskləri ümumi olaraq aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar.

1. Risk, itki təhlükəsidir.
2. Risk, itki ehtimalıdır.
3. Risk müəyyənliklə əlaqələndirilir.

4. Risk reallaşan nəticələrin və ya dəyən zərərin təyin olunmasıdır.

Sığortaçılıq baxımından riskin daşdığı bəzi xüsusiyyətləri var.

- Risk tərəflərin iradəsi xaricində olmalıdır.

- Risklər qanunauyğun olmalıdır, əks halda sığorta lazım olan təminatı ödəməyə bilməz.

- Riskin gələcəkdə nə vaxt olacağı naməlum olmalıdır.

- Riskin gələcəkdə olma ehtimalı var amma nə zaman baş verməsi naməlum olmalıdır.

Sığortaçının təminat altına alacağı və əhəmiyyətli olan iki cür risk anlayışı var.

Fiziki risklər - sığorta ilə əlaqəsi olan, təhlükənin gerçəkləşməsi və üzərində təsiri ola biləcək hadisələri ifadə edir.

Mənəvi risklər - sığortalının davranışı və vərdişi ilə əlaqədardır. Mənəvi risk, sığortalının yaxşı niyyətinə, dolayısıyla dürüstlüyünə bağlıdır. Sığortalının işlərində və sığortaçı ilə olan əlaqəsində dürüst olması şərtidir.(10.88, s. 20.)

Sistematik risk kateqoriyaları ümumiyyətlə xarici faktorlardan qaynaqlanır və bunun xaricində risklər isə şirkətin nəzarəti altında olur.

Sığorta şirkətləri üçün sistematik risklər

Cədvəl 1.1.

Risk	Həyat sığortası aparan şirkətlərdə	Qeyri-həyat sığortası aparan şirkətlərdə
Hüquqla tənzimlənən risklər	Qanuni müqavilələrin və məhkəmə qərarlarının həyata keçirilməsi.	Xüsusilə məsuliyyət risklərinin bu qərarlar öhdəliklərinin haqq və öhdəliklərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsiri.
Bazar dəyişmələri	İstehlakçı davranışları və rəqabət əsasında dəyişmələrin sığorta bazarına təsiri.	Sığorta müştərilərinin davranışları və rəqiblərin bazar strategiyalarındakı dəyişmələrin təsiri.

Mənbə: (83, s. 51.)

Bu risklər mikro və makroiqtisadiyyatda sığorta sektoruna da təsir edir.

Əksər sığorta şirkətləri bu riskə nəzarət edə bilməzlər. Risklər:

- sərmayələrin bazar dəyərlərinə görə dəyişməsi riski;

- ekoloji dəyişmə riski;

- demokratik, sosial quruluşun dəyişməsi və istehlakçı davranışının dəyişməsi riskləri;
- böhran və global inkişaf şəkilində iqtisadi dəyişmə riskləri;
- inflyasiya və faiz səviyyəsinin dəyişmə riski;
- valyuta dəyişmə riski,
- texnoloji dəyişikliklər riski kimi göstərmək olar.

Sığorta şirkətlərinə bazar risklərinin təsiri

Cədvəl 1.2.

Risk	Sığorta şirkətləri
İnvestisiyaların bazar dəyərindəki dəyişmələri	İnvestisiyada ortaya çıxan nisbət fərqi həyat sığortası aparan şirkətlərə daha çox təsir göstərir.
Ekoloji dəyişmə faktoru	Təbiət təhlükələri, zəlzələ, qasırğa, sel nəticəsində ölüm və maliyyə risklərinin artmasına.
Sosial və siyasi dəyişmələr	Sosial davranışlar nəticəsində ortaya çıxan itkilərdəki artım və ömür artımı müddətində qiymətləndirməyə təsiri.
İqtisadi şərait	İşsizlik nisbətindəki artımlar, sığorta şirkətlərinin ziyan və təzminat ödəmələri artır. Sığorta müqavilələrinin ləğvinə və azalmasına səbəb olur.
Faiz səviyyəsi	Faiz səviyyəsi həyat sığortası üçün çox önəmli bir faktordur. Vəsait qoyuluşlarındakı faiz nisbətində mənfəətin itirilməsi
İnflyasiya nisbəti	İnflyasiyadakı artım uzunmüddətli müqavilələrinin ödəmələrinə və qiymətləndirməyə təsir edir.
Zaman riski	Xarici valyuta köçürmələri olan sığorta şirkətlərinin alacaqları və verəcəkləri olduqları pullara əlavə kurs riski yaranır. Xüsusən də həyat sığortasında veksellərin bir hissəsi məzənnəyə uyğun olaraq nizamlanmış halda bu risk daha da artır.
Texnoloji dəyişmələr	Sığortalıların ömürlərinin artması ilə yüksək ödəmələr ortaya çıxır. Yaşlandıqca xəstəliklər artır, müalicə xərclərinə yol açır ki bu da sığorta şirkətlərinin itkisinə yol açır.

Mənbə: (81. s.16.)

Riski idarəetmə metodları: riskdən qaçma, riski yönəltmək, riski transfer etmək, riski paylaşmaq və riski azaltmaq kimi göstərilir.

- Riskdən qaçma riski idarəetmənin bir növü olsa da bundan qaçmaq mümkünsüzdür. Əgər risk qısa bir müddət üçün qəbul edilməzsə riskdən qaçmaqdan danışmağa dəyməz.

- Riskin transferindəki ən önəmli ünsür, riski daşımaq istəyən tərəfə yönəltmək olur.

- Riski paylaşmaq. Sığortaçıların təməl prinsipi olan böyük ədədlər qanununa dayanaraq risklərin paylaşmasıdır.

- Riski azaltma. İtkinin qarşısının alınması və nəzarət ilə azaldıla bilməkdədir.

- Riskin analizi. Müəyyən edilmiş risklərin şirkətin aktivləri üzərindəki təsirlərinin müəyyən olunmuş müddətidir. (90, s. 5.)

Risk analizinin xüsusilə gərəkli olduğu layihə tipləri isə aşağıdakı kimi sıralanır:

- böyük məbləğdə olan investisiya yatırımları makro iqtisadi səviyyədə olan layihələr;

- nizamsız və xaotik olaraq nağd pul alma mövcudluğu yarandıqda olan layihələr;

- adət olunmayan hüquqi tənzimlənmələr zamanı və müqavilələrin keçərli olduğu layihələr;

- naməlum iqtisadi və siyasi proseslər zamanı həyata keçirilən layihələr;

- sərt qanunların fəaliyyət göstərdiyi zamanlarda, xüsusən də ətraf mühitin qorunduğu zaman təhlükəsizlik tədbirlərinin yer aldığı layihələr. (103, s. 129-148.)

Risk yönətim sisteminin son mərhələsi qərarvermə səlahiyyətində olan insanın riski dəyərləndirib və qərarını riskin dərəcəsinə uyğun olaraq verməkdir. Bu mərhələdə çıxarılacaq qərarlar səlahiyyətli kəsin risklərdən bilən mütəxəssis olub, əsasən riskləri tənzimləyə bilən maliyyəçi kimi yanaşmalıdır.

2008-ci ildə dünya üzrə baş verən maliyyə böhranı nəticələri bütün biznes qurumları kimi maliyyə sektorunda da risklərin idarə edilməsi məsələsinə yenidən baxılmasına gərəkliyi yaratdı.

Azərbaycanın maliyyə institutlarında korporativ idarəetmənin təkmilləşdirilməsi və eyni zamanda maliyyə, likvidlik, kredit, əməliyyat, bazar, strateji, reputasiya və digər risklərin idarə edilməsi istiqamətində investisiya qoyuluşlarının həcmi artırmağa başladılar. Bu zaman sığorta sistemində nəzarəti beynəlxalq səviyyədə qəbul olunmuş standartlara uyğun şəkildə eyni zamanda inkişaf etmiş dövlətlərin təcrübəsindən geniş istifadə edərək daha da

təkmilləşdirilməsi qarşıda mühüm bir məsələ kimi durdu. Azərbaycanın sığorta bazarındakı rəqabət şəraiti, sığorta şirkətlər tərəfindən təqdim olunan sığorta növlərinin çeşidlərinin artması həmçinin sığorta xidməti keyfiyyətinin artırılması ilə yanaşı, şirkətlər daxilində də güclü bir korporativ strukturun və daxili nəzarət sisteminin formalaşmasını da labüd edir.

1.3. Makro və mikroiqtisadi baxımdan sığorta işinin tənzimlənməsi əsasları

Azad bazar rəqabətli iqtisadi duruma nail olmaq niyyəti olan hər bir dövlət hakimiyyəti insanların ehtiyaclarına cavab verən davamlı maliyyə təsisatlarını formalaşdırmaq, eyni zamanda sabit maliyyə şəraitini və makroiqtisadi durum yaratmaq yollarını axtarır. Bu nöqteyi-nəzərdən də maliyyə sektorlarının vəziyyəti ümumi iqtisadi və maliyyə sistemində dövlətin inkişaf məqsədlərinə uyğun olmalıdır. Qeyd edilən amilə əsasən demək olar ki, maliyyə sektorlarına dövlət nəzarətinin əsas məqsədi müvafiq təsisatların, ümumilikdə maliyyə sisteminin etibarlı fəaliyyətinin təmin olunmasıdır.

Sığorta hüququnun vəzifələrinə uyğun olaraq sığortalıların mənafelərinin etibarlı müdafiəsi və davamlı maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətinə malik, səhmdarlarının mənafeləri lazımi səviyyədə təmin olunan öz şəffaf fəaliyyətləri ilə məxsus olduqları sektora inam və etimadı qoruyub saxlayan, güclü və sabit, özəl və ya qarışıq (dövlət-özəl) sığorta təsisatlarından ibarət sığorta bazarının formalaşdırılması kimi müəyyən etmək olar. Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyasının 2005-ci il 21 oktyabr tarixli “BSNA-a üzv olan ölkələrdə sığorta qanunları, tənzimləyici aktlar və sığorta təcrübəsi” haqqında Tom Karp, Karl Hiralal və Piter Braumüller tərəfindən hazırlanmış Məruzəsində sığorta qanunlarının əsas məqsədləri Assosiasiyaya üzv ölkələrin qanunvericiliyində əks olunma çoxluğuna əsasən aşağıdakı kimi sıralanıb: 1) sığortalıların mənafelərinin müdafiəsi; 2) sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsi; 3) sığorta bazarının sabitliyinin təmin edilməsi; 4) sığorta sektoruna inam və etimadın təmin

edilməsi; 5) sığorta bazarının şəffaflığının artırılması; 6) sığorta işinin təkmilləşdirilməsi; 7) sığortaçıların səhmdarlarının maraqlarının müdafiəsi; 8) sosial xidmətlərin təmin edilməsi.

Maliyyə sektorlarında, o cümlədən sığortada zəif tənzimləmə və nəzarət hazırkı iqtisadi böhranların əsas səbəblərindən hesab edilir. Bir çox ölkələrin maliyyə bazarlarında risk idarəetməsindəki qeyri-səmərəli yanaşmalar, həmçinin nəzarətin qənaətbəxş olmaması bu cür iqtisadi böhranların qloballaşmasına şərait yaradır. Bu baxımdan sığorta sektorunda Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyasının, bank sektorunda Bazel Komitəsinin, qiymətli kağızlar sektorunda Qiymətli Kağızlar Komitələrinin Beynəlxalq Təşkilatının üzərinə maliyyə bazarlarına nəzarət və onların tənzimlənməsi üzrə standartların müəyyən edilməsi sahəsində mühüm vəzifələr düşür. Adı çəkilən bu üç təşkilatın müxtəlif məqsədləri olsa da, maliyyə konqlomeratlarına nəzarətlə bağlı bir araya gəlirlər. Məsələn, bankların və sığortaçıların qiymətli kağızlar bazarındakı fəaliyyəti ilə bağlı məsələlərə Bazel Komitəsi, BSNA və QKKBT tərəfindən birgə baxılır. Maliyyə bazarlarında fəaliyyət göstərən təşkilatlara ümumi tövsiyələrin verilməsi üçün vaxt itkisinin qarşısını almaq üçün 1996-cı ildə Bazel Komitəsinin təşəbbüsü ilə qeyd olunan öz beynəlxalq təşkilatın Birgə Forumu təsis edilmişdir, hansı ki, bu vaxta qədər bir çox mühüm sənədləri, o cümlədən kredit risklərinin ötürülməsi, maliyyə qruplarında likvidlik riskinin idarə edilməsi ilə bağlı tədqiqat məruzələrini işləyib hazırlamışdır.

BSNA 1994-cü ildə sığorta nəzarətçiləri arasında, həmçinin onların digər maliyyə sektorlarına nəzarət edən orqanlarla əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi məqsədilə təsis edilmişdir. Ötən illər ərzində 130-dan çox ölkədən 180-dən artıq qurum Assosiasiyaya üzv olmuşdur. Eyni zamanda Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, Avropa Komissiyası, İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı kimi beynəlxalq təşkilatlar da BSNA-nın üzvüdür. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi 2006-cı ilin oktyabr ayında Assosiasiyanın Ümumi Yığıncağının Pekində keçirilən 13-cü İllik Konfransında üzvlüyə qəbul edilmişdir. Beynəlxalq Sığorta

Nəzarətçiləri Assosiasiyasının Nizamnaməsinin 2-ci maddəsinə görə təşkilatın məqsədləri aşağıdakılardır:

- 1) sığortalıların mənafeyi və müdafiəsi naminə effektiv, ədalətli, təhlükəsiz və sabit sığorta bazarlarının dəstəklənməsi üçün nəzarətin təkmilləşdirilməsinə yardım göstərmək məqsədilə həm daxili, həm də beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq etmək;
- 2) yaxşı tənzimlənən sığorta bazarlarının inkişafına təkan vermək;
- 3) global maliyyə sabitliyinə töhfə vermək.

Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün Assosiasiyanın Nizamnaməsində bir çox funksiyalar müəyyən edilmişdir:

- sığorta bazarlarının tənzimlənməsi üçün prinsipləri, standartları və təlimatları işləyib hazırlayır;
- bu prinsiplərə və standartlara əməl edilməsinin qiymətləndirilməsi metodologiyalarını işləyib hazırlayır;
- sığorta nəzarətinə təsir edə biləcək potensial riskləri müəyyənləşdirir;
- digər beynəlxalq təşkilatlar və üzvlərlə əməkdaşlıq edir.

Sığorta nəzarəti sahəsi çərçivəsində rəy bildirmiş qurumu təmsil edir və lazım olduqda, belə baxışları, ideyaları və təcrübələri üçüncü tərəfə bildirir.

Assosiasiyanın təşkilati strukturu Üzvlərin Ümumi Yığıncağı, İcraiyyə Komitəsi, onun komitələri, alt-komitələri və Katiblikdən ibarətdir.

BSNA tərəfindən qəbul edilən, sığorta nəzarətinin və sığorta fəaliyyətinin həyata keçirmək üçün rəhbər müddəaları müəyyən edən Sığortanın Əsas Prinsipləri (SƏP) sığorta sektorunun maliyyə sabitliyinin təmin edilməsi üçün başlıca beynəlxalq standartların müəyyən olunmasında əsas rol oynayır. Qeyd edildiyi kimi Assosiasiya səmərəli sığorta nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün prinsipləri, standartları və təlimatları müəyyən edir. BSNA-nın məqsədləri üçün qeyd olunan sənədlərin təyinatını aşağıdakı kimi müəyyən etmək olar.

Prinsiplər - sığorta nəzarətinin tənzimləmə və nəzarət səlahiyyətlərinin hədlərini müəyyənləşdirən, eyni zamanda standartların əsaslandığı sənədlərdir.

BSNA indiyə qədər 28 əsas və bir necə əlavə prinsiplər müəyyən edib. SƏP-dən başqa beynəlxalq sığortaçılara və sığorta qruplarına, ölkədənkenar sığorta əməliyyatlarına nəzarətlə, sığorta əməliyyatlarının aparılması ilə, internetdə sığorta fəaliyyəti ilə, kapital uyğunluğu və ödəmə qabiliyyəti, təkrarsığortaçılara nəzarətlə bağlı minimum tələblər üzrə əlavə prinsiplər də mövcuddur.

Standartlar - xüsusi məsələlər üzrə ən səmərəli beynəlxalq təcrübəni əks etdirən sənədlərdir. Bu həm sığorta nəzarətinin, həm də sığortaçıların fəaliyyətinin əsaslanmalı olduğu sahələrə aid olur.

İndiyə qədər BSNA tərəfindən 13 standart qəbul olunmuşdur. Qeyd olunanlardan başqa BSNA-nın inkişaf etmiş beynəlxalq təcrübə ilə bağlı Tədqiqat Məruzələri də işlənib hazırlanır ki, bu da prinsip və standartlarla bağlı konkret məsələlər üzrə təcrübə və nəzəri araşdırmalar nəticəsində Assosiasiyanın yaxın gələcəkdəki planları ilə bağlı mövqeyini müəyyən edən sənədlərdir. Məsələn, “təkaful” adlanan və İslam hüququna əsaslanan əməliyyatları ehtiva edən, hazırda dünyanın, o cümlədən qeyri-İslam ölkələrinin 70-ə yaxın sığorta şirkəti tərəfindən aparılan, BSNA-nın rəsmi məlumatına görə sürətli inkişaf dövrünə başlamış İslam sığortası üzrə 2006-cı ildə Assosiasiyanın İslam Maliyyə Xidmətləri Şurası ilə birlikdə işləyib hazırladığı “Təkaful (İslam sığortası) üzrə Tənzimləmə və Nəzarət haqqında” Tədqiqat Məruzəsində 14 əsas prinsipin təkaful sığortası əməliyyatlarına uyğunlaşdırılması və ya ən azı bu sığortanın xüsusiyyətləri ilə əlaqədar təfsiri məsələsi qaldırılmışdır.

BSNA-nın prinsipləri, standartları və təlimatları sığorta qanunvericiliyinin, sığorta sisteminin, o cümlədən sığorta nəzarətinin həyata keçirilməsinin, xüsusən də sığortalıların mənafelərinin müdafiəsi və bazarın maliyyə sabitliyi baxımından qiymətləndirilməsi üçün əsas meyarları təşkil edir. Hər hansı bir ölkənin sığorta bazarının beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qiymətləndirilməsi zamanı ilk növbədə həmin bazarda tətbiq olunan qanunvericiliyin, qaydaların və proseduraların Assosiasiyanın prinsip və standartlarına uyğunluğu nəzərdən keçirilir. Məsələn, Beynəlxalq Valyuta Fondu və Dünya Bankının Maliyyə Sektorunun Qiymətləndirilməsi üzrə Azərbaycanla bağlı 2003-cü ilin dekabr tarixli birgə

rəyində nəzərdə tutulmuş qeydlərin bir çoxu məhz BSNA-nın prinsip və standartlarına uyğunluq baxımından aparılmış araşdırmaların nəticəsidir. Bundan əlavə Kanadanın “Lawrie Savage & Associates Inc.” beynəlxalq məsləhətçi şirkətinin Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi üçün hazırladığı sığorta nəzarəti ilə bağlı Məruzədə əks olunan, həmçinin “Sığorta haqqında” yeni Qanun layihəsi ilə bağlı əksər tövsiyələri qanunvericilik və təcrübənin BSNA-nın prinsip və standartlarına uyğunlaşdırmaqla bağlıdır.

Eyni zamanda BSNA-nın Əsas Prinsipləri kimi də tanınan, 2003-cü ilin 3 oktyabr tarixində Assosiasianın Ümumi Yığıncağının Sinqapurda keçirilən İllik Yığıncağında qəbul edilmiş Sığortanın Əsas Prinsipləri sığorta sektorunda dövlət tənzimləməsinin və nəzarətinin universal çərçivəsini ümumilikdə müəyyənləşdirən 28 prinsipi özündə birləşdirən beynəlxalq sənəddir. Sığortanın Əsas Prinsiplərinin sığorta nəzarətini həyata keçirən, ayrı-ayrı ölkələrə məxsus bütün orqanlar tərəfindən eyni cür başa düşülməsi və tətbiq olunması üçün hər bir prinsip izahedici qeydlər və meyarlarla açıqlanır.

Əsas prinsipin meyarları vacib və yüksəldilmiş olaraq iki qrupa bölünür ki, sığorta sektorunun qiymətləndirilməsi zamanı hər hansı prinsipə riayət etmə statusunu nümayiş etdirmək üçün vacib meyarların hər bir ünsürünün tətbiqi kifayətdir.

Sığortanın Əsas Prinsipləri 7 əsas qrupda birləşdirilir ki, bu qrupları da iki kateqoriyaya bölmək olar:

1. Bilavasitə sığorta nəzarətinin təşkili və həyata keçirilməsi ilə bağlı prinsiplər:

- 1) səmərəli sığorta nəzarəti;
- 2) nəzarət sistemi;
- 3) nəzarət olunan təşkilatlar;
- 4) cari nəzarət.

2. Eyni zamanda sığorta bazarının peşəkar iştirakçılarının fəaliyyətinə də aid olan prinsiplər:

- 1) prudensial tələblər;

2) sığorta bazarı və istehlakçılar;

3) çirkli pullar və terrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə.

Əsas Prinsiplərin Nəzarət olunan təşkilatlarla bağlı qrupu özündə 5 əsas prinsipi birləşdirir:

Lisenzialaşdırma.

Kadrların uyğunluğu.

Nəzarətdə dəyişiklik və sığorta müqavilələrinin ötürülməsi.

Korporativ idarəetmə.

Daxili nəzarət.

Əsas Prinsiplərin nəinki hər bir qrupu, hətta hər biri üzrə məlumat və ya tədqiqat xarakterli elmi əsərlər yazmaq olar. Azərbaycanın sığorta bazarı üçün yeni, eyni zamanda aktual olan daha vacib hesab etdiyimiz məqamlarla bağlı qeyd edilməlidir ki, sığorta fəaliyyəti ilə bağlı Əsas Prinsiplərə sığorta fəaliyyətinin lisenziyalasdırılması sığortalılar qarşısında öhdəliklərini yerinə yetirməyə qadir olan sığortaçıların fəaliyyət göstərdiyi sığorta bazarının mövcudluğunu təmin etməkdir. Lisenzialaşdırma beynəlxalq standartlara uyğun həyata keçirildikdə, bu prosesin öz məqsədinə nail olmaq imkanı daha çox ehtimal edilir. BSNA-nın Əsas Prinsiplərinin tələblərinə görə sığortaçının əsas təsisçiləri, ali idarəetmə orqanının üzvləri, daxili auditoru və aktuari ayrı-ayrılıqda və birgə fəaliyyətdə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş ixtisas və peşəkarlıq tələblərinə cavab verməlidirlər.

Sığorta fəaliyyəti ilə bağlı əsas prinsiplərə görə sığortaçılar qanunvericiliklə tələb olunan kapitalla malik olmalı, təşkilatın risklərin idarə edilməsi sistemi, təkrarsığorta təminatı, informasiya texnologiyaları sistemi, daxili nəzarət sistemi və s. bu kimi amillər sığorta fəaliyyətinin xüsusiyyətinə və sığortaçının nəzərdə tutulan əməliyyatlarının miqyasına uyğun olmalıdır.

SƏP-lə bağlı vacib meyarlar həmçinin heç bir yerli və ya xarici sığortaçının lisenziyalasdırmadan kənarda qalmamasını, beynəlxalq sığorta qruplarının bütün təsisatlarının səmərəli sığorta nəzarətinin obyektı olmasını və digər bu kimi amillərin mövcudluğunu tələb edir. (111, 7-ci nömrəsi.)

Ölkə iqtisadiyyatında azad bazar münasibətlərinin tətbiqi ilə digər maliyyə sektorları kimi sığortanın da müsbət inkişaf göstəricilərinə baxmayaraq, inkişaf etmiş beynəlxalq təcrübənin, həmçinin sığorta nəzarətinin həyata keçirilməsi və sığorta bazarının tənzimlənməsi sahələrində beynəlxalq prinsip və standartların müvafiq səviyyədə tətbiqi imkanlarının olmaması ölkənin sığorta sektorunda lazımi irəliləyişlərin əldə edilməsinə mane olmuşdur.

Sığortanın aparılması ilə bağlı olan bütün hüquqi münasibətləri iki qrupa bölmək olar, sığorta fondunun yaradılması və istifadəsi prosesini tənzimləyən hüquqi münasibətlər və sığorta işinin təşkili, daha doğrusu, sığortaçıların fəaliyyəti, onların banklarla, büdcə ilə, dövlət idarəetmə orqanları ilə əlaqədar meydana çıxan hüquqi münasibətləri. Hər 2 hüquqi münasibətlər qanunvericiliklə, hüquqi aktlarla tənzimlənir. 1-ci qrupun hüquqi münasibətləri mülkü hüququn sahələrini, 2-ci qrupun hüquqi münasibətləri isə dövlət, inzibati, maliyyə, ticarət, vergi, cinayət, prosessual və digər hüquq sahələri əhatə edir.

Biz hər şeydən öncə, sığorta münasibətlərində yaranan mülki hüquq sisteminə baxmalıyıq. Mülki qanunvericiliyi, vətəndaş hüququnun subyektləri arasında meydana çıxan əmtəə-pul və digər əmlak və qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir ki, bu da vətəndaş (mülki) hüququn subyekti kimi, fiziki şəxslər müəssisə, idarə və hüquqi şəxslər, həmçinin dövlət hakimiyyət orqanları çıxış edir. Vətəndaş hüququnun obyektləri maddi və pul qiymətliləri, həmçinin yaradıcılıq və intellektual əmək hesab edilir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində sığorta fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ona nəzarət edilməsi zəruridir. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi sığorta sisteminin xidmət bazarına səmərəli şərait yaradır və inkişafına müsbət təsir göstərir, sığortaçıları üçün lazımi şərait yaradılmasını təşkil edir və sığorta olunanların marağını müdafiə etməkdir.

Dövlət tənzimlənməsi maliyyə-hüquqi əsaslarla fəaliyyət göstərən sığorta bazarının genişləndirilməsini istiqamətləndirir. Həmçinin dövlətin güvənmədiyi

şirkətləri isə sığorta bazarından kənarlaşdırır. Belə şirkətlərin sığortalılara və sığorta işinə zərər vurmasının qarşısını almalıdır.

Sığorta təşkilatlarının öz fəaliyyətlərini beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə qurmaları onların qeyd olunan standartların tərəflərini yaxşı mənimsəmiş rəhbər və digər kadr potensialına malik olmalarından asılıdır. Çünki bu standartların tətbiqi artıq qanunvericiliyin tələbi olduğundan sonra sığorta əməliyyatlarının, eyni zamanda maliyyə sabitliyi, kadr peşəkarlığı, daxili nəzarət sisteminin keyfiyyət meyarlarını yeni tələblərə effektiv şəkildə uyğunlaşdırmaq onların vəzifəsinə çevrilmişdir.

Mikroiqtisadi baxımdan sığorta işinin tənzimlənməsində əsas məsələlərdən biri, sığortaçının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətidir. Sığortaçının maliyyə sabitliyi sığorta təşkilatının öz fəaliyyətini və inkişafını fasiləsiz olaraq davam etdirilməsinə imkan verən aktivlərin və öhdəliklərinin optimal saxlanmasıdır. Bu sabitlik sığortaçının gəlirlərinin balanslaşdırılmasına və ya gəlirlərin xərclərdən çox olmasında aşkar edilir. Sığortaçının maliyyə sabitliyinin əsas başlıca əlaməti olan ödəmə qabiliyyətidir.

Sığortaçının fəaliyyəti bir neçə elementdən asılıdır; sığorta əməliyyatlarının aparılmasından, maliyyə ehtiyatlarının investisiyaya yönəldilməsindən, kreditlərin alınması və s. Sığorta təşkilatı maliyyə sabitliyini və ödəmə qabiliyyətini qiymətləndirmək üçün müəyyən edilmiş aktivlərlə qəbul etdikləri sığorta öhdəlikləri arasında normativ nisbətə riayət olunması gözlənilməlidir. Sığorta təşkilatlarının sərbəst aktivlərinin faktiki miqdarı normativ ehtiyatlardan aşağı olmamalıdır. Bunun üçün sığortaçılara ödəmə qabiliyyəti ehtiyatının hesablanması vacibdir.

Sığorta tariflərinin hesablanmasında sığortanın tənzimlənməsində önəmli olan faktorlardan biri də sığorta tariflərinin hesablanmasıdır. Sığorta tariflərinin hesablanması zamanı, sığortanın fəaliyyətini xarakterizə edən ümumi götürülən yekun nəticələrin natural və dəyər göstəriciləri şəkilində hazırlanmasının statistik və elmi metodları əsasında daha geniş miqyaslı və tipik sığorta əməliyyatları sistemli şəkildə öyrənilməsi vacibdir.

Tarif dərəcəsi netto-dərəcəsindən və yükləmədən ibarətdir. Netto dərəcə sığorta ehtiyatları yaratmaq üçün ödənişlərinin verilməsi, yüklənməsi isə sığorta əməliyyatlarını aparmaq üçün sığortaçının xərclərini təmin edir və mənfəətinin alınması təyinatına malikdir.

Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətində önəmli yerlərdən birini və mən dəyərdim ən vacib olan sığorta marketinqi tutur. Marketinq sığortaçının planları tərtibində, qiymət əmələgətirmə, reklam, sığorta müqavilələrinin satışının təşkili və s. funksiyaları kimi xarakterizə edilir.

Sığortaçı üçün marketinq xidməti əsaslandırılmış məlumatların və onun cari, perspektiv fəaliyyəti ilə əlaqədar məsələlərin mənbəyidir. Sığorta bazarının ayrılmaz hissəsindən biri də rəqabətdir. Hər bir bazar kimi sığorta bazarı da rəqabətsiz deyildir. Rəqabətin səviyyə dərəcəsini və intensivliyinin, rəqabət qabiliyyətli sığortaçıda öz gücünü və bazar imkanlarının müəyyən etmək zərurəti yaranır. Rəqabət qabiliyyətli sığortaçıların mövcudluğu sığortaçını müştərilərin sorğularına diqqət etməyi tələb edir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA SİĞORTA SİSTEMİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ VƏ ONUN TƏNZİMLƏNMƏSİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

2.1. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində sığorta nəzarətin təkmilləşdirilməsi və sığorta investisiyasının dövlət tənzimlənməsi

Sığorta nəzarəti orqanı sığorta bazarının tənzimlənməsi üzrə sığorta qanunvericiliyinə müvafiq olan normativ hüquqi aktlar qəbul etmək, həmçinin sığortaçıları və sığorta vasitəçiləri üçün normativləri müəyyən etmək səlahiyyətinə malikdir. Azərbaycan Respublikasında sığorta və təkrarsığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən hər bir hüquqi şəxs qanuna müvafiq qaydada lisenziya alınmalıdır. Həmçinin sığortaçı Azərbaycan Respublikası ərazisində hər hansı bir sığorta növü aparmaq üçün sığorta nəzarəti orqanından xüsusi icazə almalıdır.

Sığortaçının fəaliyyəti digər təsərrüfat subyektlərindən köklü şəkildə fərqlənir, çünki bu fəaliyyət istehsal prosesinin fasiləsizliyinə və müxtəlif təsadüflər nəticəsində dəyən zərərlərin ödənilməsinə yönəldilmişdir. Fəaliyyətinin sosial məsuliyyətli olması sığortaçının dövlət tərəfindən nəzarətə alınmasını zəruri edir. Daha ümumi forma kimi bu nəzarət, sığortaçının maliyyə vəziyyətinin tədqiq olunmasında və onun sığorta etdirən şəxs qarşısındakı müqavilə öhdəçiliyinin qəbul etməsi üçün ödəniş qabiliyyətinə malik olmasında öz əksini tapmışdır. İctimai şüurda formalaşan sığorta ideyasına olan inamsızlıq, əhalinin dövlət təsisatlarına qarşı yaranan tələbində öz ifadəsini tapır. Məhz buna görə də dövlət sığortaçının, əhalinin iqtisadi maraqlarını bir-biri ilə əlaqələndirməklə, sığorta fəaliyyətindən kənarda qalır. Dövlət sığorta nəzarətinin təşkilinin əsası sığortaçının ödəniş qabiliyyətinə zəmanət verən ehtiyatların ölçü problemindən ibarətdir.

Maliyyə-kredit sahəsinin bir hissəsi olan sığorta bazarı, ictimai təkrar istehsal prosesində sığortanın mahiyyətini nəzərə almaqla, onun sabit şəkildə fəaliyyət göstərməsini təmin edən dövlətin tənzimləyici və nəzarət edici obyektidir.

Bundan əlavə, sığorta işi təsərrüfat qanunvericiliyi və inzibati nəzarətin xüsusi sahəsinə bölünür. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi tədbirlərinə sığorta təşkilatlarının qeydiyyatı alınması, müəyyən sığorta növü üzrə əməliyyat aparmaq haqqında onlara lisenziya verilməsi, bütün sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirməsi daxildir.

Sığortaçı iş fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının digər normativ-hüquqi aktlarla və nizamnaməyə uyğun olaraq həyata keçirməli və ictimai əhəmiyyətli qurum olan kommersiya təşkilatı olmalıdır. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi tədbirlərinə sığorta təşkilatlarının qeydiyyatı alınması, hər hansı sığorta növü üzrə əməliyyat aparmaq üçün sığortaçılara lisenziya verilməsi və sığorta təşkilatlarının fəaliyyət səviyyəsinə nəzarətin həyata keçirməsi daxildir.

Sığorta biznesi ilə məşğul olmaq istəyən təşkilat hüquqi şəxs olmaqla yalnız açıq səhmdar cəmiyyəti təşkilatı-hüquqi formasında fəaliyyət göstərməlidir. Sığortaçı sığorta fəaliyyətini apardıqda sığorta risklərini də qəbul etməlidir və risklərin yerləşdirilməsi və ya bölüşdürülməsini, eyni zamanda sığorta müqavilələrinin bağlanması və sığorta ödənişləri ilə əlaqədar olan fəaliyyətini verilmiş lisenziya üzrə həyata keçirir.

Sığorta və təkrarsığorta fəaliyyəti üçün lisenziya verilməsi, lisenziyanın məhdudlaşdırılması, qüvvəsinin müvəqqəti dayandırılması və ləğvi Qanunla müəyyən edilmiş qaydada sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən həyata keçirilir.

Yeni təsis edilmiş sığorta və təkrarsığorta şirkətinin fəaliyyətinə lisenziya beş il müddətinə verilir. Sığorta fəaliyyəti üçün verilən lisenziya sığorta fəaliyyəti ilə, təkrarsığorta fəaliyyətinə verilən lisenziya isə yalnız təkrarsığorta fəaliyyəti ilə məşğul olmaq üçün verir. Sığorta və ya təkrarsığortaya fəaliyyəti üçün lisenziyanın verilməsi Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti (DSNX) tərəfindən 2 mərhələdə aparılır. İlk mərhələdə təsisçilərin və ya onların vəkili etdikləri şəxslər tərəfindən lisenziya verilməsi üçün təqdim olunan sənədlərə baxılır. İkinci mərhələdə isə açıq səhmdar cəmiyyəti qismində dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra lisenziya verilməsi üçün yekun müraciətə baxılır.

Lisenzia almaq üçün ilkin müraciət etdikdə sığortaçı olmaq istəyən təsis edilmiş açıq səhmdar cəmiyyəti təsisçiləri və ya səhmdarları tələblərə uyğun olaraq müvafiq sənədləri təqdim edilməlidirlər: sığortaçı olmaq üçün təsis edilmiş açıq səhmdar cəmiyyətinin rəsmi adı və ünvanı göstərilməklə lisenzia verilməsinə dair yazılı müraciət, açıq səhmdar cəmiyyətinin nizamnaməsini notariatda təsdiq edilmiş surətini, əgər təsisçilərin sayı birdən çoxdursa o halda müvafiq qaydada təsdiq edilmiş təsis müqaviləsinin surətini, hüquqi şəxs olan təsisçilər haqqında məlumatları həmçinin təsisçilərin hüquqi şəxs kimi dövlət qeydiyyatına alınması barədə şəhadətnamənin notariatda təsdiq edilmiş surəti, təsis sənədlərinin notarial qaydada təsdiqlənmiş surəti, fiziki şəxs olan təsisçilərin isə şəxsiyyət vəsiqəsi məlumatlarını, daimi yaşayış yeri, iş yeri (məşğuliyyət növünü) göstərən məlumatlar və sənətlər, səhmləri almaq üçün vəsaitinin kifayət qədər olmasını təsdiq edən sənədlər, şəxsin təsisçiləri adından müraciət etmək səlahiyyətini təsdiqləyən, müvafiq qaydada təsdiq olunmuş sənəd, ən azı növbəti üç il üçün biznes plan.

Lisenzia verilməsi xarici təsisçidirsə, o zaman xarici ölkənin müvafiq dövlət orqanı tərəfindən verilmiş sənədləri tərcümə edilərək notarial tərəfindən təsdiq olunmalıdır. Sənədlər tam halda təqdim edildiyi tarixdən bir ay ərzində baxmalıdır. DSNX tərəfindən lisenzia verilməsi üçün ilkin müraciətə müsbət cavab verilərsə, bu tarixdən sonra altı ay müddətində lisenzia almaq üçün tam müraciət təqdim olunmalıdır. DSNX-ti lisenzia verilməsi üçün ilkin müraciəti aşağıdakı hallarda rədd edir. Sənədlər tam halda təqdim olunmadıqda və ya sənədlərdə Qanunun tələblərinə uyğun olmayan məlumatlar aşkar olunduqda, habelə sənədlərdə məlumatlar tamam olmadıqda və ya düzəldilmədikdə, təsisçilərin maliyyə vəsaitlərinin səhmlərinin ödənilməsi ilə müəyyən tədbirlər üçün yetərli olmadıqda, biznes planda gələcək fəaliyyət üçün maliyyə sabitliyini və ödəmə qabiliyyəti və sığortaçının normal fəaliyyət göstərməsi üçün və habelə sığortalıların hüquqlarının müdafiəsi baxımdan qənaətbəxş sayıldıqda, yanlış məlumatlar təqdim edildikdə Maliyyə Nazirliyi sığorta fəaliyyətinə vermiş lisenziyanın fəaliyyətini aşağıdakı hallarda dayandırır.

Sığortaçı könüllü sığorta növü üzrə fəaliyyətini sığorta nəzarəti orqanının verdiyi icazə əsasında həyata keçirir. Sığortaçının könüllü sığorta növləri üzrə fəaliyyətinə icazə, müvafiq sığorta qaydaları, sığorta nəzarəti orqanı ilə razılaşdırdıqdan sonra verir.

Müddətsiz lisenziyanın verilməsi ilə bağlı müraciət sığorta və təkrarsığorta fəaliyyətini davam etdirmək istəyən sığortaçı ilk lisenziyasının müddətinin başa çatmasına ən azı bir ay qalmış yeni müddətsiz lisenziyanın verilməsi üçün sığorta nəzarəti orqanına müraciət etməlidir.

Azərbaycanın Maliyyə Nazirliyi tərəfindən bu gün ölkədə fəaliyyət göstərən iyirmi doqquz sığorta şirkətindən (o cümlədən bir Təkrarsığorta şirkətinə) 18-nə müddətsiz lisenziya verilib. 2008-ci ilin mart ayından qüvvədə olan “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanuna uyğun olaraq, bu gün Azərbaycanda sığorta fəaliyyəti üçün icazə müddətsiz dövrə verilir, amma əvvəlki illərdə lisenziya 5 il müddətinə verilirdi. Yeni təşkil edilən şirkətlərə ilk lisenziya 5 il müddətinə verilir. Hazırda Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti 18 şirkətin sığorta fəaliyyəti icazəsinə yenidən baxıb, digər şirkətlərin lisenziyalasdırılması prosesi isə yeni qanunvericiliyə uyğun olaraq 2016-cı ildə tam başa çatacaq. 2012-ci ildə yeddi sığorta şirkətinin (Temza Sığorta Qrupu, Atəşgah Sığorta, Azərbaycan Sənaye Sığorta, Meqa Sığorta, Beynəlxalq Sığorta Şirkəti, Qarant Sığorta, Standart Insurance) və yeganə təkrarsığorta şirkəti olan AzRE-nin lisenziya müddəti başa çatacaq. 2 sığorta şirkətinin (Alfa Sığorta və Qala Həyat Sığorta) lisenziyasının müddəti 2013-cü ildə, Paşa Həyat Sığorta şirkətininki isə 2016-cı ildə başa çatır. 2011-ci ildə iki sığorta şirkətinin (Fidan Sığorta və Günay Sığorta) sığorta fəaliyyəti üzrə lisenziyaları dayandırılıb.

Sığortaçının fəaliyyət göstərməsi üçün tələb olunan ilkin şərtlərdən biri sığortaçının sığortalılar qarşısında öhdəliklərinə təminat verə biləcək məbləğə nizamnamə kapitalına malik olmasıdır. Nizamnamə kapitalı sığortaçının maliyyə sabitliyini və ödəmə qabiliyyətini təmin edən ən əhəmiyyətli şərtlərdəndir.

«Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının qəbul etdiyi 2007-ci il Qanunu sığorta münasibətlərinin və sığorta işinin təşkilini tənzimləyir.

«Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyə müvafiq olaraq sığorta təşkilatlarının nizamnamə kapitalı və ehtiyat kapitalının həddi müəyyən edilmişdir. Sığorta və Təkrarsığorta təşkilatlarının nizamnamə kapitalının minimum məbləği qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Nizamnamə kapitalına pay şəklində qoyulan və ya əmlak dəyərinin nizamnamə kapitalına nisbəti iyirmi beş faizdən çox ola bilməz. Sığorta və təkrarsığorta təşkilatları müvafiq sığorta növləri üzrə xüsusi razılıq aldıqdan sonra fəaliyyətə başlaya bilər. Sığorta və təkrarsığorta təşkilatları bir bankda və ya kredit təşkilatlarında bütün sığorta ehtiyatları vəsaitini qırx faizdən çoxunu saxlaya bilməz. Sığorta təşkilatları öz maliyyə sabitliyini təmin etmək üçün vergi tutmadan qabaq sığorta haqlarından sığorta ehtiyatları yaradırlar. Sığorta və təkrarsığorta təşkilatının maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələri onun seçdiyi auditor tərəfindən yoxlanılaraq hesabatların müvafiq icra hakimiyyətinə təqdim edilməsi və mətbuatda dərc edilməsini təmin etməlidir.

Sığortaçı olmaq üçün təsis edilən hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına alınana qədər onun nizamnamə kapitalı tələb olunan kapitalın sığorta nəzarəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş minimum məbləğindən az olmayan hissəsində pul ilə ödənilməlidir. Sığortaçının nizamnamə kapitalının formalaşdırılması üçün kredit və ya borc şəklində cəlb olunmuş pul vəsaitindən, girov götürülmüş ya da qanunsuz yolla əldə etdiyi əmlakdan, habelə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, dövlət və bələdiyyə büdcədən kənar fondların pul vəsaitlərindən və dövlət hakimiyyəti orqanlarının sərəncamında olan digər vəsaitlərdən istifadə edilə bilməz.

Sığortaçıların və təkrarsığortaçıların tələb olunan kapitalı minimum məbləğdə müəyyən edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2008-ci il 31 iyul tarixli Q-09 nömrəli Qərarı ilə fəaliyyət göstərən Sığortaçıların və Təkrarsığortaçıların tələb olunan kapitalın minimum məbləği mərhələli qaydada aşağıdakı kimi artırılması müəyyən olunmuşdur:

Tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin təmin edilməsi tələbinin qüvvəyə minmə tarixi	Sığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği	Təkrarsığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği
2009-cu il 01 yanvar	1 (bir) milyon manat	2 (iki) milyon manat
2010-cu il 01 yanvar	2 (iki) milyon manat	4 (dörd) milyon manat
2011-ci il 01 yanvar	3,5 milyon (üç milyon beş yüz min) manat	7 (yeddi) milyon manat
2012-ci il 01 yanvar	5 (beş) milyon manat	10 (on) milyon manat

Mənbə: Sığorta qanunvericiliyi toplusu, 2011-ci il, səh. 182.

Tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin təmin edilməsi tələbinin qüvvəyə minmə tarixi Sığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği Təkrarsığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği 2009-cu il 01 yanvar 1 (bir) milyon manat, 2 (iki) milyon manat, 2010-cu il 01 yanvar 2 (iki) milyon manat, 4 (dörd) milyon manat, 2011-ci il 01 yanvar 3,5 milyon (üç milyon beş yüz min) manat, 7 (yeddi) milyon manat, 2012-ci il 01 yanvar 5 (beş) milyon manat, 10 (on) milyon manat. (sığorta qanunvericiliyi toplusu 2011-ci il, səh. 182.) Tələb olunan kapitalın mövcud qaydada aparılması sığortaçıların maliyyə sabitliyinin və ödəmə qabiliyyətinin 2008-2009-cu illər ərzində sığorta bazarındakı artım dinamikasına adekvat olaraq təmin edilməsində, habelə sığorta sektorunun sabit inkişafında sabit rol oynamışdır. Lakin 2007-ci ildə başlayan, nəticələri 2010-cu ildə də təzahür edən ümumdünya maliyyə böhranı sığortaçıların maliyyə vəziyyətinə, habelə ölkənin sığorta bazarının inkişaf dinamikasına müəyyən mənfi təsirlərə səbəb olmuşdur.

Tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin yuxarıda qeyd olunan mərhələli qaydada artırılması, sığortaçıların sığorta ehtiyatlarının formalaşdırılması və bu ehtiyatların, həmçinin öz vəsaitlərinin investisiya ilə bağlı müəyyən edilmiş bəzi

tənzimləyici və məhdudlaşdırıcı normativlə yanaşı sığorta haqlarının ölkə üzrə ümumi məbləğinin, buna müvafiq olaraq sığortaçıların risk öhdəliklərinin azalması şəraitində adekvat tənzimləməni təmin etməməklə sığorta sektorundakı sabit inkişafa mənfi təsir göstərir. Buna görə də növbəti illər üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin artırılması məbləğlərinin sığorta haqlarının ümumi məbləğinin artım dinamikasına uyğunlaşdırılması zərurəti yaranmışdır. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi 2010-cu il 29 noyabr tarixində keçirilən Kollegiyada minimum nizamnamə kapitalında dəyişikliklər edilmişdir. Kollegiyanın Q-13 nömrəli qərarı ilə fəaliyyət göstərən sığortaçıların və təkrarsığortaçıların tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin mərhələli qaydada artırılması aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 2.2.

Tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin təmin edilməsi tələbinin qüvvəyə minmə tarixi	Sığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği	Təkrarsığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği
2011-ci il 01 yanvar	3 (üç) milyon manat	6 (altı) milyon manat
2012-ci il 01 yanvar	4 (dörd) milyon manat	8 (səkkiz) milyon manat
2013-cü il 01 yanvar	5 (beş) milyon manat	10 (on) milyon manat

Mənbə: Sığorta qanunvericiliyi toplusu, 2011-ci il, s. 183.

Cədvəli təhlil edərkən əsas diqqət 2011 ci il sığortaçılar üçün tələb olunan minimum kapital məbləğidir. Belə ki, 2008 ci ildə 2011ci il üçün müəyyən edilmiş 3.5 milyon kapital məbləği 2010 cu ildə dəyişdirilərək 3 milyon manat təşkil etmişdir. Buna əsas səbəb kimi böhrandan sonrakı maliyyə vəziyyətinin tədricən yüksəlməsi olmuşdur.

XXI əsr özünün qloballığına, mürəkkəb mahiyyətinə görə, iqtisadiyyatına görə əsaslı surətdə dəyişir. İqtisadi proseslərin mürəkkəbliyi, inkişaf tempi bu sahəyə dinamik xarakter verir. Bu proses müasir anamların, daha effektiv formaların iqtisadiyyat elminə gətirilməsi, onları iqtisadiyyata tətbiqi və inkişafı ilə nəticələnir.

Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli sığorta bazarının qorunmasında əsas şərtlərdən biri də sığorta investisiyasıdır. Sığorta investisiyası anlayışı

dedikdə sığortaçıların vəsaitlərinin investisiyaya yönəldilməsindən, həm də sığorta sektoruna investisiyaların cəlb edilməsi tədqiq edilmişdir.

Azərbaycanda iqtisadi islahatların aparılması ölkə iqtisadiyyatına xarici kapitalların cəlb olunması, xarici təcrübənin milli iqtisadiyyata tətbiqi və təkmilləşdirilməsini həmçinin onun təhlili, investisiya mühitini daha da sabitləşdirməyi tələb edir. (44, s. 62.)

Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması ilk növbədə, dünya bazarında daxili müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, ixracın strukturunun təkmilləşdirilməsi, sənayeyə qoyulan xarici investisiya ilə yanaşı, iqtisadiyyatın digər sahələrinə də əsaslı təsir göstərir. Sənayesi inkişaf etmiş bir çox ölkələrin iqtisadiyyatında qiymətli kağızlar bazarı və investisiya prosesi xüsusi rol oynayır. Azərbaycanda bazar iqtisadiyyatına keçid prosesində investisiya qoyuluşları əhalinin maddi imkanının yüksəlməsinə təsir göstərir. Bu da Azərbaycanda investisiyaların sığortalanmasının vacibliyini ortaya qoyur.

İnvestisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi məqsədi ilə 13 yanvar 1995-ci ildə qəbul olunmuş «İnvestisiya fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunu ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların intensiv surətdə cəlb olunmasına, beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın və integrasiyanın inkişafına və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün investorların hüquqlarının bərabər surətdə qorunmasına yönəldilmişdir.

İnvestisiya bir qayda olaraq məqsədyönlü olur: maddi, maliyyə, iqtisadi, istehlak. İnvestisiyanın hər bir növü risklə bağlıdır və gözlənilən gəlirin əldə edilməsi ilə xarakterizə olunur. Ona görə investor investisiya obyektini analiz etməli və vəsaitini elə qoymalıdır ki, riski az olmaqla daha çox gəlir əldə etsin.

Xarici investorların ölkə iqtisadiyyatına əmlak, intellektual və pul şəklində qoyduqları investisiyaların qorunması məqsədi ilə 15 yanvar 1997-ci il tarixdə «Xarici investisiyaların qorunması haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul olunmuşdur.

Beynəlxalq təcrübədə qeyd olunanlarla yanaşı inzibati hüquqdan, digər sanksiyalardan da istifadə edilir, məsələn, nöqsanlara yol verən təşkilata qoyulan

cərimələr eyni ilə həmin təşkilatların rəhbərinə də tətbiq edilir. Sığorta nəzarətinə bu cür üsullarının tətbiq edilməsi Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrdə, ABŞ-da, Avstraliyada və s. ölkələrdə öz səmərəliliyini göstərmişdir. Hazırda Azərbaycanda sığorta sektoruna Maliyyə Nazirliyinin Dövlət sığorta idarəsi nəzarət edir. Dövlət Sığorta Nəzarəti Xidməti inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsindən istifadə edərək nəzarətin daha səmərəliliyini artırma bilərlər .

Sığorta təşkilatlarının fəaliyyəti beynəlxalq standartlara uyğun nəzarət etmək üçün dövlət nəzarətinin səmərəliliyi aşağıdakı hallarda ola bilər:

- düzgün və tam maliyyə mühasibatı və digər məlumatların səhələr üzrə dəqiq göstərilməsi və bu məlumatları elektron versiyalarının internet sahifəsində göstərilməsi.

- nəzarətin vaxtaşırı olması və tamlığı;

- nəzarət tərəfindən sanksiyaların tətbiq edilməsində aktivlik və çeviklik.

Sahibkarlıq fəaliyyəti və sığorta bazar iqtisadiyyatı şəraitində, öz aralarında sıx bağlıdırlar. Kim daha bacarıqlı və tədbirlidirsə, ağıllı iş həlli tapırsa o müvəffəqiyyətlə irəli gedəcək. Müvəffəqiyyətə nail olmaq ümidi ilə bir çox risklərlə üz-üzə dayanırsan, ancaq çox zaman bunu həll etmək olmur.

İnvestorlar sığorta qanunvericiliyinə əsasən iqtisadiyyatın istənilən sahəsinə qoyduqları investisiyanı öz seçimlərindən asılı olaraq ölkə daxilində fəaliyyət göstərən istənilən sığorta təşkilatları ilə bağlamaq hüququna malikdir.

Xarici investorlar üçün sığorta xidməti sahəsində belə imkanların yaradılması ölkə iqtisadiyyatına əlavə investisiyaların qoyulmasına şərait yaradır.(45, s. 95.)

Sığortalanmış investisiyasının xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, ödəniş sığorta müqaviləsi sona yetdikdən sonra ödənilir. Bəzi sığorta müqavilələrində isə sığorta müqaviləsi bitməsə belə istənilən zaman kompensasiya ödənilir. Kommersiya risklərinin sığortası zamanı ödənişin müəyyən müddətə ödənilməsi ona imkan verir ki, köçürmələr plana uyğun istifadə edilsin və müəyyən müddətə ehtiyat yaradılsın. Buna görə də sığorta müqaviləsinin razılaşma müddəti, elmi tədqiqata əsaslanmalı, investisiya sərmayəsinin müxtəlif sferalarda, istehsal

sahələrində və qeyri istehsalda yerli və xarici fəaliyyəti təhlil edərək praktikaya tətbiq edilməlidir.

Sığortalanmış investisiyalar üzrə investorların hüquqları, dəymiş zərər üzrə sığorta ödənişlərinin verilməsi «Sığorta fəaliyyəti haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənməklə, qorunması təmin olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarətin düzgün təşkil edilməsi, sığorta təşkilatları tərəfindən əhaliyə göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi, Respublikanın bütün bölgələrində sığortaya marağın və inamın artırılmasına nail olunması, icbari sığortalar üzrə bağlanılan sığorta müqavilələrinin bağlanmasına nail olunması və s. inkişaf etdirilməsi zəruridir. Xarici birbaşa investisiyaların cəlb edilməsi kiçik və orta müəssisələrin inkişafı və əlverişli biznes mühiti üçün zəruri amildir. Ölkələrin təhlükəsiz şəraitdə olduğu və hökumətlərin bir-birini nizamlı tərzdə əvəz etdiyi halda belə, şirkətlər öz hüquqlarının qorunmasına əmin olmaq istəyir.

Dünya Bankının “Biznesin qorunması; investorların qorunması” sənədinə əsasən, investorların ən az mühafizə olunduğu on ölkədən üçü ATƏT ölkələridir. Hər bir investor əmin olmalıdır ki, investisiya yatırımı təhlükəsizdir, ədalətli və qərəzsiz davranış təmin edilir və münaqişələr ədalətli və məqsədyönlü şəkildə həll edilə bilər. Bazar, sığorta şirkətlərinin də kommersiya xarakterli operasiyalarda iştirak etməyə tərcih edir, öz ehtiyat fondlarından istifadə edərək investisiya qoyuluşları edir. Bu da sırf sığorta xidmətləri göstərməklə yanaşı iqtisadiyyatın inkişafına təsir göstərir. Sığortaçının əsas maliyyə kapitalı onun sığorta fondu, ehtiyat fondu və eləcə də təkrar sığortada olan vəsaitidir. Özünün ödəmə qabiliyyətini sığorta etmək üçün, sığortaçılar normativ nisbətlərini və qəbul etdikləri sığorta öhdəliklərini gözləməyə məcburdurlar. Bu nisbətlərin metodiki hesablanması və onların normativə uyğun olmasını Azərbaycanın Maliyyə Nazirliyinin Dövlət sığorta nəzarəti xidməti aparır. Sığortaçının maliyyə durumu onun sığorta təhlükəsizliyini təmin edir. Sığorta şirkətinin pul dövriyyəsi özündə, iki nisbətən sərbəst vəsait toplusunu birləşdirir: sığorta və dövriyyənin təminatını,

yığım dövriyyəsini. Bu zaman sığortanın maliyyə dövriyyəsinin, etibarlılığını təmin edilməsi iki mərhələdə baş verir: birinci etapda sığorta fondu formalaşır və paylanır, ikinci etapda isə gəlir əldə etmək məqsədilə sığorta fondunun bir hissəsi investisiyaya yönəldilir. Sığorta fondu, təyin edilmiş tarif dərəcələri əsasında, sığorta yığını yolu ilə yaradılır. Sığortanın obyektı kimi sığortaçının kommersiya fəaliyyətinin, investisiya qoyuluşu nəzərə alınmalıdır ki pul və digər resursların hər hansı bir istehsal fəaliyyətinin iş və ya xidmətə qoyuluşu müəyyən müddətdən sonra gəlir gətirsin.

Belə ki, sığortanın əsas məqsədi investisiya qoyuluşlarının itkisini qorumaqdan, sığorta müqaviləsi qüvvədə olduğu vaxta qədər kapital xərclərinin özünü doğrultmasından ibarətdir. Ümumi normativ vaxt müxtəlif fəaliyyət növündən asılı olaraq özünü doğruldur. Müqavilə müddətinin müəyyənləşdirilməsi, qeyri həyat sığortasının digər növlərində fərqli olaraq, sığortaçının və sığortalananın maraqları burada başqa cür meydana çıxır. Sığortaçı sahibkar fəaliyyətindən daha tez sərmayə almaq üçün , müqavilə müddətinin azalmasına can atır. Sığorta təşkilatı üçün müqavilənin qısa müddətli olması, özünü doğrultmayan vəsaitin qaytarılmaması riskini yaradır. Müddətin uzun olması sərmayənin daha reallığını təmin edir, bu da ziyanın ödənilməsinə yəqinliyini azaldır, digər faktlar da təsir göstərə bilər. Qlobal ölçülü hadisə baş verərsə, nəinki gəlir əldə etmək, hətta qoyulan vəsaiti qaytarmaq mümkün olmur, sığorta ödəməsi sığorta müqaviləsi bitməsə də ödənilə bilər. Belə hadisələr baş verən zaman vaxt itirmədən sığorta təşkilatına xəbər verilməlidir. Ancaq bir çox hadisələrin təsiri, bazar konyunkturası ilə bağlı olur və bu da müvəqqəti hal ola bilər. Ona görə də yalnız sığorta müqaviləsinin müddəti bitəndən sonra, kommersiya fəaliyyətinin nəticələrini və ödənməli məbləği təyin etmək doğru olur. Sığorta şirkətinin bazar şəraitində fəaliyyəti gəlir əldə etməkdən ibarətdir.

Sığorta şirkəti, sığorta fəaliyyətindən daha çox gəlir əldə etməyə səy göstərir, o bununla sığortaçı ilə sığortalanan arasındakı ekvivalentlik prinsipini pozmuş olur.

Sığorta şirkətlərinin gəlir mənbəyi həm də investisiya fəaliyyətindən olur ki, bu da sığorta fondunun bir hissəsinin kommersiya fəaliyyətinə yönəldir. Sığorta fəaliyyətinin əsas məqsədi qaçılmaz risklərin sığortalanmasına xidmət göstərməsinə baxmayaraq böyük sosial məna kəsb edir, investisiya fəaliyyətinin məqsədi isə gəlir əldə etməkdir ki, onlar öz aralarında sıx bağlıdırlar. Bir tərəfdən investisiya fəaliyyətinin gəlir mənbəyi sığorta fondu, digər tərəfdən isə investisiya fəaliyyətindən gələn gəlir sığorta əməliyyatlarının maliyyələşdirməsinə yönəldilə bilər: zərər çəkmiş sığorta sahəsinə dotasiya etmək və s. Məsələn, həyat sığortasından gözlənilən gəliri, investisiya fondunun ehtiyat vəsaiti kimi saxlanılır və (müəyyən edilmiş edilmiş tariflərlə) sığorta fondunu artırır. Sığorta fondunun riskli xarakteri investisiya fəaliyyətinə də təsir göstərir, belə ki, qoyulmuş vəsaitin likvidliyinə ciddi tələblər qoyulur. Sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi, diversifikasiya, geri qaytarma, gəlir və likvidlik əsasında sığortaçıları tərəfindən həyata keçirilir. İnvestisiya fəaliyyəti müvəqqəti olaraq sığorta fəaliyyətinin dövrüyyəsindən bazalaşır, və ya sığortalananlardan sığortaçının hesabına gələn ödəmələrin, sığortaçı tərəfdən ödənilməsinə qədər müəyyən vaxt keçir. Sığortalananların sığortaçılarda saxladığı vəsaitin müddəti sığorta müqaviləsindən asılıdır. Sığorta müddəti fərqli olur, məsələn şəxsi sığortanın müqaviləsi üç, beş, on, on beş və iyirmi illik olur, ömürlük müqavilələrdə məlumdur.

Sığortaçının investisiya siyasətində - hər bir sığortaçı böyük itkilərə məruz qalacaq risklərinin qarşısını almaqla yanaşı, həm də gəlir əldə etmək məqsədilə Qanunun tələblərinə cavab verən, sığortaçının öhdəliklərinin strukturunu adekvat əks etdirən səmərəli investisiya siyasətini müəyyənləşdirməli və ona əsasən fəaliyyət göstərməlidir. Sığortaçı vəsaitinin etibarlılığını, mənfəətliliyini, likvidliyini və müxtəlifliyini nəzərə alaraq investisiyaya yönəldir və bu vəsaitin onun məcmu kapitalının hesablanması üçün qəbul edilən hissəsini aktivlərini Qanuna uyğun olaraq aşağıdakı sahələrə yerləşdirə bilər:

- 1) dövlət qiymətli kağızlarına - sığorta ehtiyatlarının 100%;
- 2) bank hesablarındakı pul vəsaitlərinə - bir bankda 30%-dən artıq olmamaq şərtlə, sığorta ehtiyatlarının 80%-dək;

3) daşınmaz əmlaka - bir daşınmaz əmlakda 10%-dən artıq olmamaq şərti ilə, sığorta ehtiyatlarının 20%-dək;

4) qeyri-dövlət qiymətli kağızlarına - sığorta ehtiyatlarının 15%-dək;

5) digər hüquqi şəxslərin nizamnamə kapitalına qoyulmuş vəsaitlərə;

6) öz işçilərinə borc verilmiş pul vəsaitləri.

Sığortaçı aktivlərin digər qeyd edilənlərdən başqa investisiyaya yönəldilmiş olursa, bu vəsait onun məcmu kapitalının hesablanmasında nəzərə alınmır. Sığortaçının öz vəsaitin investisiyaya yönəldilməsi qaydalarla müəyyən edilir.

Sığortaçının öz vəsaiti aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$A = B - \max(C \max(D - 0, 3 * E, 0) 0) - \Theta - F - H - G$$

Burada: **A** - sığortaçının öz vəsaiti;

B - sığortaçının aktivlərinin məcmu balans dəyəridir;

C - sığortaçının sığorta fəaliyyətilə ilə bağlı balans öhdəlikləri (sığorta ehtiyatları çıxılmaqla);

D - ödəmə müddəti 90 gündən artıq müddətə gecikdirilməmiş sığorta və təkrarsığorta haqları (dövlət icbari şəxsi sığortaları üzrə alınmalı olan sığorta və təkrarsığorta haqları istisna olmaqla);

E - sığorta ehtiyatları;

Θ - sığortaçının sığorta ehtiyatlarını təmin edən vəsaitlərinin ifadə olunduğu aktivlərin balans dəyərinin məcmu məbləğidir;

F - sığortaçının sığorta fəaliyyəti ilə bağlı olmayan balans öhdəlikləridir;

G - sığortaçının balansdan kənar öhdəlikləridir (ödənilməsinə zəmanət verilmiş məbləğlərin cəmidir);

H - Qanunda göstərilmiş aktivlərin qrupuna aid olmayan aktivlərin məcmu balansı dəyəridir. (2, I cild, s. 202.)

Sığorta və təkrarsığorta müqavilələri üzrə alınmalı olan sığorta və təkrarsığorta haqları, sığorta ehtiyatlarında təkrarsığorta olunanın payı, həyatın yığım sığortası üzrə sığortalılara və ya sığortaçılara borc verilmiş pul vəsaitləri, sığorta ehtiyatlarını təmin edən pul vəsaitləri aktivlərini investisiyaya yönəldə bilər. (2, s.102.)

İnvestisiya fəaliyyətindən gələn gəlir, sığorta əməliyyatlarından dəyən ziyanın aradan qaldırılmasına sərf olunduğu kimi, sığorta işinin inkişafı, kommersiya məqsədi ilə də istifadə edilə bilər. Bununla da sığorta şirkətinin normal rentabelliğini (illik gəlirin məbləğini illik ödəmə məbləğinə olan nisbəti) sığorta qulluğundakı aşağı qiymətlərlə sabit saxlanılır. Kommersiya fəaliyyətinin müəyyən səviyyədə sığortaçı ilk növbədə iki faktoru nəzərə almalıdır: onda olan vəsaitin mobilliyini və bazarın konyunkturasını. Vəsaitin mobilliyi onunla sığorta növlərinin fəaliyyətinə əsaslanır. Həyat sığortası ilə məşğul olan sığortaçının vəsaiti uzunmüddətli olması ilə fərqlənir, o da bundan yararlanıb vəsaitini uzun müddətə kommersiya fəaliyyətinə yönəldə bilər: uzunmüddətli kreditlərin verilməsi, investisiya vəsaitinin daşınmaz əmlaka qoyulması, ipoteka krediti. Əmlak sığortasında, bədbəxt hadisədən sığortalanmada və cavabdehlik sığortasında qısamüddətli müqavilələr bağlanır. Ehtiyat fondu bu növ sığortalarda kifayət qədər təkrarsığorta olunsaydı belə bir o qədər də çox deyildir; uğursuz ildə (məsələn, təbii fəlakət zamanı, böyük yanğınlar və s.) sığorta haqqının ödənilməsi çox böyük miqdarı əhatə edə bilər. Bununla əlaqədar olaraq sığortaçıların vəsaiti (qısa müddətli sığorta növləri) elə yerləşdirilməlidir ki, qəfil ödəmələr zamanı onları asan istifadə etmək olsun. Sığortaçılar əsasən vəsaitlərini qiymətli kağızlara qoyurlar ki, onları istənilən zaman sata bilsinlər.

Sığortaçılar vəsaitinin qorumasını və yüksək gəlir əldə etməsi üçün bazar konyunkturasını öyrənməlidirlər. Sığortaçı qoyduğu vəsaiti, gec tez sığortalanana ödəməli olduğu üçün, vəsaitin zəmanətli saxlanması əsas məsələdir. Sığortalanan bir qayda olaraq, sığorta şirkətinin maliyyə durumunu öyrəndikdən sonra bu şirkətdə sığortalanır. Ona görə də qərb bazarında sığorta şirkətinin bu və ya digər firmalarla işi onun güvənliyini göstərir.

Sığortaçıların investisiya imkanları, sığorta şirkətlərinin səmərəli fəaliyyətin önəmliliyini göstərir. Sığorta fəaliyyəti, çox böyük azad vəsaiti hər hansı bir müddətə sərfəli yerləşdirərək, bundan nəzərə cərpacaq investisiya gəliri əldə etmək imkanı verir.

Uzun zaman sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin investisiya fəaliyyətindən gələn gəlir çox az hallarda gəlir gətirir və ya heç gəlir gətirməyə bilər, dəyişik tariflər (xərclər, ödəmələr və müdiriyyət xərcləri) yığılan haqların 100%-ni aşar bilər.

İnvestor kimi sığortaçılar özlərinə ancaq yeni gəlir mənbəyi yaratmaqla, özlərini əlavə risk altında qoymamalıdır. İnkişaf etmiş ölkələrdəki köhnə bazarlarda, bu gün vacib olaraq nəzərə almaq lazımdır ki, marja hesablı ödəmələrdə ayrıca götürülmüş sığorta şirkəti ilə yanaşı anderraytiq riskləri, investisiya biznesini izlədiyi üçün maliyyə bazarının iştirakçıları və tənzimləyiciləri öz aralarında sövdələşirlər. Beynəlxalq reytingli şirkətlər, Azərbaycanın sığorta şirkətlərini qiymətləndirərkən “aktivlərin aşağı keyfiyyətli olduğunu bildirilər (onların nöqtəyi-nəzərinə), sığorta şirkətlərinin investisiya portfeli bundan formalaşır”.

Sığortaçıların üzərinə götürdüyü öhdəlik kimi, sığorta şirkətlərində olan investisiya vəsaitləri də daim artır. Bu vəsaitlərin hələ də səmərəli və güvənli olaraq yerləşdirilməsi, ölkənin iqtisadiyyatının inkişafı üçün sığorta biznesinə qoyulan vəsaitin artırılması üçün çox şey çatışmır. Sığortaçılar uzun müddət vəsaitlərini investisiyaya qoymaq üçün çətinlik çəkirdilər.

Son 10 il ərzində ölkə iqtisadiyyatının inkişafında önəmli yer tutan lizinq sığorta kompaniyaları investisiya qoyuluşları səmərəli ola bilər. Sığorta müdafiəsi lizinq alanlara imkan verir ki, öz vəsaitlərini çox sərf etmədən, sənayeni genişləndirmək və məhsulu artırmaq üçün istehlak və kənd təsərrüfatı sənayesi üçün müasir avadanlıqlar alsın. Lizinqin sığortalanması, öz mahiyyət etibarını ilə investisiya hesab edilir, sığortaçıların uzun müddətli biznes fəaliyyətini təminat verir.

Sığortaçıların investisiya fəaliyyəti onların maliyyə sabitliyinə təminat verir. Sığortaçıların investisiyası fəaliyyəti dedikdə, sığorta qanunvericiliyinə uyğun olaraq əməl etməklə yüksək gəlir əldə etmək məqsədilə sığortaçı öz vəsaitini və sığorta ehtiyatlarını etibarlı yerləşdirməlidir. Sığorta şirkətlərinin fəaliyyətindən asılı olaraq, həm beynəlxalq, həm də milli sığorta təcrübəsində sığorta şirkətləri öz

vəsaitini və sığorta ehtiyatlarını qanunvericiliyə uyğun olaraq yerləşdirirlər. Sığorta şirkətləri investisiya fəaliyyətini qanuna uyğun olaraq tənzimlənməsi sığorta işinin mahiyyətindən irəli gəlir. (41, s. 170.)

Beynəlxalq sığorta təcrübəsinə əsasən sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi həyat və qeyri-həyat sığortası üzrə ayrılıqda götürülmüş bir sığorta növü üzrə aparıla bilər. Sığorta ehtiyatlarının yerləşdirilməsi istiqamətlərinə və normalarına gəldikdə, bunlar müxtəlif ölkələrin sığorta bazarını tədqiq edərkən görürük ki, onlar bir-birindən fərqlənirlər. Sığortaçıların investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti onların öz vəsaitlərinin və sığorta ehtiyatlarının “qaytarılma”, “diversifikasiya”, “gəlirlilik” və “likvidlik” şərtləri ilə yerləşdirilməsindən ibarətdir. Bu 4 prinsip müasir dövrdə beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş prinsiplərdir.

Azərbaycanın sığorta bazarında sığorta şirkətləri öz vəsaitlərini və sığorta ehtiyatlarının investisiyaya yönəldilən hissəsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına əsasən həyata keçirilər. Xarici sığortaçılar Azərbaycanın sığorta sektorunun investisiya cəlbediciliyini yüksək qiymətləndirirlər. Azərbaycanın sığorta bazarı xarici investorlar üçün hər şeydən əvvəl, bu gün inkişaf etməməsi ilə cəlbedicidir.

Lakin bununla yanaşı, bu bazar stabil iqtisadi inkişafa yardım edən müəyyən təbii resurslar, artım tendensiyasına malik doqquz milyona yaxın əhali, eləcə də əlverişli coğrafi yerləşməsi sayəsində böyük potensiala malikdir. Bu, bir növ yalnız düzgün əkilməsi lazım gələn xam torpaqdır, məhsul isə özünü çox gözlətməyəcək. Azərbaycan bazarı xarici sığortaçılar üçün həm də öz qiyməti ilə cəlbedicidir. Azərbaycanın sığorta bazarına digər iri beynəlxalq şirkətlərin daxil olmasını marağın artmasını gözləmək olar. 2008-ci ilədək Azərbaycanın sığorta bazarına böyük maraq var idi və bəzi şirkətlər artıq ilkin danışıqlar aparırdılar, lakin dünya maliyyə böhranı ilə əlaqədar olaraq real maraq göstərən əksər şirkətlərdə öz investisiya planlarını təxirə salmağa məcbur edən müəyyən problemlər yarandı. Qüvvədə olan “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanununa uyğun olaraq, Azərbaycanın sığorta şirkətlərində xarici kapitalın iştirakına qoyulan məhdudiyyətin ləğvi Azərbaycanın sığorta bazarının investisiya cəlbediciliyini artırmağa imkan verib.

Bunun bariz nümunəsi Fransanın AXA şirkətinin ölkənin sığorta bazarına gəlməsidir. Azərbaycan sığorta bazarına aparıcı beynəlxalq sığortaçıların gəlişi sözsüz ki, onun inkişafına müsbət təsir göstərir. Başlıcası odur ki, bu şirkətlər dünyanın onlarla ölkəsində uzun illər boyunca topladıqları təcrübəni də gətirirlər. (112.)

Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli sığorta bazarının qorunması üçün təkliflər:

- Azərbaycanın sığorta bazarında həyat sığortasını inkişaf etdirməkdən üçün xarici sığorta şirkətlərin təcrübəsindən istifadə edib milli sığorta bazarını inkişaf etdirmək olar.

- Sığorta şirkətləri öz vəsaitlərini investisiyaya yönəldilməsi üçün yeni qanunlar hazırlanmalıdır. Bu qanunda əsas məsələ sığortaçıların vəsaitlərinin daha çox hissəsinin investisiyaya yönəldilməsi təşkil etməlidir.

- Milli təkrarsığorta şirkətinin sayını artırmaq üçün daha uyğun şərtlər təklif olunmalıdır.

2.2. Azərbaycanda sığorta bazarının müasir vəziyyətinin təhlili.

Azərbaycanın sığorta bazarının müasir vəziyyətinin təhlili sığorta sisteminin mütəmadi olaraq tənzimlənməsi üçün gərəkli faktordur. Ölkəmizdə sığorta işinin inkişaf perspektivlərinin araşdırılması iqtisadiyyatın sığorta sektorunda mövcud yerini qiymətləndirməyə kömək edir. Həmçinin sığorta işinin inkişafı perspektivlərinin tədqiqi Azərbaycanda sığorta işinin inkişaf etmiş ölkələrdən geridə qalma səbəblərinə cavab verməyə kömək edə bilər.

2007-2014-cü illər ərzində fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sayı, sığorta haqları və sığorta ödənişləri üzrə müqayisəsi (min man.)

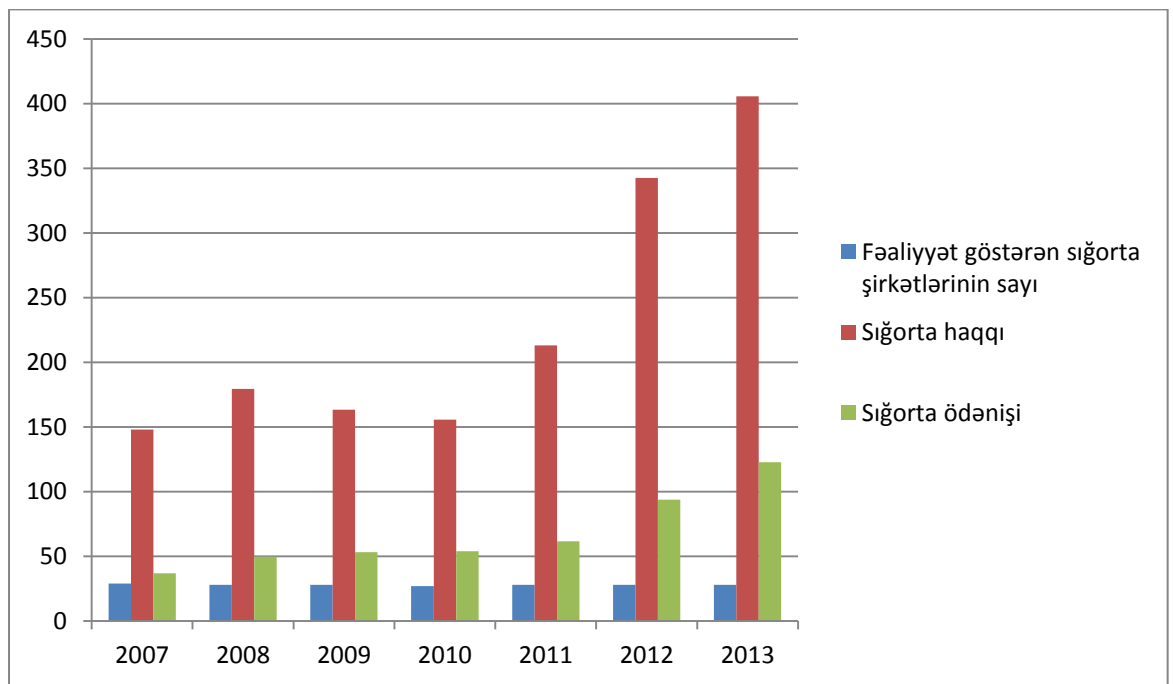
Cədvəl 2.3.

İllər	Fəaliyyət göstərən sığorta şirkətlərinin sayı	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi
2007	29	148.00	36.77
2008	28	179.26	49.81
2009	28	163.31	53.07

2010	27	155.59	53.83
2011	28	212.98	61.56
2012	28	342.52	93.86
2013	28	405.67	122.8
2014	28	429.18	157.19

Mənbə: Maliyyə Nazirliyinin dövlət sığorta nəzrəti xidmətinin statistik məlumatlarına əsasən.

Diagramma 1.1.

Mənbə: Maliyyə Nazirliyinin dövlət sığorta nəzrəti xidmətinin statistik məlumatlarına əsasən.

Cədvəldən göründüyü kimi son 8 il ərzində sığorta şirkətlərinin sayında kəskin bir fərq olmayıb. Sığorta haqları 2007-cı ildən başlayaraq artmağa başlamışdır. Bu da yeni qanunun qüvvəyə minməsi ilə əlaqədardır. Dünyada baş verən iqtisadi böhranın nəticəsi 2010-cu ildə sığorta sektorundan yan keçməmişdir. Lakin 2011-2013 cü illərdən sığorta haqqı və ödənişlərində artım vardır.

**2010-2014-cü illərdə sığortanın
sahələr üzrə sığorta haqqı və sığorta ödənişi (min man.)**

Cədvəl 2.4.

Sığorta sahələri	2010		2011		2012		2013		2014	
	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi	Sığorta haqqı	Sığorta ödənişi
Həyat sığortası üzrə	1.12	0.24	3.65	0.17	15.0	3.04	43.89	2.4	76.65	2.6
Qeyri-həyat sığortası üzrə	101.7	33.9	157.34	51.49	199.9	72.2	227.0	82.4	208.0	88.5
İcbari	27.4	7.04	51.98	9.89	127.5	18.5	134.7	37.9	144.5	42.4
Cəmi	130.22	41.18	212.97	61.55	242.4	93.7	405.59	122.7	429.15	133.5

Mənbə: Maliyyə Nazirliyinin dövlət sığorta nəzarəti xidmətinin statistik məlumatlarına əsasən.

2010-2014-cü illər ərzində sığorta sahələri üzrə vəziyyəti təhlil etsək, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, 2010-cu ildə 1.12 min man. sığorta ödənişi 0.24 min man., 2011-ci ildə sığorta haqqı 3.65 min manat, sığorta ödənişi isə 0.17 min manat təşkil etmişdir. Artıq 2012-ci ildə sığorta haqqı əvvəlki illərlə müqayisədə 15.0 min man. artmış, sığorta ödənişi 3.04 min man. təşkil etmiş, 2013-cü ildə sığorta haqqı 43.89 min man., sığorta ödənişi 2.4 min manat təşkil etmişdir. Həyat sığortası üzrə sığorta haqlarını və sığorta ödənişlərini təhlil edərkən belə bir nəticəyə gəldim ki 2009-2014-cü illər ərzində sığorta haqları artsa da sığorta ödənişlərinin faizlə nisbəti aşağı enmişdir.

Qeyri həyat sığortası üzrə 2010-cu ildə sığorta haqqı 101.7 min man., sığorta ödənişi 33.9 min man. olmuşdur. 2011-ci ildə sığorta haqqı 157.34 min man., sığorta ödənişi isə 51.49 min manat olmuşdur. 2012-ci ildə sığorta haqqı 199.9 min man., sığorta ödənişi 72.2 min man. təşkil etmiş, 2013-cü ildə sığorta haqqı 227.0 min man., sığorta ödənişi 82.4 min manat təşkil etmişdir. Bu təhlildən belə qənaətə gəlirəm ki, 2009-2014-cü illər ərzində qeyri-həyat sığortası üzrə əsaslı bir dəyişikliklər baş verməmişdir, eyni temple hər il 25-30 min man. olaraq sığorta

haqlarında artım müşahidə edilir. Sığorta ödənişlərinin faizlə nisbətində dəyişikliklər baş verməmişdir.

İcbari sığorta 2010-cu ildə sığorta ödənişi 27.4 min man., sığorta ödənişi 7.04 min man., 2011-ci ildə sığorta ödənişi 51.98 min man., sığorta ödənişi 9.89 min man. təşkil etmişdir. Artıq 2012-ci ildə sığorta haqqı 127.5 min man., sığorta ödənişi 18.5 min man. təşkil etmiş və 2013-cü ildə sığorta haqqı 134.7 min man., sığorta ödənişi 37.9 min manat təşkil etmişdir. Təhlildən belə nəticəyə gəlirəm ki, icbari sığorta üzrə 2011-ci ildən başlayaraq sığorta haqları nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır, sığorta ödənişlərinin faizlə nisbəti isə azalmışdır.

2014-cü ildə sığorta şirkətləri üzrə sığorta haqqı və sığorta ödənişləri(manatla)

Cədvəl 2.5

№	Sığortaçının adı	Sığorta Haqları	Sığorta Ödənişləri
1	“A-Qroup Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	12 448 292,21	7 400 292,67
2	“AXA MBASK” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	19 145 083,48	10 726 969,71
3	“Alfa Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	4 650 086,89	1 951 109,60
4	“AtaSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	9 241 254,16	3 943 550,16
5	“Atəşgah Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	37 928 845,41	24 138 546,00
6	“Atəşgah” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	35 295 779,45	14 901 414,48
7	“AzSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	36 748 352,99	9 774 275,20
8	Azərbaycan Respublikası Dövlət Sığorta Kommersiya Şirkəti	41 611 101,00	13 325 409,00
9	“Azərbaycan Sənaye Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	11 456 696,19	8 479 391,87
10	“Azərqarant Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	504 792,66	47 730,62
11	“Bakı Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	3 508 261,08	2 375 111,47
12	“Başak İnam Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 721 341,00	1 220 315,74
13	“Beynəlxalq Sığorta Şirkəti” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	17 106 625,40	5 129 200,33
14	“Buta Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	5 216 009,42	3 203 873,28
15	“Era Trans Sığorta” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	431 983,23	1 148 410,77

16	“Günay Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	205 241,29	90 458,61
17	“Mega Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	14 409 269,21	1 887 714,02
18	“Paşa Həyat Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	41 902 871,06	2 867 244,90
19	“Paşa Sığorta” Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	50 702 405,19	27 044 534,52
20	“Qala Həyat” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	25 161 085,72	1 567 948,14
21	“Qarant Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	6 522 605,27	2 524 488,65
22	“Rəvan Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	3 248 004,62	1 117 730,50
23	“Standard Insurance” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	17 524 546,00	7 564 510,91
24	“Xalq Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	11 181 341,09	3 876 853,86
25	“Çartis Azərbaycan” Sığorta Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	151 834,75	4 699,40
26	“İPƏK YOLU SİĞORTA” ASC	19 045 841,74	343 149,99
27	“Əmrəh Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	1 109 392,17	466 041,14
28	“Royal Sığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	2 254,84	8 313,97
	YEKUN	429 181 197,52	157 129 289,51

Mənbə: Maliyyə Nazirliyinin dövlət sığorta nəzarəti xidmətinin statistik məlumatlarına əsasən.

Cədvəli təhlil edərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, “Paşa Sığorta” Şirkəti Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 50 702 405,19 manat və “AzSığorta” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti 416 111 01,00 manat, 2014-cü ildə ən çox sığorta haqqı yığımı olan sığorta şirkətləridir. Ümumilikdə, 2014-cü il üçün sığorta haqqı 429 181 197,52 manat, sığorta ödənişi 157 129 289,51 manat təşkil etmişdir.

Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi həmçinin sığorta şirkətlərinin vergiyə cəlb edilməsidir. Sığorta şirkətlərinin dövlət büdcəsinə ödədiyi vergi tərkibi, Azərbaycan respublikasının “Vergi məəcəlləsi” ilə tənzimlənir. Bu məəcəlləyə əsasən Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən sığorta şirkətləri dövlət və yerli vergi növləri ilə vergi ödəyirlər. Qüvvədə olan vergi qanunvericiliyinin səmərəliliyi və vergi tənzimlənməsinin təkmilik səviyyəsi ölkə iqtisadiyyatının vəziyyətinə birbaşa təsir göstərir.

Sığortaçılar, sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan digər müəssisə və təşkilatlar kimi aşağıdakı Dövlət vergilərini ödəyirlər:

- hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi;
- hüquqi şəxslərin əmlak vergisi;
- hüquqi şəxslərin torpaq vergisi;
- gəlir vergisi.

Azərbaycan Respublikasının vergi qanunvericiliyinə əsasən, vergi ödəyicisinin gəlirdən çıxılan xərc arasındakı fərq mənfəətdir. Sığortaçıların mənfəət vergisinin hesablanmasında nəzərə alınan gəlirlər.

Sığorta ödənişləri, sığorta ehtiyatları və təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqlarını çıxmaqla sığorta təşkilatının hesabına daxil olmuş və hesablanmış sığorta, şərikli sığorta və təkrar sığorta müqavilələri üzrə sığorta haqları:

- sığorta haqlarına birbaşa sığortadan bağlanmış müqavilələr üzrə hesablanmış və ya sığortaçının hesabına daxil olan gəlirlər aiddir;
- təkrarsığorta üzrə haqlara, sığorta təşkilatının təkrarsığortaya qəbul etdiyi risklər üzrə hesablanmış sığorta haqları aiddir;
- sığorta ehtiyatlarının qaytarılmasına xüsusi hesablamalarla hesablanmış sığorta ehtiyatlarının azalması nəticəsində sığorta ehtiyatlarının bir hissəsinin gəlirlərə çıxardılması;
- sığorta ehtiyatlarının investisiyaya qoyulmasından əldə edilən gəlirlərə sığorta qanunvericiliyinə müvafiq qaydada sığorta ehtiyatlarında müvəqqəti sərbəst olan vəsaitlərinin investisiyaya yönəldilməsi nəticəsində əldə olunan gəlirlərdir;
- təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə zərər paylarının alınmış məbləğlərinə, sığorta təşkilatının ödədiyi sığorta ödənişlərində təkrarsığortaçının bu müqavilələr üzrə öhdəliyində olan payının ödənilməsidir;
- təkrarsığortaya verilmiş müqavilələr üzrə alınmış komissiyon və broker faiz mükafatlarına, təkrarsığorta müqaviləsinin şərtlərinə uyğun olaraq təkrarsığorta haqlarından sığortaçıya verilən komissiyon mükafatları və tantiyəmlər;
- sair gəlirlərə; valyuta məzənnəsində olan fərqiindən əldə olunan gəlirlər, sığorta təşkilatlarının xeyrinə iddiaları üzrə məhkəmələrin qərarları üzrə məhkəmələrin qərarları üzrə gəlirlər, sığorta təşkilatlarına məxsus olan əmlak icarəsindən əldə olunan gəlirlər.

Azərbaycan Respublikası sığorta qanunvericiliyinə əsasən, sığortaçı yalnız sığorta və təkrarsığorta fəaliyyəti göstərmək məqsədilə yaradılmış qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada xüsusi razılıq almış hüquqi şəxs olan sığorta təşkilatıdır.

Sığorta və təkrarsığorta əməliyyatları aparan sığorta şirkətləri əlavə dəyər vergisinin ödəməsindən azaddırlar. Sığorta etdirən şəxslərin sığorta şirkətinə ödədikləri sığorta haqları və sığorta ödənişlərinin digər növləri, sığorta agentlərinə və brokerlərinə verilən komissiyon mükafatlarına da ƏDV tətbiq edilmir. Sığorta şirkətlərinin digər əməliyyatları üzrə ƏDV stavkası (məsələn əsas vəsaitlərin əldə olunması) 18% səviyyəsində müəyyən olunmuşdur. Azərbaycan Respublikası ərazisində xarici mallardan A.R. tərəfindən təsdiq edilmiş stavkalar üzrə vergi alınır. Azərbaycan Respublikası daxili bazarında valyutaya müdaxilənin qalan hissəsi sığorta şirkəti tərəfindən cari hesaba köçürülür və bu mədaxildən qanunvericiliyə uyğun olaraq istifadə edilir. Azərbaycan respublikasında bütün sığorta şirkətləri üçün mənfəət vergisi müəyyən olunmuşdur. Vergi tutma obyektinə sığortaçının balans mənfəəti daxil edilir. Hal-hazırda mənfəət vergisi 20% dərəcəsi ilə tutulur.

Sığorta şirkətlərinin mənfəət vergisinin bazasının hesablanmasında nəzərə alınan gəlirlərin tərkibinə aşağıdakılar daxildir:

- sığorta ödənişləri, sığorta ehtiyatları və təkrarsığortaya verilmiş sığorta haqları çıxılmaqla, sığorta, şərikli sığorta və təkrarsığorta müqavilələri üzrə sığorta təşkilatının daxil olmuş və hesablanmış sığorta haqları;
- keçmiş hesabat dövründə hesablanmış sığorta ehtiyatlarının qaytarılması;
- sığorta agentləri, sığorta brokerləri, syürveer və qəza komissiyon mükafatları;
- təkrarsığortaçı tərəfindən sığorta ödənişlərində olan öz payının sığortaçıya ödəməsi.

Ölkənin sığorta şirkətləri fond birjalarının əməliyyatlarında iştirak etmədiyi üçün dünya maliyyə böhranı onlara birbaşa təsir göstərmir. Lakin dolayı təsir mümkündür. Azərbaycanın Konstitusiyaya Məhkəməsinin (KM) qərarına əsasən,

2011-ci il dekabrın 8-dən ölkədə bank və sığorta şirkətlərinin səhmdarlarının təkrar kapitallaşmasına yönəldilən “Mənfəət vergisindən azad edilməsi haqqında” qanununa əsasən bu şirkətlərin kapitalının artırılmasına yönəldilən dividendlərdən tutulan vergi ləğv edilib.

Məhkəmənin qərarına əsasən, bank və sığorta şirkətlərinin səhmdarları üçün onların dividendlərindən tutulan vergi ləğv edilib. Belə ki, hüquqi şəxslərin təkrar kapitallaşmaya yönəldildiyi xalis mənfəət “divident” anlayışına uyğun gəlmir. Belə olan təqdirdə bölünməmiş mənfəət səhmdarların səhmlərinin nominal qiymətinin yüksəlməsinə və nizamnamə kapitalının artması, səhmlərin təqdim edilməsi üçün fiziki şəxs olan səhmdarlar üçün əlavə gəlir vergisi və hüquqi şəxs olan səhmdarlar üçün isə əlavə mənfəət vergisinə səbəb ola bilər.

Bank, sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinə təqdim edilən vergi güzəştlərindən Azərbaycanın dövlət büdcəsinin itkiləri üç il ərzində yüz əlli milyon manat təşkil edib. Bu vergi güzəştlərinin təqdim edilməsi nəticəsində ildə dövlət büdcəsinə qırx-əlli milyon manat daxil olmayıb. Amma ümumilikdə üç il ərzində bu, yüz əlli milyon təşkil edib ki, bu da ümumi vəsaitin dünya iqtisadi böhranın ən ağır zamanında bank sektorundakı sabitliyi saxlamağa və aktivlərini möhkəmləndirməyə imkan verir.

Azərbaycan Maliyyə Nazirliyi yanında DSNX-nin statistik məlumatlarını təhlil edərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, vergi güzəştləri Azərbaycanın sığorta bazarına müsbət təsir göstərir. Bu baxımdan 2009-cu il yanvarın birinə qədər sığorta və yeganə təkrar sığorta şirkətinin kapitallaşmasının ümumi həcmi səksən milyon manat təşkil etmişdirsə, 2011-ci ilin noyabrın birinə bu göstərici artıq iki yüz səksən milyona çatıb. (milli.az.)

Sığortanın ÜDM- da xüsusi çəkisi

Cədvəl 2.8.

İl	Sığorta haqqı (min AZN)	ÜDM % nisbəti
2008	179.26	0.51
2009	163.31	0.47
2010	155.59	0.45

2011	212.98	0.54
2012	342.51	0.55
2013	405.67	0.55
2014	429.18	0.54

Mənbə: Statistik məlumatlara əsasən.

Sığorta sektorundan gələn gəlirlərin ÜDM-da xüsusi çəkisi 2008-ci ildə sığorta haqqı 179.26 min manat, ÜDM 0.5%-dir. 2009-cu ildə sığorta haqqı 163.31 min manat, ÜDM 0.47% olmuşdur. 2010-cu ildə sığorta haqqı 155.59 min manat, ÜDM 0.45%, 2011-ci ildə sığorta haqqı 212.98 min manat, ÜDM 0.54% təşkil edir. 2014 cü ildə sığorta haqqı 429.18 min manat olmuş ÜDM 0.54% təşkil edir. 2008 ci ilə nisbətən 2014 cü il ərzində sığorta haqqı artsa bu ÜDM-da nisbəti bir o qədərdə artmamışdır.

Müasir şəraitdə sığorta təşkilatlarının mövcud vergi qoyuluşu sistemi də təkmilləşməlidir. Sığorta sistemi üzrə vergilərin cüzi miqdarda toplanması sığorta fəaliyyətində də vergi idarəetməsini yaxşılaşdırılması yollarını axtarmağa zəruri edir. Belə vəziyyət bazar şəraitində dövlətin sığorta və büdcə maraqlarını uzlaşdırmağa imkan verən sığorta fəaliyyətinin xüsusiyyətlərinin hərtərəfli şəkildə tədqiq edilməsi aktuallığını bir daha önə çəkir. (39, s.7.)

Vergi qoyuluşunun təkmilləşdirilməsi baxımından mənfəət vergisinin sığorta haqlarına qoyulmuş vergi ilə əvəz edilməsinin əsas məqsədinə aşağıdakılar aid edilir:

- sığortaçıların maraqlarına toxunmayaraq, vəsaitlərin büdcəyə daxil olmasını çoxaltmaq məqsədi ilə sığorta haqlarına tətbiq edilən verginin optimal dərəcələrinin işlənilib hazırlanması əsasında vergi yükünün bərabərləşdirilməsi;
- vergi qoyuluşu və nəzarət mexanizminin sadələşdirilməsi;
- vergi bazasının müəyyənləşdirilməsinin sadə sxeminə nail olunması;
- vergi qoyuluşunun müstəsnasız bütün sığortaçılara tətbiq edilməsi nəticəsində daha ədalətli olması və mənfəət vergisinin ödənilməsindən sığortaçıların “yayınmasının” indiki mövcud imkanlarının istisna olunması;

- icbarı sığorta növləri üzrə stimullar və vergi güzəştləri sisteminin müəyyən olunması.(32, s.37.)

İqtisadiyyatı inkişaf etmiş Azərbaycan Respublikasının sığorta sektorunun iqtisadi-hüquqi tənzimlənməsi təkmilləşdirilməlidir. Bu baxımdan sığortada vergiqoyuluşu sistemi da təkmilləşməlidir. Sığorta şirkətlərinin mənfəətinə vergi qoyuluşu fiskal məsələləri həll etmir. Belə ki, sığortadan gələn gəlirlər inkişaf etməkdə olan dövlətlərdən çox geri qalır. Belə ki, sığortadan gələn gəlirlər UDM 0.5% artıq olmur. Göstərdiyimiz kimi sığorta bazarı maliyyə bazarının tərkib hissəsi olsa da, sığorta bazarı xüsusi bir bazardır və bu baxımdan sığorta sektoru üçün vergi qanunvericiliyi təkmilləşməlidir. Bunları nəzərə alaraq Azərbaycanın sığorta sektorunda vergiqoyuluşunun təkmilləşdirilməsi yollarını təklif edirəm:

- avtomobillərin icbarı sığortasından gələn gəlir xüsusi vergi faizi ilə tənzimlənməlidir;
- icbari sığortanın digər növləri üzrə isə vergi güzəştləri müəyyən olunmalıdır.

Azərbaycanda sığorta bazarını inkişaf etdirmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Vergilər Məcəlləsində sığorta bağlı xüsusi qanun layihəsi hazırlansa daha məqsədəuyğun olardı. Sığorta bazarında dövlət tənzimlənməsi və onun gələcək inkişafı baxımından qiymətləndirilməsi.

2.3. Sığorta bazarında dövlət tənzimlənməsi və onun gələcək inkişafı baxımından qiymətləndirilməsi

Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin DSNX haqqında Əsasnaməyə əsasən Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin DSNX-ti Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyəti sahəsində dövlət tənzimlənməsini və nəzarətini sığortalıların, sığortaçıların və sığorta bazarının digər peşəkar iştirakçılarının, habelə bu sahədə dövlətin hüquq və vəzifələrinin qorunmasını təmin edən icra hakimiyyəti orqanıdır.

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə ölkə aparılan iqtisadi-sosial islahatlar sığorta işinin inkişafına da böyük təsir göstərmişdir. Sığortanı praktik olaraq həyata keçirmək üçün hər bir sığorta obyektləri ilə fərdi qaydada sığorta münasibətləri qurmaq vacibdir. Bu isə qanunvericilik aktları ilə müəyyən sığorta münasibətlərini tənzimləyə bilən metodik materialların vasitəsi ilə tənzimləyə bilər. İqtisadi fəaliyyətin növü olan sığorta praktikada həyata keçirmə vaxtına görə hüquqi forma alır ki, bu da sığorta fəaliyyətini hüquqi normalar çərçivəsində həyata keçirməyə imkan verir. Sığorta münasibətlərinin hüquqi olaraq tənzimlənməsi sığortada iştirak edən tərəflərin hüquq və vəzifələrini əhatə edir. Tərəflər deyərkən, sığortaçıları və sığortalananları başa düşülür. Bundan əlavə sığorta münasibətlərində digər fiziki və hüquqi şəxslər də iştirak edir. Sığorta sektorunun dövlət

tənzimləməsinin və nəzarətinin vəzifələri Azərbaycan Respublikasında sığorta bazarının inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılması və sığorta sistemini təkmilləşdirmək üçün tədbirlər planı hazırlayaraq həyata keçirmək, sığorta işini, həmçinin sığorta bazarını tənzimləmək və sığorta fəaliyyətinin nəzarətini həyata keçirmək, sığorta işi ilə əlaqədar qanunvericilik bazasının möhkəmləndirmək üzrə tədbirlər planı həyata keçirmək, icbari sığorta növləri üzrə və beynəlxalq sığorta sistemində Azərbaycan Respublikasının iştirakının prinsiplərini müəyyən etmək,

sığortaçıların, sığortalıların, sığorta olunanların, faydalanan şəxslərin və sığorta bazarının digər iştirakçılarının hüquqlarının və qanuni mənafelərinin, habelə dövlətin maraqlarının qorunması üçün tədbirlər həyata keçirməkdir, sığorta nəzarəti orqanı vəzifəli şəxsi, əməkdaşı, təyin edilmiş müvəqqəti inzibati sığorta sektorunda tənzimləmə və nəzarətlə bağlı səlahiyyətlərini, habelə ləğvetmə ilə bağlı funksiyalarını həyata keçirərkən qanuna zidd olması və qəsdən zərər vurmağa yönəldilməsi qanunvericiliyə uyğun qaydada sübuta yetirilməyən hərəkəti (hərəkətsizliyi) nəticəsində yaranan zərərlərə görə məsuliyyət daşıyırlar. Sığorta nəzarəti orqanı sığortaçıların, sığorta vasitəçilərinin o cümlədən xarici təkrarsığortaçıların və xarici sığorta brokerlərinin, habelə sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin və müvafiq müstəqil ekspertlərin reyestrini aparır. Sığorta nəzarəti orqanı sığortaçıların, sığorta vasitəçilərinin o cümlədən xarici təkrarsığortaçıların və xarici sığorta brokerlərinin, habelə sığorta sahəsində yardımçı fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin və müvafiq müstəqil ekspertlərin reyestrini aparır. Bu reyestrin aparılması üçün qaydaları DSNX müəyyən edir.

DSNX sığorta sektorun tənzimləmə və nəzarət funksiyasını həyata keçirməsi üçün onun maliyyə mənbələri aşağıdakılardır. Dövlət büdcəsi vəsaitləri, sığortaçılar hər birindən daxil olan sığorta haqlarından və xaricdən aldığı təkrarsığorta haqlarından onların 0.3% həcmində olan məcburi ayırmalar. Məcburi ayırmalar aşağıdakı məqsədlər üzrə istifadə edilir.

DSNX nın sığorta sektorunda tənzimləmə və nəzarəti həyata keçirən dövlət qulluqçusu olan işçilərinin əlavə maddi həvəsləndirilməsi, DSNX öz funksiyalarını

müasir şəraitə uyğun həyata keçirməsi üçün maddi-texniki imkanlarının genişləndirilməsi üçün, DSNX-nin öz fəaliyyətini keyfiyyətli həyata keçirilməsi üçün bu məqsədlə cəlb edilmiş mütəxəssislərinin ixtisasını artırılmaq üçün həmçinin sığorta və sığorta nəzarəti ilə bağlı beynəlxalq konfranslarda iştiraklar üçün, seminarlarda, təlim kurslarında və digər tədbirlərə qatılmaq üçün əlavə vəsaitləri təmin etmək üçün, təbliğat və təşviqat işlərini həyata keçirilməsi üçün istifadə edilir.

Aparılan təhlillər, araşdırmalar və yoxlamaların nəticələrinə əsasən sığortaçıların və sığorta vasitəçilərinin fəaliyyətində sığorta qanunvericiliyinin pozulması halları aşkar edilərsə və bu zaman buna şərait yarada bilən hallar aşkarlanarsa sığorta nəzarəti orqanı belə pozuntuların və ya bu halları müəyyən müddət ərzində aradan qaldırılmalı, və ya bu halların qarşısını almağa dair məcburi olan tədbirlər barədə yazılı göstərişlər – təqdimatlar verir.

Respublikamızda fəaliyyət göstərən qanunvericiliyə müvafiq olaraq xüsusi, dövlət mülkiyyətində və həmçinin ictimai birliklərin və təşkilatların mülkiyyətində yerləşə bilər. Buna uyğun olaraq əmlak sığortası bir neçə yarım sahələrə bölünür ki, bu da mülkiyyət formaları və sığorta olunanların kateqoriyalarından asılı olaraq həyata keçirilir.

Milli sığorta bazarının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri sığortanın icbari və könüllü növlərinin inkişafı və stimullaşdırılmasıdır:

1. Bir hadisənin baş verməsi nəticəsində çoxlu sayda təqsirsiz şəxsin xəsarət almasına səbəb ola bilən və ciddiliyi xüsusilə böyük ola bilən hadisələrin baş verməsi.

2. Ayrı-ayrılıqda baş verməsi ilə ümumilikdə çoxlu sayda təqsirsiz şəxsin xəsarət almasına səbəb ola bilən tez-tez baş verən hadisələr.

3. Xarakterinə görə təhlükəli hesab edilən hadisələrin baş verməsi.

İcbari sığorta sistemi büdcə vəsaitlərinin minimum xərclənməsi ilə dövlətin maraqlarının (mənafeələrini) təbii fəlakətlərdən, qəzalardan və s. səmərəli müdafiəsini nəzərdə tutur. Bu məqsədlə müvafiq obyektlərin inventarizasiyanı aparmaq, onların dəyərlərini və sığorta müdafiəsinin verdiyi və sığortanın

formalarını, həmçinin sığorta müdafiəsinin verdiyi riskləri və sığortanın formalarını, həmçinin sığorta müdafiəsinin həyata keçirilməsi mənbələrinin axtarılması zəruridir.

İcbari sığorta, sığorta olunanlara və fayda görənlərə zərərlərin ödənilməsinə təmin etmək üçün sığorta ehtiyatlarının yaradılması və sığorta etdirənlərin vəsaitləri hesabına təşkilatların təsərrüfatsızlığın gizlədilməsinə yönəldilmiş tədbirlərin maliyyələşdirilməsi tədbirlərini istisna etmək prinsipinə əsaslanır.

İcbari sığortanın inkişafının əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- dövlət icbari sığortasının, o cümlədən icbari sığortanın aparılması üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;

- yüksək risklərə və zərərlərə məruz qalmış obyektlərin təbii fəlakətlər, qəzalar və katastrofalar nəticəsində böyük zərərlər vurmuş vətəndaşların və hüquqi şəxslərin icbari sığorta növlərinin aparılması;

- sahibkarlığın inkişafı məhsul istehsalı, işlərin yerinə yetirilməsi xidmətlərin göstərilməsi zamanı, hansı ki, onların nəticəsində üçüncü şəxslərə zərər vurula bilər, məsuliyyət sığortasının, həmçinin həkimlərin, rətiqlərin, auditorların və s. sığortasını aparmaq nəzərdə tutulur.

Azərbaycanda tətbiq edilən Qanunvericiliyə əsasən sığortanın zəruri hesab olunan növləri Azərbaycan Respublikasının müvafiq icbari sığorta qanunları ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının icbari sığorta haqqında qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsindən, "Sığorta fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunundan, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələrdən və digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir. İcbari sığorta növləri üzrə sığorta marağı olan hər kəsə bu qanunun şamil edilməsi və məcburiliyi sığorta hadisəsi nəticəsində sağlamlığa və ya əmlaka dəyən zərər müəyyən edilmiş həcmdə və qaydada müdafiəsinin təminatı sığorta hadisələrinə səbəb olan halların qarşısının alınmasının stimullaşdırılmasının həmçinin sığorta hadisəsi nəticəsinin aradan qaldırılması üçün, habelə sığorta ödənişlərinin məhz bu

məqsədlər üçün istifadəsinə təminatı çoxqat maliyyə təminatlı mexanizmi vasitəsi ilə sığorta əməliyyatlarında maliyyə sabitliyinə təminat yaratmaq və icbari sığorta növləri üzrə sığorta əməliyyatların aparılmasına üçün vahid metodoloji yanaşmaları təmin edilməsidir.

İcbari sığortanın başlıca məqsədi, aparılması və tətbiqi icbari sığorta növlərinin fiziki və hüquqi şəxslərin əmlak mənafehlərini təmini məqsədi ilə, məruz qaldıqları zərərin əvəzinin ödənilməsini təmin etmək məqsədi ilə tətbiq edilir. Sığorta hadisələri nəticəsində sığortaçıların gəlir itkisi icbari sığorta təminatına daxil edilmir. Gəlir əldə etmək məqsədi ilə qəza vəziyyətində olan və ya istismara yararsız vəziyyətdə olan hər hansı əmlak mənafehlərinin sığortalanması qanunla qadağandır. Hər hansı bir icbari sığorta növünü aparmaq üçün Azərbaycan Maliyyə Nazirliyi yanında DSNX-nin sığortaçıya verdiyi müvafiq lisenziya üzrə həyata keçirir.

İcbari sığorta növlərinin aparılmaq üçün icbari sığorta bürosuna daxil olan sığorta şirkətləri üçün əlavə tələblər müəyyən edilmişdir. İcbari sığorta müqavilələri üzrə sığorta təminatı ancaq Azərbaycan Respublikası ərazisində qüvvədədir. Azərbaycan Respublikasında sığorta fəaliyyətini həyata keçirmək üçün və lisenziyaya malik olmaq və müəyyən icbari sığorta növünü aparmaq üçün müvafiq icazə ancaq hüquqi şəxslərə verilir.

Müvafiq əmlak mənafehlərini müəyyən icbari qaydada sığorta etdirmək üçün sığortaçı ilə bağlanan tərəf həm fiziki, həm də hüquqi şəxs ola bilər. Sığortalılar hər hansı bir icbari sığorta növü üzrə müvafiq icbari sığorta növünün aparılmasına icazəsi olan sığorta şirkəti ilə müqavilə bağlamaq üçün seçim etməkdə sərbəstdirlər.

Sığortalının ailə üzvləri istisna olmaqla, mülkü məsuliyyətin icbari sığortasına əsasən sığorta müqaviləsi ilə tərəfi olmayan, sığortalının hərəkəti və ya hərəkətsizliyi nəticəsində zərər çəkən bu zaman sığorta ödənişi almaq hüququ olan fiziki şəxslər – fiziki şəxs vəfat etdiyi zaman, onun ailə üzvləri və ya hüquqi şəxslər və ya yaxud onların hüquqi varisləri üçüncü şəxslər hesab edirlər.

Sığorta hadisəsi zamanı dövlət və bələdiyyə əmlakına dəyən zərərin qiymətləndirilməsi üçün qanunvericilikdəki xüsusi tələbləri nəzərə alınmaqla sığortaçı, həmçinin sığorta olunan və ya faydalanan şəxs tərəfindən bunlar təmin edilməlidir. Sığortaçı sığorta hadisəsi zamanı dəymiş zərərin məbləğini ancaq özü və ya sığorta haqqında qanunun tələblərini nəzərə almaqla sığorta sahəsində köməkçi fəaliyyəti göstərən müvafiq şəxs vasitəsilə müəyyən etməli olunan zərərin sığortaçı tərəfindən müəyyən edilmiş məbləği barədə tərəflər öz aralarında razılığa gəlmədikdə, dəyən zərərin miqdarı sığorta qanunvericiliyinə əsasən tərəflərin qarşılıqlı razılığı ilə təyin olunan qiymətləndirmə işi ilə məşğul olan müstəqil ekspert tərəfindən aparılır.

Hazırda Azərbaycanda aşağıdakı icbari sığorta növləri üzrə qanunauyğun olaraq həyata keçirilir:

1. Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası.
2. Məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında.
3. Tibbi sığorta haqqında qanun.
4. Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında.
5. Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərində qulluq edən şəxslərin icbari sığortası haqqında.
6. Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında.
7. İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi hallarından icbari sığorta.
8. Daşınmaz əmlakın icbari sığortası.
9. Daşınmaz əmlak sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası.
10. Avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası.
11. Sərnişinlərin icbari sığortası üzrə sığorta.

12. Əhaliyə tibbi yardım göstərilməsi, virusologiya məsələləri üzrə elmi tədqiqatların aparılması və virus preparatlarının istehsalı ilə məşğul olan işçilərin öz xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi zamanı insanın immunçatışmazlığı virusunun törətdiyi xəstəliyə (AİDS) tutulma, habelə bununla əlaqədar baş vermiş əlillik və ölüm hadisələrinin dövlət icbari sığortası.

13. Azərbaycan Respublikası Milli Məclis deputatlarının icbari sığortası.

14. Vərəm əleyhinə tibb müəssisələrində işləyən işçilərin icbari sığortası.

Bunlardan hərbi qulluqçuların icbari sığortası, məhkəmə hüquq-mühafizə orqanlarını işçilərinin icbari sığortası, dövlət qulluqçularının icbari sığortası, diplomatik nümayəndəliklərin icbari sığortası, əhalinin tibbi yardım göstərilməsi və virusunun törətdiyi xəstəliyə (AİDS) tutulma dövlət icbari sığortası Azərbaycan Respublikası milli məclis deputatlarının icbari sığortası, vərəm əleyhinə tibb müəssisələrində işləyən işçilərin icbari sığorta haqqı dövlət tərəfindən ödənilir.

Azərbaycanda nəzərdə tutulan hər hansı bir icbari sığorta növü aparmaq üçün və icbari sığortanın hər hansı növ üzrə fəaliyyət göstərmək üçün sığortaçı sığorta bürosunun iştirakçısı olmalı və müvafiq icbari sığorta növü üzrə müəyyən edilmiş məbləğdə təminat depoziti yerləşdirməlidir. Büronun nizamnaməsində edilən hər hansı bir dəyişikliklər hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatına alınması üçün bu dəyişikliklərin büronun qanunla müəyyən edilmiş məqsəd və funksiyalarına uyğun olmağı barədə sığorta nəzarəti orqanının müsbət rəyi də təqdim edilməlidir.

Büronun iştirakçısı olmaq üçün sığortaçı müvafiq icbari sığorta növü üzrə icazə verilməsi ilə bağlı DSNX-nın razılıq sənədini büroya təqdim etməlidir. Sığortaçı ilə Büro arasındakı qarşılıqlı münasibətlər, eyni zamanda sığortaçı büronu fəaliyyətindəki iştirakı, onların qarşısındakı hesabatlı həmçinin məlumatların təqdim edilməsi və digər məsələlər büronun nizamnaməsinə əsasən

həyata keçirilir. İştirak haqqı büronun iştirakçısı olmaq üçün müraciət etmiş sığortaçının iştirak haqqı üçün büroya birdəfəlik olaraq müəyyən məbləğ ödənilir ki, büronun iştirakçısı olmaq istəyən sığortaçının ödəməli olduğu təminat depozitinin məbləği müvafiq sığorta növləri üzrə müəyyən edilmişdir:

- daşınmaz əmlakın icbari sığortası üzrə 100.000 (yüz min) manat;
- daşınmaz əmlak sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə 100.000 (yüz min) manat;
- avtonəqliyyat vasitəsi sahiblərinin mülki məsuliyyətinin icbari sığortası üzrə 200.000 (iki yüz min) manat;
- sərnişinlərin icbari sığortası üzrə 200.000 (iki yüz min) manat.

İştirak haqqının ödənilməsini təminat depozitinin yerləşdirilməsini təsdiq edən sənədlərin büroya daxil olduğu tarixdən sığortaçı büronun iştirakçı sığortaçıların reyestrinə daxil edilir. (22, II cild, s. 270.)

2011-ci il 19 oktyabr tarixindən sığorta bürosunun təsis iclası çağırılmışdır. İcbari Sığorta Bürosunun təsisçiləri sırasına 6 oyunçu daxil olub: AXA-MBASK, Paşa Sığorta, “Xalq Sığorta”, “Ata Sığorta”, “Standard Insurance” və “Atəşgah”. (113.) Büro üzvü olan sığorta şirkətlərinin müflisləşəcəyi təqdirdə büro sığorta şirkətinə kompensasiya ödəməyi öhdəsinə götürür. Büronun maliyyə vəsaitləri üzvlük haqlarından, sığorta şirkətlərinin hər ay büroya köçürəcəyi icbari növlərə görə ümumi premiyaların həcmnin beş faizindən həmçinin, hər icbari sığorta növlərinə dair zəmanət depozitindən formalaşır. “İcbari sığorta növləri haqqında” qanun dörd icbari sığorta növünə şamil edilir. Bu avtomobil sahiblərinin mülkü məsuliyyətinin icbari sığortası, daşınmaz əmlakın sığortası, daşınmaz əmlak istifadəsi zamanı vətəndaş məsuliyyətinin sığortası, sərnişinlərin icbari sığortasıdır. Bu qanunun şərtlərinə görə, icbari sığorta növlərinə görə xidmətləri ancaq büro üzvü olan sığorta şirkətləri apara bilər. Sığorta şirkəti icbari sığortanın bir neçə növü üzrə xidmət göstərmək istəyirsə, onda sığorta şirkəti icbari sığortanın hər növü üzrə ayrıca depozit ödəməlidir.

Sığortanın mühüm sahələrindən biri şəxsi sığortadır. Şəxsi sığorta iki mühüm yarım sahəyə ayrılır: bunlar həyat sığortası və bədbəxt hadisələrə qarşı

sığortadır. Şəxsi sığortada vətəndaşların şəxsi sığorta haqları hesabına sığorta fondlarının yaradılmasında iştirak edir. Şəxsi sığortanın obyektı vətəndaşların sağlamlığı, həyatı və iş qabiliyyətləri çıxış edir. Şəxsi sığorta aşağıdakı sığorta növləri aid edilir: könüllü tibbi sığorta, xaricə səfər edənlərin sığortası (tibbi xərclərin ödənilməsi, bədbəxt hadisədən sığorta, səfər zamanı gözlənilməz ağırlaşmalardan sığorta), uşaqlar üçün yığım sığortasının müxtəlif formaları, istehsalatda bədbəxt hadisələrdən sığorta. Həyat sığortasının bir çox növü yığım xarakterli olub, insanların maddi vəziyyətinin yaxşılaşmasına xidmət göstərir. Bədbəxt hadisələrə qarşı sığorta, riskli sığorta tipinə aid edilib vətəndaşların ayrı-ayrı təsadüfi hallarda qorunmasını nəzərdə tutur. Şəxsi sığortada tarif dərəcələri, sığorta məbləği ilə düz mütənasib olaraq müəyyən edilir. Şəxsi sığorta dedikdə vətəndaşlar tərəfindən öz həyatını və ya kiminsə həyatını sığorta edilməsidir. Həyatın sığortası üzrə müqavilə yalnız fiziki şəxslərlə bağlanır.

Sığortaçı təşkilat sığortalanan kontingenti seçərkən əsasən üç amil əsas götürülür - sığortalananların yaşı, sığortalananların ölüm səviyyəsini müəyyən edən əsas amil onların sağlamlığının səviyyəsi, sığortalananın vətəndaşlığı. Eyni yaşda olan şəxslər üçün orta statistik ölüm dərəcəsinin və ya ehtimal edilən yaşama müddətinin göstəricilərini əks etdirən statistik cədvəl. Ümumiyyətlə, sığorta tarixində həyatın sığorta olunması prosesinin təşkilində və ona elmi üsulların tətbiq olunmasında Ceyms Dadson əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Həyatın sığorta olunması üzrə ixtisaslanmış sığorta kompaniyasının yaradılma tarixi “Şərəfli həyat cəmiyyəti” 1740-cı ilə təsadüf etmişdir. İndiki dövrdə həyatın sığorta olunması, dünyanın sığorta bazarında sürətlə inkişaf edən sahələrdən biridir.

Həyatın sığorta olunması şəxsin

- ölümü;
- müəyyən yaşa çatması;
- ailə başçısının itirilməsi;
- xəstəlik və ya bədbəxt hadisə nəticəsində əmək qabiliyyətinin itirilməsinə görə gəlirlərin azalması;

- sağalmaz xəstəliyə tutulması və s.

Hallarda maliyyə təminatının həyata keçirilməsinə nəzərdə tutan sığorta fəaliyyəti istiqamətidir. Həyat sığortasının 2 əsas əhəmiyyəti vardır. Bunlar - maliyyə müdafiəsi və investisiya aləti. (39, s.73.)

Şəxsi sığorta sisteminin ən mühüm növü həyat sığortasıdır ki, bu da şəxsi sığortada özünəməxsus yer tutur. Həyat sığortası sığorta müdafiəsinin həm təminatı həm də vətəndaşların pul vəsaitlərinin yığımında uğurla çıxış edir. Həyat sığortasının xüsusiyyətlərindən biri onun uzunmüddətli olmasıdır.

Həyat sığortası bağlayarkən sığorta şirkətini seçdikdən sonra, müqavilənin imzalanmasına xüsusi diqqət etmək lazımdır. Müqavilədə sığorta qaydalarına incəliklə araşdırmaq vacibdir, əks təqdirdə bəzi vicdansız sığorta şirkətləri sığorta ödənişinə əngəl yaradaraq ödənişin verilməsinə və ya ödənişin verilmə vaxtını uzatmaq məqsədi güdə bilərlər.

Qəfil və xoşagəlməz hadisələr zamanı hər bir insan və şəxsin öhdəliyində olan digər şəxslərin uzunmüddətli maddi çətinliklər yarada bilər. Həyat sığortası ailə başçısının ölmə səbəbi ilə, bədbəxt hadisə nəticəsində və ya hər hansı xəstəlik üzündən əmək qabiliyyətini itirdiyinə görə gəlirlərin azalması hallarında ailənin kömək edə biləcək bir mexanizmdir. Bu cür çətinlikləri qarşılamaq üçün həyat sığortası maliyyə müdafiəçisi qismində istifadə olunur.

Sığortalanan şəxs həyat sığortasından həm də bir investisiya vasitəsi kimi istifadə edə bilər. Əgər hər hansı maliyyə müdafiəsi vasitəsi sığorta haqqını ödəyərək vəsaitin yığılması ilə kifayətlənmək olurdusa, investisiya vasitəsi kimi müəyyən bir zamandan sonra ödənilən məbləğin cəmi ilə yanaşı, həmin məbləğin sığortaçı tərəfindən investisiyaya yönəldilməsi nəticəsində əldə etmək olar. Həyat sığortası məhsulu almaqla nəinki çətin zamanlarda işə yarayacaq pul yığmaq, eləcə də gəlirləri etibarlı investisiyaya çevirmək mümkündür. Həyat sığortası üzrə müqavilə müddəti başa çatdıqda və ya sığorta hadisəsi baş verdiyi təqdirdə sığorta məbləği bağlanmış müqavilə üzrə müəyyən edilmiş qaydada sığortalıya və ya onun hüquqi varisinə ödənilir.

Azərbaycan Respublikasında 2007-ci ilə qədər sığorta təşkilatları həm həyat, həm də qeyri-həyat sığortasını eyni lisenziya ilə aparırdılar. Sığorta fəaliyyəti haqında yeni qanun qəbul edildikdən sonra həyat sığortası aparan şirkət qeyri həyat sığortası ilə məşğul ola bilməz və əksinə. Azərbaycanda həyat sığortasını aparan şirkətlər, Paşa Həyat Sığorta, Atəşgah Həyat sığorta şirkəti və Azərsığorta şirkətləridir. İctimai inkişafın obyektiv amillərindən biri şəxslərin maddi təminatının vacibliyidir. Belə ki, şəxslər müəyyən səbəblər üzündən əməkdə iştirak edə bilmir və yaxud bu əməkdə öz mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilmir. Bu isə məcmu milli məhsulun müəyyən qədər azalmasında özünü göstərir. Fiziki iş qabiliyyətinin təmin olunması bu azalmanın qarşısını almaqla ümumi milli məhsulun bir hissəsi kimi çıxış edir.

Əmtəə-pul münasibətlərinin fəaliyyəti şəraitində milli məhsulun bir hissəsi müəyyən pul fondlarının yaradılması və istifadə vasitəsilə reallaşdırılır. Göstərilən şəxslərin maddi təminatı üçün formalaşdırılan və xərclənən pul vəsaitləri fondu üzrə yaranan münasibətlər sistemi sosial sığorta kimi çıxış edir.

Sosial-sığorta icbari dövlət sığortasına və könüllü sosial sığorta formalarında olur. Sosial-sığorta hadisəsi zamanı, sığortaolunanın sığorta şirkətindən sığorta ödənişi almaq hüququna malikdir.

Sosial-sığorta hadisəsinə aşağıdakılar daxil edilir:

- pensiya yaşına çatmaq;
- əlil olmaq;
- ailə başçısını itirmək;
- əmək qabiliyyətinin müvəqqəti itirilməsi (qanunvericiliklə müəyyən olunmuş dövr üçün);
- hamiləlik və doğum;
- uşağın anadan olması;
- uşağa qulluq;
- ölüm;
- sanatoriya-kurort müalicəsi zərurəti;
- işsiz olmaq (qanunvericiliklə müəyyən olunmuş dövr üçün).

tərilən bütün hadisələr üzrə, könüllü sosial-sığorta isə tərəflərin seçdiyi sığorta hadisələri üzrə aparılır. Könüllü sosial-sığorta Azərbaycanda inkişaf etməmiş sığorta növüdür.

Qeyri-həyat sığortası sığorta hadisəsi baş verdiyi zaman sığortalıya vurulan zərər ödənilməklə onun məsuliyyəti, əmlakı və əmlak mənafeləri ilə risklərin sığortasıdır.

Cəmiyyətdə hər kəsin bərabər yaşadığı və ya təsir dairəsində olduğu insanlara qarşı mülki cavabdehliyi mövcuddur. Lakin, bəzən ehtiyatsızlıq ucbatından və ya iradəmizdən asılı olmayaraq üçüncü şəxslərə zərər yetirilir. Belə olan hallarda həmin şəxslərə qarşı məsuliyyət ortaya çıxır ki, bu da bəzən milyonlarla ölçülə bilər. Belə gözlənilməz xərclərdən qorunmağın ən əlverişli yolu məsuliyyətin sığortalanmasıdır. Bu sığorta növünə əsasən:

- işəgötürən əmək münasibətində olduğu işçilərinin həyatına, sağlamlığına və əmlakına vurduqları zərərə görə öz məsuliyyətinin sığortası;
- sığortalı hər hansı bir ehtiyatsızlıq səbəbindən üçüncü şəxslərin əmlakına, həyat və sağlamlığına vurulan itki və ziyana görə məsuliyyətinin sığortası;

- peşə sahibi olan insanlar (həkimlər, mühasiblər, vəkillər, notariat orqanları, memarlar, auditorlar və s.) müqavilə münasibətində olduqları və ya xidmət göstərdikləri insanlara və qurumlara öz peşəkar səhvləri, diqqətsizlik və ehtiyatsızlıqları nəticəsində vurduqları ziyanı görə məsuliyyətlərinin sığortası;

- nəqliyyat vasitəsi sahibləri (avtomobil, gəmi, təyyarə və s.) üçüncü şəxslərin əmlakına, həyat və sağlamlığına vurduqları ziyanı görə mülki məsuliyyətlərinin sığortası;

- istənilən vətəndaş öz mülki-hüquqi müqavilələrdən irəli gələn məsuliyyətlərinin sığortası;

- bina və ya lift sahibləri lift qəzalarında üçüncü şəxslər qarşısında mülki məsuliyyətlərinin sığortası;

- məhsul istehsal edən və ya xidmət göstərən şəxslər öz məhsullarına və xidmətlərinə görə müştəriləri və üçüncü şəxslər qarşısında məsuliyyətlərinin sığortası.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxslər öz mülki məsuliyyətini sığorta etdirməklə gələcəkdə baş verə biləcək hadisələr zamanı onlara qarşı qaldırılacaq iddialardan müdafiə oluna bilərlər. Müasir dövrdə sığorta işinin zəruri sahələrindən biri əmlak sığortasıdır. Bu sığorta növünü fiziki və hüquqi şəxslər istifadə edilir. Fiziki şəxslər üçün bu sığorta növü daşınmaz əmlak, ev heyvanları, nəqliyyat vasitələri və torpaq sahəsinin sığortası daxil edilir. Hüquqi şəxslərin əmlak sığortasına isə xüsusi, nəqliyyat vasitələrinin, yüklərin, dövlət əmlakının və vətəndaşların mülkiyyətlərinin, sahibkarlıq və kommersiya risklərinin sığortası daxildir. Qeyri-həyat sığortasının təyinatlı maddi dəyərlərdir. Əmlak sığortası mülkiyyət formasından və sığorta olunanların kateqoriyasından asılı olaraq bir neçə yarım sahələrə bölünür. Bu yarım sahələrə dövlət müəssisələri əmlakının sığortası, kooperativ, səhmdar və xüsusi müəssisələrin əmlakının sığortası, ictimai təşkilatların əmlakının sığortası, vətəndaşların əmlak sığortası və s. aid edilir. Əmlak sığortası müəssisələrin təşkilatların və digər hüquqi şəxslərin əsas dövryyə fondlarının sığortalanması, yüklərin sığortalanmasını, nəqliyyat vasitələrinin sığortalanmasını əhatə edir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda əmlak sığortasının ən çox yayılmış növü avtomobillərin sığortasıdır. Ölkəmizdə avtomobillərin yarından çoxu kredit yolu ilə satılır. Kredit götürən şəxs mütləq avtomobilini sığortalamalıdır. Özü də kredit müddəti nə qədərdirsə, həmin illərin sığorta haqları da əvvəlcədən ödənilməlidir. Ölkəmizin avtomobil sığortası bazarı digər sığorta bazarları ilə müqayisədə daha azad bazardır. Bu bazarda sığorta şirkətləri əsl rəqabət apara bilərlər. Sayı bir milyona çatan avtomobil nəqliyyatı vasitələrinin böyük bir hissəsi sığortaya cəlb edilə bilər ki, hələlik sığorta şirkətlərimiz bunu bacarmırlar.

Bildiyimiz kimi keçən əsrin avtomobil əsri olması, yaşadığımız dövrdə avtomobillərin həyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilməsi göstərdi ki, avtomobil həyatımızda təkcə nəqliyyat vasitəsi deyil, həm kapitallaşma, həm də nüfuzdur. Bütün növ nəqliyyat vasitələri sığorta təminatları, oğurluq və oğurluğa cəhd, yanğın, ildırım vurması və partlayış, vurma, vurulma, aşma və düşmə (YNH və hər hansı bir predmetlə toqquşma), terror və üçüncü şəxslərin qəsd hərəkətləri, zəlzələ və vulkan püskürməsi, sel, daşqın və su basması, səs, telefon, görüntü cihazları və digər aksesuarlara dəyən zərərlər. Amma təəssüf olsun ki, ölkəmizdə sığorta şirkətlərinin avtomobil sığortası ilə bağlı təklif etdikləri sığorta məhsullarının çeşidi azdır. Həmçinin avtomobil sahiblərinin və sürücülərinin mövcud məhsullardan xəbərləri yoxdur. Hazırkı şərtlərlə hesablanan sığorta haqları əksər vətəndaşımızın cibinə uyğun deyil. Digər tərəfdən, sığortaya inam aşağıdır. Vətəndaşlarımızın sığortaya inamının aşağı olması heç də onların avtomobillərini sığorta etdirmək istəməmələri demək deyil.

Avtomobillərin kasko sığortasının başlıca üç təminatı vardır:

1. Vurma-vurulma.
2. Yanma.
3. Oğurlanma.

Bu təminatlardan biri, ikisi və ya hamısı üçün poliçə (sığorta haqqı) düzənlənə bilər. Üç təminatı birdən verən poliçələrə tam kasko və ya xalq arasında full kasko deyilir.

Franşiza - zərərin, sığorta şirkəti tərəfindən qarşılanmayan hissəsidir. Franşizanın məqsədi – sığortalanmış əmlakla ehtiyatlı rəftar edilməsini üçündür, axı zərərin 2-ci bir hissəsi sığorta etdirənin üzərinə düşür. Franşiza sığorta məbləğindən %-lə, nadir hallarda pul vahidində müəyyən edilir, amma hər hansı halda sığortaçı bu məbləğ daxilində məsuliyyət daşımır.

Sığorta şirkəti ilə müqavilə imzaladıqdan sonra əməl olunmalı daha bir əhəmiyyətli və vacib qayda da müəyyən edilib. Çoxları səhvən belə düşünür ki, sığorta etdirənin vəzifəsi yalnız sığorta haqqını ödəməkdən ibarətdir və daha sonrasını ilə narahat olmağa dəyməz. Sığorta hadisəsi zamanı zərər yarandıqda sığorta etdirənin də üzərinə müəyyən vəzifə düşür. Sığortaçı mümkün ola biləcək ziyanın azaldılmasına dair tədbirlər görməlidir. Habelə, sığorta etdirən, sığortaçının tələb etdiyi sənədləri toplamalı və ekspertlərin apardığı araşdırmalarda iştirak etməlidir və s. Bəzi hallarda bu ödənişə etiraz olunması, uzun müddət məhkəmədə və bəzi hallarda isə hətta cinayət məsuliyyəti ilə nəticələnir.

Məlum olduğu kimi, respublikamızda əmtəələrin, malların kreditlə satışı geniş vüsət almışdır. Bu cür satış forması əsasən yüksək qiymətli malların o cümlədən, avtomobillərin, mebelin, bir sıra hallarda mobil telefonların satışı zamanı tətbiq edilir. Kreditlə satış zamanı ən azı dörd tərəf - satıcı, müştəri, bank və sığorta şirkəti iştirak edir. Bu zaman banklar bir sıra satış şirkətləri (məsələn, avtomobil satış mərkəzləri) ilə istehlak kreditinin verilməsinə dair müqavilələr bağlayırlar. Bundan sonra müştəri hər hansı bir avtomobilin qiymətinin bir hissəsini əvvəlcədən ödəməklə onu satıcıdan kreditlə əldə edir. Avtomobilin qiymətinin ödənilməmiş hissəsi isə satıcıya bank tərəfindən ödənilir. Avtomobilin istifadə hüququnun müştəridə olmasını nəzərə alaraq bank, müştərinin əldə etdiyi avtomobili necə istismar etdiyini, ona hansı zərərlərin dəyəri biləcəyini bilmədiyindən, ehtiyat tədbiri kimi müştəridən avtomobili sığortalamağı tələb edir. Məhz bu proseslər kreditli alqı-satqı münasibətlərində sığorta şirkətlərinin iştirakını labüd edir. Avtomobilin sığortalanması (kasko sığortası) üçün sığorta şirkətinin müəyyən etdiyi sığorta haqqı müştəri tərəfindən ödənilir. Sığorta şirkətinin verdiyi sığorta şəhadətnaməsində mülkiyyətçilər müştəri-sığortalı kimi,

bank isə əlavə sığortalı və fayda götürən kimi göstərilir. Avtomobil, müştərinin banka olan kredit qalığını ödədikdən sonra onun tam mülkiyyətinə keçə bilər. Avtomobilin alqısı üzrə müştərinin banka olan krediti tam ödənilməyən, eyni zamanda avtomobilin tam zədələnməsi (tam itkisi) ilə nəticələnən hadisə baş verən hallarda, sığorta şirkəti sığorta ödənişi apararkən avtomobilin dəyərinə görə mülkiyyət hüququnun nisbətini nəzərə almalıdır. Əhalimizin bir qisminə sığorta barədə kifayət qədər məlumatın olmaması, respublikamızda sığorta maarifçiliyinin kütləvi yayılmaması, bəzi sığorta şirkətlərinin hazırladıqları sığorta müqavilələrinin çətin başa düşülən olması bir sıra hallarda sığorta münasibətlərində anlaşılmazlıq yaradır. Bütün bu neqativ halların aradan qaldırılması üçün Sığorta Tədris Mərkəzinin yaradılması, reklam tədbirlərinin həyata keçirilməsi, televiziya kanallarında sığortanın izahına, problemlərinə həsr olunmuş verilişlərin hazırlanması, həmçinin sığorta şirkətlərinin öz sığorta məhsullarının reallaşdırılmasına sığorta agentləri vasitəsilə həyata keçirmələri və s. tədbirlər görmək məqsədəuyğun olar. Qeyd etmək lazımdır ki, sığorta agent şəbəkəsinin genişləndirilməsi çox mühüm məsələdir. Bu cür tədbirlərin həyata keçirilməsi həyata keçirilməsi həm sığortanın mahiyyətinin geniş kütləyə - agentlərin özlərinə, həmçinin onlar vasitəsilə əhaliyə çatdırılması məsələsini həll etmək, sığorta şirkətlərinə əlavə biznes gətirilməsini təmin etməyə, həm də agent təbəqəsinin özünün gəlir-agent komissiyonu əldə etməsinə imkan yaradır. Agentlərin hazırlanması onların ilkin sığorta biliklərinə yiyələnmələrini, daha çox yayılmış sığorta növləri barədə məlumatlandırılmalarını, müştərilərlə kontakta girə bilmələrini, danışqlar aparma, müştəri cəlb edə bilmə və mümkün sualları cavablandırma bacarıqların öyrədilməsini və s. əhatə edir.

Statistikaya nəzər salsaq, respublikamızda sığorta şirkətlərinin təklif etdikləri sığorta xidmətlərinin çox cüzi hissəsi agentlər vasitəsilə reallaşdırılır. Lakin xarici ölkələrdəki analoji vəziyyəti araşdıraraq belə nəticəyə gəlirəm ki, görürük ki, agentlər vasitəsilə biznesin cəlb edilməsi geniş yayılmışdır.

Bunu qonşu Türkiyənin təcrübəsində daha geniş müşahidə etmək olar. Qeyd edək ki, sözü gedən ölkənin ən iri sığorta şirkətlərinin ştatında 300-400 işçi heyəti

olduğu halda, bu şirkətin 3000-dən çox sığorta agentləri vardır. Türkiyənin ərazisinin (780 580 kv. km), əhalisinin isə çox (70 milyon) olmasını nəzərə alaraq, sığorta şirkətləri tərəfindən respublikanın bütün ərazisini, əsasən də iri yaşayış məskənlərini, şəhərlərini əhatə edə bilən agent şəbəkələri yaradılmışdır.

İqtisadiyyatın ən mühüm sahəsi olan kənd təsərrüfatının qorunması və inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə kənd təsərrüfatının sığortalanması vacib məsələlərdən biridir. Kənd təsərrüfatı sığortası 1770-1800 illərdə Avropada başlamışdır. İlk dəfə İrlandiyada kooperativlərdəki ev heyvanlarının sığortası aparılmışdır. Lakin bu növ sığorta bir çox problemlərlə qarşılaşaraq müvəffəqiyyətsiz olmuşdur.

XIX-XX əsrdən başlayaraq kənd təsərrüfatı sığortası əvvəlcə Almaniyada daha sonra ABŞ və Yaponiyada geniş şəkildə tətbiq edilməyə başlamışdır. ABŞ və AB ölkələrində əkin üzrə sığorta haqqının 50%-ni dövlət ödəyir. Beləliklə, təbii fəlakətlər nəticəsində əkinçiyə dəyən ziyanı ödəyərək kənd təsərrüfatı istehsalını dövlət qoruyur. Ölkələrin coğrafi mövqeyi və iqlim şəraiti diqqətə alınaraq istehsal olunan kənd təsərrüfatı bitkilərinə ən çox təsir edən risklər sığorta olunur. Dünyada kənd təsərrüfatı sığortasının ən çox yayılan forması, dolu və don, dolu və yanğın sığortalarıdır. Kənd təsərrüfatı sığortasının ən çox inkişaf etmiş və modern şəkli, bitki və ev heyvanların hər bir növünün, riskə qarşı sığortalanmasıdır.

ABD, Yaponiyada, Kanadada, Seylonda, Yeni Zelandiyada və Braziliyada əkinçilik hər növ riskə qarşı yalnız bir müqavilə ilə sığortalanır. Yaponiyada, Braziliyada və Seylonda kənd təsərrüfatı sığortası icbari olduğu halda ABŞ və Kanadada könüllüdür. Bütün riskləri əhatə edən məhsul sığortasını tətbiq edən ölkələrdə kənd təsərrüfatı sığortası dövlət tərəfindən dəstəklənməkdədir.

Kənd təsərrüfatı, digər sektorlardan fərqli olaraq təbii, iqtisadi, sosial və siyasi risklərə daha çox məruz qalan bir sektordur. Kənd təsərrüfatına daha çox təsir edən iqlimlə əlaqədar dəyişikliklər riskləri və təbii fəlakətləridir. Bundan başqa kənd təsərrüfatına - qiymət, istehsal, xəstəlik və zərərlər də təsir göstərir. Kənd təsərrüfatına dəyən ziyanların qarşısını almaq üçün səmərəli sistem kənd təsərrüfatı sığortasıdır.

Kənd təsərrüfatı sığortası risklərdən və gözlənilmədən dəyəcək ziyanların qarşısını alan təminatlı bir sistemdir. (102, s. 145.)

Azərbaycanda aparılmış islahatlar nəticəsində sosializm cəmiyyətinə xas olan sovxoz və kolxozlar ləğv olundu və onların bazar iqtisadiyyatına əsaslanan və xüsusi mülkiyyət əsasında yaradılan özəl təsərrüfatlarla əvəz edilməsi məqsədilə yaşından, cinsindən, milliyyətindən və harada işləməsindən asılı olmayaraq kənd yerlərində daimi yaşayan bütün ölkə vətəndaşlarına əvəzsiz olaraq torpaq mülkiyyəti verildi. Qeyd etmək lazımdır ki, aqrar sahədə əsaslı islahatlar aparmaqla ölkədə istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının inkişafına nail olunması üçün beynəlxalq təcrübənin yaxından öyrənilməsi və onun ölkəmizdə tətbiq olunması məqsədilə islahatlara başlanıldığı tarixdən hazırkı dövrdə respublikada bir sıra beynəlxalq qurumların və donor ölkələrin maliyyə dəstəyi hesabına maliyyələşdirilən layihələr həyata keçirilmiş və onlardan bir neçəsi hələ də davam etdirilməkdədir.

Aparılmış araşdırmalar onu deməyə əsas verir ki, aqrar sektoru iqtisadi baxımdan xeyli inkişaf etmiş ölkələrdə belə, ən çox dəstəklənən və büdcə vəsaiti hesabına əsaslı maliyyə yardımları edilən bir sahədir.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi məqsədilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan fiziki və ya hüquqi şəxslərə dövlət tərəfindən müəyyən güzəştlər verilir. Bu güzəştlərə, təbii fəlakət nəticəsində zərər çəkmiş (kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan) şəxslərə dəymiş zərərin əvəzinin dövlət tərəfindən ödənilməsi, onların banklara olan borclarının ödənilməsi və ya ödəmə vaxtının müəyyən müddətə uzadılması, bütün növ vergilərdən azad olunması və s. daxil edilir.

Dünya təcrübəsində kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşlara dövlət tərəfindən verilən dəstəyin digər forması isə, istehsal edilən kənd təsərrüfatı məhsullarının müəyyən risklərdən icbari sığorta etdirilməsi, ödəniləcək sığorta haqqının müəyyən hissəsinin dövlət tərəfindən ödənilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə istehsalı ilə məşğul olan müəssisələrin gəlir və xərclərinə və yaxud kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası ilə məşğul olan sığorta

təşkilatlarının bu növü üzrə zərərlərinə dövlətin ortaq olması və s. ibarətdir. Aparılmış tədqiqat onu qeyd etməyə imkan verir ki, inkişaf etmiş ölkələrin kənd təsərrüfatında məhsulların istehsalı ilə məşğul olan şəxslərə onların məhsullarını sığorta etdirdikləri zaman dövlət tərəfindən verilən dəstək ən əlverişli vasitədir.

Belə ki, qeyd olunan formada dövlət tərəfindən verilən dəstək təbii fəlakətlər zamanı kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan şəxslərə dəymiş zərəri tədavi etməsi məqsədilə xərclənən büdcə vəsaitinə qənaət etməklə yanaşı aqrar sektorun, həmçinin bu sahə üzrə aparılan sığorta işinin inkişafına öz müsbət təsirini göstərmiş olur. Qeyd edək ki, bu məqsəd üçün hələ 2002-ci ildə Azərbaycanda «Kənd təsərrüfat sahəsində sığortanın stimullaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmiş və Respublika Prezidentinin Fərmanı ilə qüvvəyə minmişdir. Bu qanunun qəbul edilməsinin əsas məqsədi kənd təsərrüfatı istehsalçılarının əmlaklarını təbii fəlakətdən sığortasında Dövlət tərəfindən iştirakı təmin edir və aqrar sahəsində sığorta işinin inkişafını stimullaşdırmaq və sığortalılara sığorta hadisələrindən dəyən zərərin ödənilməsinə verilən zəmanətin iqtisadi əsaslarını gücləndirməkdən ibarət olmuşdur.

Kənd təsərrüfatı sığortasının stimullaşdırılmasının məqsədi kənd təsərrüfatı istehsalçılarının əmlakının təbii fəlakətdən sığortasında Dövlətin iştirakını təmin etməklə, aqrar sahəsində sığorta işinin inkişafını stimullaşdırmaqla sığortalılara sığorta hadisəsindən dəyən zərərin ödənməsinə verilən zəmanətin iqtisadi əsaslarını gücləndirir.

Məlum olduğu kimi bəhs olunan qanunun tələblərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə 2004-cü ildə Nazirlər Kabineti tərəfindən «Sığortalanmasına maliyyə yardımı göstərilən kənd təsərrüfatı əmlakının və sığorta hadisələrinin növlərinin və sığorta haqqının büdcə vəsaiti hesabına ödənilən hissəsinin müəyyən edilməsi haqqında» müvafiq Qərar qəbul edilmişdir. Bu qərara əsasən sığortalanmasına dövlət maliyyə yardımı göstərilən kənd təsərrüfatı əmlakı - buğda sahələri, sığorta hadisələri (təminat verilən risklər) - sel, daşqın, yanğın, dolu, və şaxta vurması, sığorta haqqının dövlət büdcəsi vəsaitinin hesabına ödənilən hissəsi isə - hesablanmış sığorta haqqının iyirmi beş faizi həcmində müəyyən edilmişdir.

Bundan əlavə Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il tarixli digər Qərarı ilə «Kənd təsərrüfatı sahəsində sığortanın stimullaşdırılması üçün maliyyə yardımı ayrılmaq və ödəmə qaydaları haqqında əsasnamə» də təsdiq edilmişdir. Bu məqsədlə 2004-2012-ci illərin dövlət büdcəsində müvafiq məbləğdə (2006-cı il üçün 172200 AZN) vəsaitin nəzərdə tutulmasına baxmayaraq həmin vəsait təyinatı üzrə istifadə olunmamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 2007-ci ilin dövlət büdcəsində bu məqsədlə dörd yüz min manat məbləğində vəsait nəzərdə tutulub. Ötən dövrlər ərzində qeyd olunan qanunun tələblərinin yerinə yetirilməsi məqsədilə ayrılmış büdcə vəsaitinin təyinatı üzrə istifadə olunmamasına səbəb Azərbaycanın milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatları tərəfindən kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanması işi üzrə aparılan sığorta xidmətlərinin minimum səviyyədə təşkil edilməsi olmuşdur. «Kənd təsərrüfatının sığortasının stimullaşdırılması haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun kənd təsərrüfatında sığortanın aparılması işinin stimullaşdırılmasına nəzərəcarpacaq müsbət təsir göstərmədiyini, həmçinin günün tələblərinə cavab vermədiyini nəzərə alaraq bu sahə üzrə beynəlxalq təcrübəni yaxından öyrənməklə qeyd olunan qanuna əlavə və dəyişikliklərin edilməsinə böyük ehtiyac vardır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsullarının təbii fəlakətlərdən sığortalanması zamanı bağlanılan sığorta müqavilələrinə tətbiq edilən tariflər bölgələr üzrə müxtəlifdir.

Dövlətin dəstəyi ilə aparılan kənd təsərrüfatı sığortası əsasən dörd qrupa bölünmüşdür. Bunlar, bütün növ bitki məhsullarının (meyvə, tərəvəz və tarla məhsulları) sığortası, bütün növ istilikxana məhsullarının (parnik məhsulları) sığortası, heyvanların (süd verən cins inəklərin) həyat sığortası və bütün növ ev quşlarının sığortası növləridir. Göstərilən qruplar üzrə verilən sığorta təminatı, bütün növ bitki (ölkə ərazisində becərilən bütün növ kənd təsərrüfatı) məhsullarına - dolu, yanğın, fırtına, burulğan (tornado) və don vurma, bütün növ istilikxana (parnik) məhsullarına – dolu, yanğın, fırtına, burulğan (tornado) və uçqun, heyvanların həyat sığortasına - bütün növ heyvan xəstəlikləri, doğum, cərrahi müdaxilə, ilan və zəhərli həşəratların sancması, bütün növ qəzalar, ot və ya digər

yemlərdən zəhərlənmələr, yanğın və gün vurma nəticəsində meydana gələn ölüm yaxud məcburi kəsilmə, ev quşlarının sığortası – isə bütün növ quş xəstəlikləri, bütün növ qəza və zəhərlənmələr, məcburi kəsilmələr, bütün növ təbii fəlakətlər və yanğın risklərini əhatə edir.

Qeyd olunan qanunun tələblərindən yararlanmaq arzusunda olan vətəndaşlar və ya sahibkarlar tərəfindən aşağıda qeyd olunan tələblərə əməl olunması məcburidir:

- bitkiçilik məhsullarını sığorta etdirmək istəyən şəxslərin qanunlamüəyyən olunmuş qaydada qeydiyyatı alınması;

- süd verən cins inəkləri sığorta etdirmək istəyən şəxslər tərəfindən heyvanların gün və ya ay ərzində neçə litr süd verməsi barədə müvafiq orqana məlumat verməklə tələb olunan qaydada qeydiyyatı alınması və baytar xidmətindən vaxtlı-vaxtında istifadə etməsi;

- bütün növ istilikxana məhsullarını sığorta etdirmək istəyən şəxslər tərəfindən müvafiq qarşısıalınmaz tədbirlərinin görülməsi;

- ev quşlarını sığorta etdirmək istəyən şəxslər tərəfindən isə quşların qapalı şəraitdə saxlanılması və müvafiq gigiyenik tədbirlərin görülməsinə ciddi əməl olunması.

Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə Respublikasında süd verən cins inəklərin qeydiyyatı ilə məşğul olan xüsusi dövlət qurumu mövcuddur ki, burada da əsas məqsəd ölkə ərazisində bu növ üzrə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən il ərzində nə qədər süd və süd məhsullarının istehsal olunmasının statistikasını aparmaqla yanaşı onların müvafiq vergi orqanlarında qeydiyyatı durmalarını təmin etməkdən ibarətdir.

Qanunun tələblərinə əsasən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşlar tərəfindən yuxarıda göstərilən tələblərə ciddi əməl olunmaqla yanaşı dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsulları növləri üzrə sığorta müqaviləsi bağlandıqdan sonrakı müddət ərzində baş vermiş və ya verəcək istənilən dəyişiklik barədə dərhal müvafiq orqanlara və sığortaçıya məlumat verilməlidir.

Kənd təsərrüfatı məhsulunun sığortası haqqında qanunun tələblərindən yararlanmaq istəyən şəxslər yuxarıda qeyd olunan tələblərə əməl etməklə könüllü olaraq öz istəkləri barədə dövlət dəstəyi olan kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanmasına razılıq almış sığorta təşkilatının yaxınlıqdakı təmsilçisinə yazılı və ya şifahi şəkildə müraciət edib müvafiq sığorta müqaviləsi bağlaya bilərlər. Qanunvericiliyə əsasən sığortalının ödəyəcəyi sığorta haqqı məbləğinin ilkin hissəsi müqavilənin bağlandığı və ya ən gec sığorta haqqının təqdim olunduğu gün ödənilməlidir. Əks təqdirdə sığorta haqqı sığortalıya təqdim olunsaydı belə bağlanmış sığorta müqaviləsi etibarsız hesab olunur və fond vətəndaş (sığortalı) qarşısında heç bir öhdəlik daşımır.

Sığorta müqaviləsi bağlandıqdan və sığorta polisi sığortalıya təqdim olunduqdan dərhal sonra agentin və ya nümayəndənin təmsil etdiyi sığorta təşkilatı bağlanmış sığorta müqaviləsi barədə şirkətə ətraflı məlumat verməklə tam və ya qismən alınmış sığorta haqqının fonda ödənilməsini təmin edir. Kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortası haqqında qanunun tələblərinə əsasən meyvə, tərəvəz və bütün növ tarla məhsullarının sığortalanması zamanı müəyyən olunmuş sığorta haqqı məbləğindən də dövlətin payı (sığorta haqqının 50 faizi) çıxıldıqdan sonra qalan məbləğin 10 faizi müqavilənin bağlandığı və ya sığorta haqqının verildiyi gün digər hissəsi isə ən gec məhsul yığımının sonunadək, istilikxana (parnik) məhsulları, heyvanların həyat sığortası və ev quşlarının sığortası növləri üzrə isə dövlətin payı çıxıldıqdan sonra qalan məbləğin 25 faizi müqavilənin bağlandığı və ya sığorta haqqının verildiyi gün digər hissəsi isə ən çoxu 5 dəfəyə olmaqla sığortalı tərəfindən ödənilə bilər. Sığorta haqqının qalan hissəsi sığortalı tərəfindən qabaqcadan müəyyən olunmuş vaxtlarda ödənilmədikdə bunun üçün qanunvericiliklə müəyyən olunmuş məbləğdə faiz hesablanır. Sığortalı tərəfindən ödəniləcək sığorta haqqının ödənilməsi təkrarən gecikdirildiyi təqdirdə sığortaçı müəyyən vaxt verməklə onun ödənilməsini sığortalıdan tələb etmək və ya bağlanmış müqaviləni ləğv etmək hüququna malikdir. Müqavilə etibarsız hesab olunduğu zaman sığortalının ödəyəcəyi sığorta haqqı məbləği müqavilənin qüvvədə olma günlərinə bölünür və müqavilənin bağlandığı tarixdən fondun

məsuliyyət daşıdığı müddətə düşən məbləğ sığorta haqqından çıxılmaqla qalan hissəsi sığortalıya qaytarılır. Ekspert tərəfindən hadisə yerinə baxış keçirildikdən, baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində dəymiş zərər məbləği və müvafiq akt tərtib olunduqdan sonra ən gec 30 gün ərzində sığorta ödənişi məbləği şuranın qərarına əsasən şirkət tərəfindən bank vasitəsilə sığortalıya ödənilir. Bu qanuna görə baş vermiş sığorta hadisəsi nəticəsində zərər çəkmiş şəxsə ödənilən sığorta ödənişinin cəmi istənilən halda ümumi sığorta məbləğinin 80 faizindən artıq ola bilməz.

Qeyd edək ki, qanunun bu tələbi sığortalanmış əmlakın gələcəkdə baş verə biləcək hadisələrdən qorunması üçün sığortalılar tərəfindən müvafiq qarşısıalınma tədbirlərinin, o cümlədən, istilikxana sistemlərinin işlək vəziyyətdə tutulması, quşların qapalı şəraitdə saxlanması, gigiyenik tədbirlərin görülməsi və s. kimi işlərin dəqiq və vaxtli-vaxtında həyata keçirilməsi məqsədilə nəzərdə tutulmuşdur ki, burada da əsas məqsəd kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan və öz əmlakını sığorta etdirmiş şəxslərdə yarana biləcək arxayınçılığın qarşısını almaqdan ibarətdir. Sığorta hadisəsinin baş verməsi zamanı dəymiş zərər məbləğinin sığortalının günahı ucbatından artdığı sübut olunacağı təqdirdə hesablanmış sığorta ödənişi məbləğindən həmin fərq çıxılmaqla yerdə qalan hissəsi vətəndaşa ödənilir.(112.)

Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan vətəndaşlara verilən dövlət dəstəyinin tərkib hissəsi olaraq qanunda, həmçinin fonda daxil olmuş sığorta haqlarının ümumi məbləği baş vermiş sığorta hadisələrinə görə veriləcək sığorta ödənişlərindən az olduqda ödənişin qalan hissəsinin büdcə vəsaiti hesabına ödənilməsi də nəzərdə tutulmuşdur. 2006-cı ildə İspaniyada aqrar sahənin inkişaf etdirilməsi məqsədilə kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanması üçün (dövlətin payı) 239.87 milyon avro məbləğində vəsait ayrılmışdır.

Ölkədə aparılmış uzunmüddətli müşahidələr sübut etmişdir ki, büdcədə nəzərdə tutulmuş vəsaitin çox olmasına baxmayaraq bu rəqəm təbii fəlakət nəticəsində dəymiş zərər məbləğinin dövlət tərəfindən ödənilməsi zamanı çəkilən xərclərdən xeyli aşağıdır. Bu isə bir daha sübut edir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının sığortalanmasına dövlət tərəfindən verilən dəstək ölkədə aqrar

sahənin, o cümlədən, qeyd olunan sahə üzrə aparılan sığorta işinin inkişafına müsbət təsir göstərməklə yanaşı dövlətə də fayda vermiş olur.

Kənd təsərrüfatı sığortası spesifik sığorta növüdür. Bu sığorta növü ilə məşğul olmaq kifayət qədər riskli məsələdir. Burada təkrarsığortanın rolu çox böyükdür. Təkrarsığorta təminatını da beynəlxalq təkrarsığorta bazarından əldə etmək bir qədər bahalıdır, əlçatan deyil. Ona görə də müəyyən problemlər var. Artıq bir neçə şirkətlərimiz var ki “Başaq-İnam Sığorta Şirkəti”, “Atəşgah” sığorta şirkəti bu sahəni özünün əsas istiqaməti kimi görür və bu istiqamətdə ciddi addımlar atırlar. Yəqin ki, biz onun nəticələrinin yaxın zamanda şahidi olacağıq. (113.)

Bu baxımdan respublikamızda sığorta şirkətlərinin agentlər şəbəkəsinin genişləndirilməsi məqsəduyğun sayılmalıdır. Hal-hazırda bir sıra şirkətlər agentlərin hazırlanması üçün, müvafiq strukturlar yaradırlar. Lakin bu işin ayrı-ayrı şirkətlər tərəfindən deyil, mərkəzləşdirilmiş və ixtisaslaşdırılmış bir tədris müəssisəsi tərəfindən həyata keçirilməsi daha düzgün olardı. Bunun üçün ilk növbədə Sığorta Tədris Mərkəzinin yaradılması yüksək səviyyədə təşkil edilməli və bu zaman nəinki agentlərin hazırlanması, həm də sığorta biliklərini geniş tədris etməklə sonra şirkətləri üçün gələcək kadrların yetişdirilməsi həyata keçirilməlidir.

III FƏSİL. QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ SİĞORTA İŞİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ İNKİŞAFI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. İqtisadi-hüquqi əsaslarla təkrarsığortanın dövlət tənzimlənməsi və nəzarətin artırılması yolları

İqtisadiyyatın bazar münasibətləri əsasında fəaliyyət göstərən hər bir sahəsi kimi sığorta biznesi də son illər ərzində xeyli inkişaf etmişdir. Azərbaycanın sığorta bazarı, potensial imkanlarına görə perspektivli bazarlarından biridir. Azərbaycan, bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına yönəldilən islahatları fəal

şəkildə həyata keçirir, sığorta isə bazar elementlərinin əsas hissəsi və pul axınının normal dövriyyəsinə təmin edən pul kredit mexanizminin ən fəal ünsürlərindən biri olduğu üçün, bu prosesi daha da sürətləndirir.

Öz vəsaitlərinin artırılması, sığorta ehtiyatlarının toplanması, təkcə iqtisadiyyatın ümumi vəziyyətindən deyil, həm də sığortanın özünün kompleks inkişafından asılıdır. Sığorta bazarının maliyyə həcmində kifayət qədər olmaması, iri təsərrüfat zərərlərinin ödənilməsinə şərait yaratmır və bu da təbii fəlakət və texnogen qəzaların nəticələrinin kompensasiya edilməsi üçün hələ də büdcə xərclərinin cəlb olunmasını tələb edir. Təkrarsığorta müstəqil sahələrindən biri olub, ənənəvi olaraq sığorta müqavilələri üzrə sığorta ödənişləri verən birbaşa sığortaçının maliyyə itkisinə uğradığında onu müdafiə edir. Təkrarsığorta dünya sığorta sistemində kifayət qədər mürəkkəb proses olub sığorta risklərinin ikinci dəfə bölüşdürülməsini təmin edərək birbaşa olaraq sığortaçının imkanlarını daha da genişləndirir və sığorta risklərini qəbul etməyə şərait yaradır. Əks halda isə sığorta məbləğləri miqdarını və ya hadisənin qəbul edilməsi qeyri mümkün olardı.

Birinci Dünya müharibəsinə qədər Almaniya təkrarsığorta şirkətləri sığorta bazarda önəmli yer tuturdular. İkinci Dünya müharibəsi təkrarsığorta sektorunun çökməsinə səbəb oldu. Müharibədən sonra qadağalar və kommunist dövlətlərin təkrarsığorta ehtiyacları minimuma endirilməsi təkrarsığortanı çətin vəziyyətə salmış oldu. Amma bu çətinliklərə baxmayaraq təkrarsığorta yeni bir xidmət anlayışı yeri almışdır.

Təkrarsığorta sığorta şirkətlərinin göstərdikləri riskləri təkrarsığortalayaraq özlərini zəmanət altına almasıdır. Təkrarsığorta sayəsində sığorta şirkətləri öz maliyyə tutumlarının çox üzərindəki risklərə təminat verə bilər. Təkrarsığortaya təhvil verilən risklər, dünyanın hər bir tərəfində təkrarsığorta edən şirkətlərə dağılır. Beləcə, xüsusilə böyük risklərin təsirləri bölünür və beynəlxalq maliyyə bazarına dağıdılaraq qarşısı alınan hala gəlir. Sığorta şirkətləri, təkrarsığorta işində ümumiyyətlə riski verən tərəf olmaqla birlikdə, bəzən risk qəbulu da edə bilərlər. Sığorta şirkətləri, risklərin hamısını təkrarsığortalamır, bir qismini öz üzərinə

götürür. Sığorta şirkətlərinin özlərində qalan bu riskə saxlama payı və ya konservasyon deyilir.

Bir sıra maliyyə ölçülərini əsas alaraq, sahəsi əsasıyla təsbit edilən saxlama payları, sedan şirkəti risk üzərindəki məsuliyyətin miqdarını göstərməkdə, aşan hissələrini isə müxtəlif təkrarsığorta razılaşmalarıyla, təkrarsığorta şirkətlərinə ötürür. Təkrarsığorta əməliyyatlarında riski bu şəkildə təhvil verən şirkətə sedan, dövr edən şirkətə reasürör deyilir. Sedan şirkət, sığortalıdan yığmış olduğu mükafatların və sığortalıya ödəmiş olduğu zərərlərin müəyyən bir qismini, dəyişik texnikalara görə edilmiş təkrarsığorta müqavilələri vasitəsilə reasürans şirkətə ötürür.

Sığorta şirkətləri, ötürdükləri risklərin qarşılığında təkrarsığortaçıyı mükafat ödəyirlər. Təkrarsığorta üsulları aşağıdakılardır:

- zəruri təkrarsığorta;
- sığorta şirkətlərinin təkrarsığortaçı ilə razılaşaraq müəyyən bir dövr ərzində (çox zaman 1 il müddətində olur) qəbul etdikləri bütün veksellərin sığortalanmasının təmin edilməsidir. Bu vəziyyətdə sığortaçı və təkrarsığortaçı müqavilə (trete) imzalayırlar. Zəruri təkrarsığorta müqavilələrində sığortaçı üzərinə götürdüyü hər bir riski müqavilə əhatəsinə girdiyi müddətcə təkrarsığortaçıya təhvil vermək məcburiyyətindədir. Bunun qarşılığında təkrarsığortaçı da ona təhvil verilən riski qəbul etmək məcburiyyətindədir.

Təkrarsığorta razılaşmaları, riskin paylaşılmaq üsuluna görə müxtəlif qruplara ayrılır:

- Bölüşməli təkrarsığorta razılaşmaları: bu cür müqavilələrdə, sığorta mükafatı və ziyanlar müəyyən bir nisbətdə sığorta şirkəti ilə təkrarsığorta arasında paylaşılır. Nəticə olaraq sığortaçının təkrarsığortaçıya təhvil verilən risklərdən əldə edəcəyi mənfəət və ya zərər bir-birinə bənzər olacaq. Başlıca növləri, aşan əvəz razılaşmaları (eksedan, surplus) ilə müəyyən paylı (kotpar) müqavilələri.

.- Bölüşməsiz təkrarsığorta razılaşmaları: bu cür müqavilələrdə təkrarsığortaçı, sığortaçının zərərinin müəyyən bir məbləği keçməsi halında, yalnız aşan qismi ödəməyə məsuldur. Sığortaçıya ödənen ziyanla təkrarsığortaçıya təhvil

verilən mükafat arasında proporsional bir əlaqə yoxdur. Bu müqavilələrin əsas növləri olan ziyan çoxu (excess of loss) və stop loss'dur.

İxtiyari təkrarsığorta.

- Sığorta şirkətlərinin seçdikləri riskləri, risk əsasında təkrarsığortaya təhvil verməsi vəziyyətidir. Bu risklər, hissələr əsasında sığortalanır. Təkrarsığortaçıların, çoxu ixtiyari təkrarsığorta üçün sığorta şirkətindən risk haqqında detallı məlumat və sənəd istəyərlər.

Təkrarsığorta şirkətlərdə risk qəbulunda ixtisaslaşmış kadrlar, bu məlumatları araşdıraraq riskin qəbulu haqqında qərar verər.

İxtiyari-zəruri təkrarsığorta - ixtiyari-zəruri təkrarsığorta təkrarsığorta müqavilələrində sığortaçı istədiyi riski təkrarsığortaya ötürməkdə sərbəstdir. Buna əsasında təkrarsığortaçı, razılaşma əsasında təhvil verilən hər riski qəbul etmək məcburiyyətindədir. (105, s. 276.)

Retrosessiya.

- Təkrarsığortaçıların öz üstlərindəki riskləri sığortalaması vəziyyətidir. Beləcə risklər daha da paylanmış olar. Bir retrosessiyaçıya riski təhvil verən tərəf reasürördür (təkrarsığortalı). Riski qəbul edən isə bir digər reasürör (təkrarsığortaçı), bir sığorta şirkəti ola bilər. Yalnız retrosesyon işi edən şirkət yoxdur. Retrosesya müqaviləsində riski qəbul edən şirkətə retrosesyoner, təhvil verən şirkətə retrosedan deyilir. Retrosesyon işindəki əhəmiyyətli bir risk, təhvil verilən risklərin sığorta bazarında dönüb gəzib yenə təhvil verən şirkətə gəlməsidir. Bu vəziyyətə spiral deyilir. Spiralın meydana gəldiyi halda, retrosesyoner şirkət, təxmin etmədən riski üzərinə götürmüş olacaq. Xüsusilə fəlakət hallarında, bu risk əhəmiyyətli ölçülərə çatır. 1980-ci illərdə Londonun sığorta bazarında spirallar müflisləşdi. Bəzi reasürörlerin müflisləşməsi nəticəsində, riski təhvil verən sığorta şirkətləri də müflisləşdi və təminatlı qaldı. Bu səbəblərlə, retrosesyoner şirkətlər risk qəbul edərkən spiral meydana gəlməməsi üçün xüsusilə diqqətli davranar. (105, s. 282.)

Risk bonoları.

- Risk bonoları, xüsusilə fəlakət ziyanlarına verilən təminatların bonolar halına gətirilərək maliyyə bazarlarında satılması yolu ilə edilir. Bonoları sahələr, dövr sonunda reallaşan ziyan miqdarına görə qazanc əldə edə bilər ya da itkiyə uğrayarlar. Sedent şirkət ilə reasürör (təkrarsığorta) arasındakı risk transferi əməliyyatı, illik müqavilələr olmadan da edilə bilər; sedan şirkət, hər bir risk üçün, hal olaraq, reasürörə müraciət edə bilməkdədir.

Təkrarsığortaya duyulan ehtiyacın səbəbləri:

- risklərin yayılması;
- sığortaçının iş qəbulu tutumunun artması;
- sığortaçının iş qəbul elastikliyinin artması;
- təbii fəlakət ziyanından yol açan biləcək zərərin idarəsi;
- yol açan biləcəyi təbii fəlakət ziyanının idarəsi;
- təkrarsığortadan sığortaçıya texniki məlumat köçürmə.

Təkrarsığortanın ən qısa tərifini “sığortaçının sığortalıdır”. Başqa sözlə, sığortanın bir növüdür. Alman Ticarət Qanununun təyin etməsinə görə təkrarsığorta sığortaçının yüklənmiş olduğu riskin sığortasıdır. Bir təkrarsığortadan danışmaq üçün ortada əvvəlcə sığortalı ilə sığortaçı arasında bir sığorta əlaqəsinin olması daha sonra da sığortaçının bu sığorta kapitalına görə yükləndiyi risklərin reallaşması halında, dəyəcəyi zərər kompensasiyası istiqamətli ikinci bir halqanın varlığı lazımdır. Sığorta ilə onun zərər kompensasiya öhdəliyini razılığınə girən digər sığortaçı terminologiyada reasürör deyər adlandırılan, arasındakı bu ikinci müqavilə bir reasürans aktıdır.(105, s. 287.)

Ümumi prinsip olmaqla bəzi ölkələrdə xüsusilə Amerika Birləşmiş Ştatlarında sığortaçının maliyyə çətinliyinə girməsi ya da iflası halında sığortalının birbaşa reasürörə baş vura biləcəyini nəzərdə tutan maddələr çox nadir də olsa reasürans aktlarında mövcuddur. Reasürans aktının başlıca xüsusiyyətlərini sıralamaq lazım olsa reasürörün sığortaçıya qarşı girmiş olduğu kompensasiya öhdəliyini olan bir sığorta aktıdır.

- Reasürör (təkrarsığortaçı) sığortaçının sığortalı ilə imzalamış olduğu sığorta aktından doğulacaq zərərin hamısını, ya da bir qismini kompensasiya edə.

- Reasürans (təkrarsığorta) aktına əsasən tərəflər reasürör ilə sığortaçıdır.

Hər sığortaçı öz məsuliyyəti ölçüsündə sığortalıya qarşı birbaşa məsuldur. Hər bir sığortaçı sığortalı ilə birbaşa hüquqi əlaqə içindədir. Reasüransın sığortanın vacib sahəsi olduğuna görə sığortanın ümumi prinsiplərinin reasüransda da tətbiq sahəsi tapacağı açıqdır. Bu prinsiplərin başlıcası bunlardır:

- Sığortalananın mənfəəti (Insurable Interest).
- Maksimum xoş niyyət (Utmost Good Faith).
- Yaxın səbəb (Proximate Cause).
- Kompensasiya (Indemnity).

Sığortalana bilən mənfəət: bir sığorta müqaviləsinin qəbulu üçün sığortalı riskin reallaşdığı halda müəyyən bir mənfəətin zərər görməsi gərəkdir. Maksimum xoş niyyət: Sığorta ilə reasürör arasındakı əlaqənin təməlində xoş niyyət yatır. Buradakı maksimum sözü aktın reallaşdırılması anında tərəflərin qarşılıqlı olaraq bir-birlərinə risk haqqında bildikləri hər cür məlumatı çatdırmaq mənasında sonsuz və sərhədsiz bir xoş niyyət ifadəsi üçün istifadə edilməkdir. Reallaşması ehtimal daxilində olan bir riskə qarşı sığortalana bilən bir mənfəətin təminat altına aldırmaq istəyən bir sığortalının bu mənfəəti haqqında bildiyi hər cür məlumatı sığortaçısına verməsi sığortaçının da gerçəkləşə biləcək hər cür riskin təminatın həcmi sığortalının işıqlandırması bir xoşniyyət qaydası isə eyni şəkildə sığortaçının da məsuliyyətinin bir qismini, ya da hamısını təhvil verdiyi reasürörə təminat altına aldığı risklər və reallaşması mümkün risklər haqqında sahibi olduğu bütün məlumatı çatdırması yenə bu maksimum xoş niyyətin qaydasıdır.

Yaxın Səbəb: bir sığorta poliçesindən sığortaçının sığortalıya zərərini kompensasiya etməsi üçün bu zərərin sığortalı bir riskdən doğulması lazımdır. Digər bir deyimlə zərərin yaxın səbəbinin sığortalı bir riskin olması şərti vardır. Ziyanı doğuran bir ya da bir çox səbəb vardır. Yaxın səbəb bunların içində o ziyanın meydana gəlməsindəki ən təsirli olanı ən ağırdır. Adətən sığortaçıya kompensasiya öhdəliyə verən səbəb eyni şəkildə reasürör üçün də məcburi olduğundan yaxın səbəb prinsipi bu baxımdan reasürörü maraqlandırmaqdadır. Təzminat: bütün reasürans müqavilələrinin bir təzminat aktıdır. Bu xüsusi

reasürans müqavilələrinin ayrılmaz bir hissəsidir. Reasürans müqaviləsinə gətirib çıxaran bütün sığorta müqavilələri həyat sığortalarında olduğu kimi təzminat müqaviləsi olmasa belə həyat reasürans müqavilələrin də bir təzminat aktıdır. Buradakı ümumi prinsip reasürörün reasürans müqaviləsi maksimum limit qədər sığortaçının zərərini kompensasiya etməsidir. Azərbaycan Respublikasında təkrar sığorta “Sığorta fəaliyyəti haqqında qanun”a əsasən xüsusi lisenziya əsasında fəaliyyət göstərir.

Cədvəl 3.1.

Tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin təmin edilməsi tələbinin qüvvəyə minmə tarixi	Təkrarsığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği
2011-ci il 01 yanvar	6 (altı) milyon manat
2012-ci il 01 yanvar	8 (səkkiz) milyon manat
2013-cü il 01 yanvar	10 (on) milyon manat
2015-cü il 01 yanvar	20 (iyirmi) milyon manat

Mənbə: Sığorta qanunvericiliyi toplusu, 2011-ci il, s.181.

2007-ci ildə başlayan, nəticələri 2010-cu ildə də təzahür edən ümumdünya maliyyə böhranı təkrarsığorta şirkətinin maliyyə vəziyyətinə, habelə ölkənin sığorta bazarının inkişaf dinamikasına müəyyən mənfi təsirlərə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi 2010-cu il 29 noyabr tarixli Q-13 nömrəli Kollegiya qərarı ilə fəaliyyət göstərən təkrarsığortaçıların tələb olunan kapitalının minimum məbləğinin mərhələli qaydada artırılması aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 3.2.

Tələb olunan kapitalın minimum məbləğinin təmin edilməsi tələbinin qüvvəyə minmə tarixi	Təkrarsığortaçılar üçün tələb olunan kapitalın minimum məbləği
2009-cu il 01 yanvardan	2 (iki) milyon manat
2010-cu il 01 yanvardan	4 (dörd) milyon manat
2011-ci il 01 yanvardan	6 (altı) milyon manat
2012-ci il 01 yanvardan	8 (səkkiz) milyon manat

Mənbə: Sığorta qanunvericiliyi toplusu, 2011-ci il, s.181.

Azərbaycan Respublikasının “Sığorta fəaliyyəti haqqında” Qanununun 82.5-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, sığortaçının bir sığorta predmeti üzrə sığorta riskləri ilə bağlı şəxsi tutumunun həcmi olan məcmu kapitalın on faizdən çox və eyni zamanda bir sığorta müqaviləsi üzrə riskləri ilə bağlı şəxsi tutumunun həcmi isə onun məcmu kapitalının otuzdan çox ola bilməz. Başqa sözlə demiş olsaq, bu təkrarsığorta təsisatının zəruriliyinin qanunvericilik yolu ilə təsbit edilməsi deməkdir. (32, s. 26.)

Xüsusi kapitalın həcmnin dəyişməz qaldığı şəraitdə sığorta ehtiyatları həcmnin çoxalması sığortaçının maliyyə durumunun möhkəmlənməsindən deyil, məhz zəifləməsindən xəbər verir, çünki mahiyyət etibarilə sığorta ehtiyatları mövcud öhdəlikləri əks etdirirlər. Məhz buna görə də sığorta ehtiyatlarının həcmi xüsusi saxlama məbləğinin hesablanması üçün lazım olan bazanın müəyyənləşdirilməsi zamanı istisna olunmuşdur.

2008-2011ci illər ərzində Azərbaycanda təkrarsığortada sığorta haqları və sığorta ödənişləri (min man.)

Cədvəl 3.3.

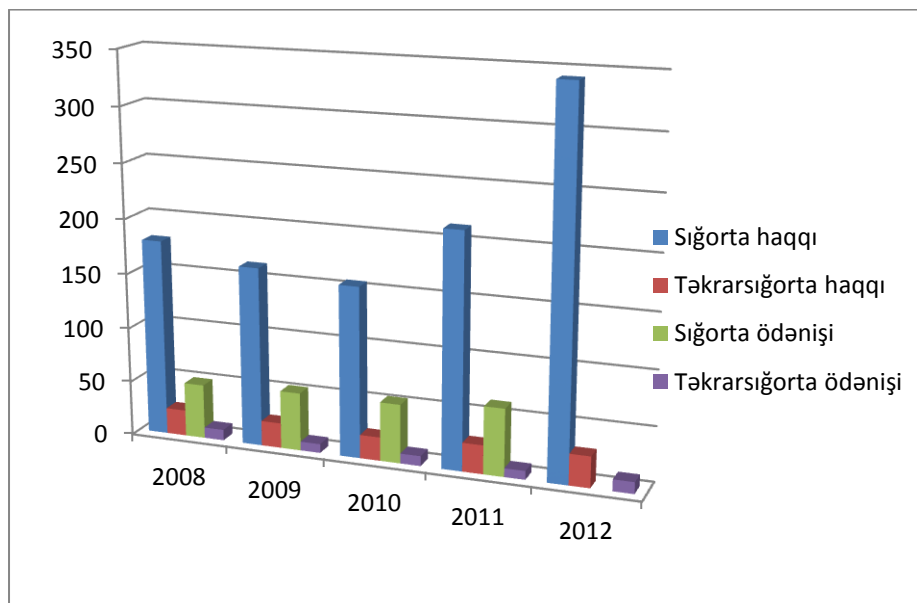
İllər	Sığorta haqqı	Təkrarsığorta haqqı	Sığorta ödənişi	Təkrarsığorta ödənişi
2008	179.26	23.75	49.81	9.8
2009	163.31	22.96	53.07	8.2
2010	155.59	21.54	53.83	9.12
2011	212.98	26.3	61.57	8.0
2012	342.5	28.5	93.8	10.66

Mənbə: AzRe təkrarsığorta şirkətinin statistik məlumatlarına əsasən.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2008-ci ildə sığorta haqqı 179.26 min man., sığorta ödənişi 49.81 min manat, təkrarsığorta haqqı 23.75 min man., təkrarsığorta ödənişi isə 9.8 min manat təşkil etmişdir. 2009-cu ildə sığorta haqqı 163.31 min manat, sığorta ödənişi isə 53.07 min manat təşkil etmiş, təkrarsığorta haqqı 22.96 min man., təkrarsığorta ödənişi isə 8.2 min manat olmuşdu. 2010-cu ildə sığorta haqqı 155.59 min man., sığorta ödənişi 53.38 min manat, təkrarsığorta haqqı 21.54

min man., təkrarsığorta ödənişi isə 9.12 min manat təşkil etmişdir. 2011-ci ildə sığorta haqqı 212.98 min manat, sığorta ödənişi 61.57 min manat, təkrarsığorta haqqı 26.3 min man., təkrarsığorta ödənişi isə 8.0 min manat olmuşdur. 2012-ci ildə sığorta haqqı 342.5 min manat, sığorta ödənişi 93.8 min manat, təkrarsığorta haqqı 28.5 min man., təkrarsığorta ödənişi isə 10.66 min manat olmuşdur. Bu nəticəyə gəlmək olar ki, sığorta şirkətləri öz risklərinin yalnız 15-17% təkrarsığortaya ötürmüş olur. Təkrarsığorta şirkəti isə təkrarsığorta haqqının 10% sığortaçıya ödəmiş olur.

Diaqramma 3.1.

Azərbaycan Respublikasının 2007-ci ildə qəbul olunmuş “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanuna əsasən təkrarsığorta qanunvericiliklə təsbit olunmuşdur. Təkrarsığorta məsələləri qanunvericilikdə həddən artıq məhdud şəkildə şərh olunur. Azərbaycanda təkrarsığorta fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik bazarı

formalaşmamışdır. Bu da təkrarsığortanın iqtisadi münasibətlərinin xüsusi sistemi kimi qısa müddətli fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Ona görə də təkrarsığorta əməliyyatlarının hüquqi tənzimlənməsi problemi həll edilməlidir. Azərbaycanda otuz sığorta şirkəti olduğu halda yalnız bir AzRe Təkrarsığorta şirkəti fəaliyyət göstərir.

AzRe Təkrarsığorta ASC Azərbaycan sığorta bazarında birbaşa təkrarsığorta fəaliyyəti ilə məşğul olan yeganə şirkətdir. O, adi əmlak risklərindən kompleks sənaye risklərinə qədər bütün riskləri təkrar sığorta edir. AzRe Təkrarsığorta ASC birbaşa və ya brokerlər vasitəsilə riskləri idarə edir.

**2014-ci il üçün AzRe təkrarsığorta şirkətinin büdcəyə
və büdcədən kənar ödənişləri (manatla)**

CƏMİ XƏRCLƏR	33522526,53
Maliyyə mənfəəti (zərəri)	14935157,26
Mənfəətin nizamnamə kapitalına yönəldilən hissəsi	0
Vergiqoyulmadan əvvəl mənfəət (zərər)	14 935 157,26
Mənfəət vergisi	2980151,41
Hesabat dövründə xalis mənfəət (zərər)	11955005,85

2014-ci ildə AzRe sığorta şirkəti 11955005,85 mənfəət vergisi ödəmişdir, olmuşdur.

Azərbaycanda sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli təkrarsığorta sisteminin yaradılması əsas vəzifə kimi qarşıda durur. İqtisadi cəhətdən inkişaf etməkdə olan Azərbaycanda investisiyaların sığortalanması üçün sığorta şirkətləri öz üzərilərinə daha çox riskləri götürmüş olur və bu risklərin təkrarsığortalanması vacibdir. Belə olan təqdirdə sığorta şirkətləri öz risklərini xarici təkrarsığortaçılara ötürməli olurlar. Bu da Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün qənaətbəxş hesab edilmir.

3.2. Sığorta sisteminin beynəlxalq sığorta bazarı ilə əlaqələrinin genişlənməsi və inkişaf etmiş ölkələrin sığorta sistemindəki yeniliklərin Azərbaycanın sığorta sisteminə tətbiqi istiqamətləri

Avropa Birliyində sığorta 1957-ci ildən Avropa İqtisadi Birliyini quran Roma sazişi ilə təməlini qoymuşdur. Müqaviləyə əsasən “Sığorta xidmətlərinin sərbəst hərəkəti, yerləşmə və xidmət göstərmək sərbəstdir” kontekstə uyğun olaraq maliyyə xidmətlərinin sərbəst hərəkəti və təqdim edilməsi problemlərini aradan qaldıraraq Avropa Birliyindəki hüquqi uyğunlaşmazlıqları aradan qaldırdı. Avropa tək sığorta bazarını yaratmaq, tənzimləmək və nəzarət etməyi qarşısına məqsəd qoymuş və bu məqsədə nail olmuşdur. (105, s. 56.) 24 fevral 1964-cü ildə qəbul edilən “Təkrarsığorta və retrosesyon sahəsində əlaqələri yaratmaq və xidmət göstərməyə dair maneələri aradan qaldırılması” direktiv ilə başlamış və indiyə qədər uğurla davam etdirilir.

Sığortaçı 1 iyul 1994-cü il tarixindən Avropa Birliyinə üzv ölkələrin birində qeydiyyatdan keçibse və o digər üzv ölkələrin hər birində qeydiyyatdan keçmədən fəaliyyətə başlaya bilər. Şirkətin fəaliyyət göstərməsinə digər üzv ölkələri və ev sahibi kömək göstərmək məcburiyyətindədirlər.

Avropa Birliyinin uzun müddətli hədəflərindən biri də maliyyə xidmətləri sahəsində tək bazar yaratmaqdır. Avropa Birliyinə üzv ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının qatıldığı 2000-ci ilin mart ayında Lissabonda keçirilən iclasında Avropa Birliyində maliyyə xidmətləri və investisiya bazarına integrasiya mövzusunə əhəmiyyətli bir addım atılmışdır. 2010-cu il Lissabon müşavirəsinə qədər Avropa Birliyi dünyada rəqabət edə biləcək üstünlüyə malik olan ən böyük iqtisadi birlikdir.

Avropa Birliyinin tək sığorta bazarının əsas məqsədi, Avropa Birliyi vətəndaşlarının ən az vəsait ödəməklə yüksək keyfiyyətli və çox çeşidli sığorta növlərinin təqdim edilməsini təmin etməkdir. Bu məqsədlə Avropa sığorta bazarında rəqabəti artırmaq istiqamətində tədbirlər görülür və yeni qaydalar tətbiq edilir.

Avropa tək sığorta bazarında sığorta müqavilələri ilə bağlı qaydalar bütün üzv ölkələrdə eyni şəkildə həyata keçirilir. Avropa tək sığorta bazarını təşkil edən direktivlər sığorta polisi sahiblərinin haqlarını qorumağa və bu prinsiplə əlaqəli müqavilə haqlarını tanımaqla birlikdə tətbiq olunacaq hüquqi tərəfdən də tənzimləmələr də tətbiq edilmişdir. Digər bir tərəfdən isə üzv dövlətin hər hansısa fəaliyyət göstərən sığorta şirkəti, Avropa Birliyində fəaliyyət göstərməsi üçün digər üzv ölkələrdə yerləşmək və fəaliyyət göstərməsini təmin etməkdir.

Avropada tək sığorta bazarı mövzusu 1957-ci ildən Roma razılaşması, 1962-ci ildən ümumi qaydalar və bu günə qədər çox saylı direktivlər, qərarlar qəbul edilməkdədir. Avropa tək sığorta bazarının qurulmasında əsas problemlərdən biri üzv ölkələrdə fərqli olan vergi sistemidir. Xüsusi ilə də həyat sığortası üzrə üzv ölkələrdə verginin fərqli olması böyük problemlər yaratmaqdadır. (57, s. 208.)

Avropa birliyi ölkələrində sığorta sisteminə tətbiq olunan vergi stavkaları

Cədvəl 3.5.

Dövlətlər	Həyat sığortası	Məsuliyyət sığortası	Avtomobil məsuliyyəti sığortası	Yanğından sığorta	Oğurluq-dan sığorta	Mülkiyyətçinin sığortası	Bədbəxt hadisədən sığorta
Lüksemburq	-	4	4	4	4	4	4
Belçika	4.4	4.25	9.25	9.25	9.25	9.25	9.25
Böyük Britaniya	5	5	5	5	5	5	5
Yunanıstan	4	10	10	15	10	10	10
Almaniya	-	10	10	10	10	10	10
Hollandiya	-	7	7	7	7	7	
İtaliya	2.5	21.25	12.5	21.5	21.5	21.5	2.5
İspaniya	-	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5	0.5
İrlandiya	3	1	1	1	1	1	1
Portuqaliya	0.1	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4	0.4
Fransa	-	9	18	30	9	9	9
Daniya	-	15	-				

Mənbə: 69, s.117.

Fransada yüklərin daşınma məsuliyyəti vergidən azaddır. İtaliyada kənd təsərrüfatının sığortası üzrə vergi faizi 12.5% təşkil edir, atom enerjisi sığortası 2.5%, hava və su daşınmasında vergi stavkası 7.5%, avtomobil və dəmir yolu daşımaları üzrə vergi stavkası 12.5% təşkil edir. Yunanıstanda zəlzələ və terrorizm

risklərinin sığorta stavkası 10%, tütün əkinçiliyində yanğın riskləri üzrə vergi stavkası 15% təşkil edir.

Bu gün Avropa Birliyinin sığorta sektorunu nizamlayan 2 əsas təməl vardır. Bunlardan biri 1991-ci ildə 91/675/AET sayılı direktiv ilə qurulan və Avropa Komissiyasının nəzdində fəaliyyət göstərən Sığorta Komitəsidir. Sığorta Komitəsi üzv ölkələrin sığorta nəzarəti orqanıdır və maliyyə nazirliklərinin yüksək səviyyəli təmsilçilərindən ibarətdir. Nazirliklərin Avropa Komitəsindəki əsas rolu Avropa Birliyində sığorta sektorunun nəzarəti üçün xüsusi qanunların hazırlanmasında komissiyaya yardım etmək və sığorta sektorunda hər hansı bir tənzimləmə və nəzarət etmə məsələlərində komissiyaya təkliflər verməkdir.(105, s. 60.)

Avropa Birliyində sığortachılığın təşkilinin digər bir ünsürü isə Avropa Birliyinə üzv ölkələrin sığorta nəzarəti orqanının konfransıdır. Bu konfrans 1957-ci ildən fəaliyyət göstərir və heç bir Avropa qurumuna rəsmi olaraq bağlı deyildir. 15 üzv ölkənin 3 EEA üst səviyyəli sığorta nəzarətçilərindən ibarətdir. Konfrans və Komitə arasında heç bir əlaqələr və bağlantılar yoxdur. Bu iki ünsür arasındakı iş birliyi sistemində Komitə Konfransdan Avropa Birliyi direktivlərinə müraciət etdikdə ortaya çıxan xüsusi nəzarət problemlərini həll etməsini tələb edir.

Avropa Birliyi ölkələrinin sığorta sektorundakı sığorta haqqı və adam başına düşən sığorta haqqlarına nəzər yetirək.

2010-cu il üçün Avropa Birliyinin sığorta sektoru

Cədvəl 3.6.

	Sığorta haqqı (milyon \$)	2010-cu ildə sığorta haqqının əvvəlki ilə görə % artımı	Adam başına düşən sığorta haqqı \$-la
İngiltərə	310022	-2.6	4497
Fransa	280082	2.1	4187
Almaniya	239817	3.8	2904
Hollandiya	97.057	-2.9	5845
Portuqaliya	17763	2.6	466
Çexiya	7914	-3.6	753
Avropa Birliyi	1 482 347	1.9	2736

Mənbə: 08.05.2012 Beynəlxalq konfrans materiallarından.

Cədvəldən göründüyü kimi 2010-cu il üçün İngiltərədə sığorta haqqı 310022 milyon dollar təşkil etmişdir, lakin bu 2009-cu il sığorta haqlarından 2.6% az olmuşdur, adam başına sığorta haqqı 4497 dollar təşkil etmişdir. Fransada sığorta haqqı 280082 milyon dollar olmuşdur bu 2009-cu il ilə müqayisədə 2.1 % çoxdur, adam başına düşən sığorta haqqı 4187 dollar təşkil etmişdir. Almaniyada sığorta haqqı 239817 milyon dollar təşkil etmişdir ki, bu da 2009-cu ildən 3.8% çoxdur, adam başına düşən sığorta haqqı 2904 dollardır. Hollandiyada sığorta haqqı 97.057 milyon dollar, 2009-cu ildəkindən 2.9 % az olmuşdur, adam başına düşən sığorta haqqı 5845 dollar olmuşdur. Portuqaliyada 2010-cu ildə sığorta haqqı 17763 milyon dollar olmuş bu da 2009-cu ilindən 2.6% çox olmuşdur, adam başına düşən sığorta haqqı 466 dollar olmuşdur. Çexiyada sığorta haqqı 7914 milyon dollar təşkil etmiş 2009-cu ildəkindən 3.6% az olmuşdur, adam başına düşən sığorta haqqı 753 dollar olmuşdur. Avropa birliyində 1 482 347 milyon dollar sığorta haqqı olmuşdur, 2009-cu il ilə müqayisədə 1.9% artım olmuşdur adam başına düşən sığorta haqqı 2736 dollar təşkil etmişdir.

Avropa Birliyinə daxil olan hər bir ölkənin özünün ayrıca dövlət büdcəsi olduğundan vergiləri də hər bir dövlətin milli maliyyə qanunvericiliyinə əsasən tutulur. Sığorta sektorunda gəlirdən vergi stavkaları aşağıdakı cədvəldə göstərilir.

Cədvəl 3.7.

Avropa birliyi ölkələri	Gəlirdən vergi stavkaları %
Avstraliya	34
Belçika	40.17
Daniya	30
Finlandiya	29
Fransa	33-35.4
Yunanıstan	35
İrlandiya	16-25
İtaliya	12.5-21.25
Hollandiya	29-34.5
Böyük Britaniya	30

Mənbə: Тарабина В.С. Тенденция развития европейского страхового права. 2003, стр.106-107.

Dünya üzrə sığorta sektoru (2010).

- Dünyada sığorta haqlarının ümumdaxili məhsulda % nisbəti.
 - ✓ İnkişaf etmiş ölkələrdə: 8.6 %;
 - ✓ İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə: 2.9 %;
 - ✓ ABD: 8.0 %;
 - ✓ İngiltərə: 12.9 %;
 - ✓ İsveçrə : 9.8 %;
 - ✓ Yaponiya : 9.9 %;
 - ✓ Türkiyə : 1.3 %.

Mənbə: 08.05.2012 Beynəlxalq konfrans materiallarından.

Məlumatları təhlil edərək belə nəticəyə gəlmək olar ki, İngiltərədə sığortadan gələn gəlirlərin ümumdaxili məhsulda nisbəti 12,9% digər ölkələrlə müqayisədə daha artıqdır. Türkiyə inkişaf etməkdə olan dövlətlər sırasında olduğundan ümumdaxili məhsulda sığortadan gələn gəlirlər 1,3%-dir.

- **Dünyada adam başına düşən sığorta haqqı: 595 USD.**
 - ✓ İnkişaf etmiş ölkələrdə: 3.405 USD;
 - ✓ İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə: 92 USD;
 - ✓ İngiltərə: 4.579 USD;
 - ✓ İsveçrə: 6.258 USD;
 - ✓ ABD: 3.710 USD;
 - ✓ Türkiyə: 128 USD.

Mənbə: 08.05.2012 Beynəlxalq konfrans materiallarından.

Türkiyənin sığorta sektoru

Cədvəl 3.8.

Fəaliyyət sahələri	2010	2011
Həyat	24	25
Qeyri-həyat	38	39
Təkrarsığorta şirkətləri	2	2
Cəmi	64	66

Mənbə: 08.05.2012 Beynəlxalq konfrans materiallarından.

2012-ci il üçün Türk sığorta sektorunda 64 sığorta şirkəti və 2-si təkrarsığorta şirkəti olmaqla 66 şirkət fəaliyyət göstərməkdədir. Sığorta

şirkətlərinin 25 həyat, 39 qeyri-həyat sığortası aparan şirkətlərdir. 60 sığorta şirkəti və 1 təkrarsığorta şirkəti olmaqla 61 şirkət aktiv olaraq fəaliyyət göstərməkdədir.

2010-2011 illərdə toplanılan sığorta haqqı

(Milyon\$) Cədvəl 3.9.

	2010 ci il	2011 ci il
Qeyri-həyat	7.935	8.616
Həyat	1.448	1.598
Toplam	9.383	10.214

Mənbə: 08.05.2012 Beynəlxalq konfrans materiallarından.

Cədvəldən göründüyü kimi qeyri-həyat sığortası üzrə 2010-cu ildə 7.935 milyon dollar sığorta haqqı, 2011-ci ildə isə 8.616 milyon dollar sığorta haqqı toplanılıb. Həyat sığortası üzrə 2010-cu ildə 1.448 milyon dollar, 2011-ci ildə isə 1.598 milyon dollar sığorta haqqı toplanılmışdır. Ümumilikdə hər iki sığorta növü üzrə 2010-cu ildə 9.383 milyon dollar, 2011-ci ildə 10.214 milyon dollar sığorta haqqı toplanılmışdır.

Son vaxtlar dünyadakı sığorta sektorunun inkişaf tendensiyasını araşdırarkən, sığorta nəzarəti və biznesi ilə bağlı qəbul edilmiş müasir dövrdəki beynəlxalq prinsip və standartlarla tanış olarkən, müxtəlif ölkələrdə beynəlxalq konfranslarda və konqreslərdə tez-tez rast gəldiyim mövzulardan biridə İslamdakı sığorta və ya təkafül sığortası ilə bağlıdır. Bu anlayış bir çox hallarda sinonim kimi işlənsə də, əslində onlar arasında müəyyən fərq var, bu da təkafülün İslam sığorta modelinin Şəriət alimlərinin daha geniş şəkildə qəbul etmiş olduğu bir qrupu əhatə edir.

Təkafül əməliyyatlarının həcmi dünya maliyyə sistemində çox sürətlə inkişaf edir, habelə maliyyə böhranı bu sistemə demək olar ki, təsirsiz ötüşür. 2007-2010-cu illər arasında təkafül əməliyyatlarının həcmindəki artım illik iyirmi səkkiz faiz təşkil etmişdir (31.120, s.14.) İstər beynəlxalq təşkilatlar, istərsə də ayrı-ayrı

transmilli korporasiyaların son vaxtlar təkafüllə bağlı nəzəri və təcrübi tədqiqatlara vaxt və pul sərf etmələrinə səbəb olmuşdur.

“Təkafül” ərəb mənşəli söz olub, “kəfələ” sözündən götürülmüşdür, təminat deməkdir, bir kəsə kömək etmək və ya bir hansı insanın qayğısına qalmaq mənasını verir. Təkafül birgə məsuliyyət, qardaşlıq, həmrəylik, qarşılıqlı əməkdaşlıq, yaxud yardımlaşmaya əsasən müəyyən risklərə qarşı maliyyə təminatı üçün formalaşan münasibətlər sistemidir (32, 118.) Dünyanın yeni, lakin dinamik (33.119) sığorta institutu olan təkafülün tarixi dolayısı ilə 14 əsrin əvvəllərində - ərəb tayfaları arasında geniş yayılmış və İslam Şəriətində də qəbul edilmiş “ələqilə” (“Ələqilə” ərəb tayfaları) könülü razılaşma ilə tətbiq edilən bir mexanizm olmuşdur. Tayfalar ümumi qəbul edilmiş qaydaya əsasən bir tayfanın nümayəndəsi digər bir tayfaya mənsub bir şəxs tərəfindən bilməyərəkdən öldürmüş olsaydı, onun varisləri təqsiri olan şəxsin ata qohumlarından qan pulu diyah almaq hüquqları yaranırdı. Belə qohumlar “ələqilə” ölümündə təqsiri olan şəxsin məsuliyyətini aradan qaldırılması üçün zərərçəkmişin varislərinə qan pulu ödəmək üçün birgə maliyyə yardımı göstərməli idilər. Bu İslam Şəriətində də qəbul edilərək fiqh məsələlərində tətbiq edilmişdir, eyni zamanda buna görə İslam hüququnda icazəli olan əqd kimi tanınır. İslam hüququna əsasən “ələqilə” təkcə ölüm halına görə deyil, eyni zamanda bədən vurulan xəsarətə görə də tətbiq edirlər. Məsələn, yeddinci əsrdə ölümə görə yüz dişi dəvə verilməli idisə, gözün itirilməsinə səbəb olmağa görə əlli dişi dəvə verilməli idi. Bu prinsipləri əsas götürərək sonralar da həyatın bir çox sahələrində, xüsusən də dəniz tacirlərinin zərərlərinin qrup üzvlərinin birgə vəsaitləri hesabına formalaşdırılan fonda ödənilməsi sistemi də geniş tətbiq edildi.

Lakin peşəkar fəaliyyət olaraq, ilk təkafül şirkəti 1979-cu ildə Sudanda yaradılmışdır. Hazırda dünyada yüz əlliyə yaxın müstəqil təkafül şirkəti, iki yüzdən artıq isə sığorta şirkətlərinin “təkafül pəncərəsi” mövcuddur. (Təkafül əməliyyatlarının həcmində görə Malayziya ilk sıradadır, sonrakı yerdə Səudiyyə Ərəbistanı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və İndoneziya durur.) Təkafül – sığorta konsepsiyasına İslam şəriətinə uyğun qaydada həyata keçirilən alternativ

mexanizmdir. Müsəlman ölkələrində, həmçinin müsəlmanların çoxyaşadığı bir sıra digər ölkələrdə tətbiq olunan təkafül Şəriətə uyğun qaydada iştirakçıları (ənənəvi sığortada “sığortalılar”) və operatorları (ənənəvi sığortada “sığortaçılar”) cəlb etməklə isə halal və icazəlidir. (Bax: Dr. Muhəmməd ibn Səud əl-Useymi, Dr. Yusuf Abdullah əl-Şubeyli, Prof. Dr. Süleyman ibn Fəhd əl-İsa, Prof. Dr. Saleh ibn Muhəmməd əl-Sattan, Dr. Abduləziz ibn Fauzan əl-Fauzan, Dr. Abdullah ibn Musa əl-Ammar tərəfindən imzalanmış.) (32, 121.) Təfəvil təməliyyətləri İslam Şəriəti ilə ciddi şəkildə qadağan olunan, qumar (meysir) və sələm (riba) ünsürlərini istisna edir. Təfəvil qarşılıqlı risklərin bölünməsi ilə həyata keçirilən bir sistemdir. Təfəvilün mahiyyəti qarşılıqlı müdafiə əsasında riskin bölünməsinə əhatə edən ənənəvi sığortanın (tətbiq edilməyə başladığı ilk dövrlərdən təfəvil qeyri-ənənəvi sığortaçılıq hesab edildiyindən təfəvilədən başqa bütün sığorta təməliyyətləri ənənəvi sığorta təməliyyətləri adlanır) qarşılıqlı və ya korporativ (əməkdaşlıq) sığorta təməliyyətləri ilə oxşardır. Təfəvilün ənənəvi sığortadan iqtisadi baxımdan fərqi riskin dəyərləndirilməsi və təfəvil fondunun idarə edilməsindədir. Başqa bir fərqlər isə sığortaçı və sığortalı (sığortaçı təfəvilədən adətən “operator”, sığortalı isə “iştirakçı” adlanır) arasındakı münasibətlərdəki təzahür edir. Təfəvil təməliyyətinin mahiyyəti müasir fiqh (İslam hüququ) alimlərinin İslam şəriətinə uyğunluq baxımından kommərsiya sığortası ilə əməkdaşlıq sığortası (sığorta terminologiyasında əsasən “qarşılıqlı sığorta” kimi ifadə olunur) bir-birindən fərqləndirirlər. Sığorta terminlərinə əsasən kommərsiya sığortası dedikdə, gəlir əldə etmək məqsədilə özəl bir müəssisə kimi təsis edilmiş, müəyyən haqq müqabilində risklərin qəbul edilməsi üzrə fəaliyyət göstərən şirkətlərin fəaliyyəti, əməkdaşlıqları və ya qarşılıqlı sığorta dedikdə isə, sığortalıların riski bölünməsi məqsədi ilə təsis edilmiş və onlara məxsus sığorta fondunun idarə edilməsi ilə

məşğul olan təşkilatların fəaliyyəti başa düşülür. (Şəriət alimlərinin əksəriyyətinin, o cümlədən Fətvalar üzrə Daimi Komitənin, Müsəlmanların Ümumdünya Liqasının Məkkə şəhərində yerləşən İslam Fiqhi Şurasının, İslam Konfransı Təşkilatının Ciddə şəhərində yerləşən Beynəlxalq İslam Fiqhi Şurasının fətvalarında əks olunan rəyə görə kommersiya sığortasında Şəriətlə qadağan olunan əməliyyatlar mövcuddur, lakin təkafül və tədamün (qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq) mexanizmləri vasitəsilə həyata keçirilən əməkdaşlıq sığortası sə halal və icazəlidir). (Bax: Dr. Muhəmməd ibn Səud əl-Useymi, Dr. Yusuf Abdullah əl-Şubeyli, Prof. Dr. Süleyman ibn Fəhd əl-İsa, Prof. Dr. Saleh ibn Muhəmməd əl-Sattan, Dr. Abduləziz ibn Fauzan əl-Fauzan, Dr. Abdullah ibn Musa əl-Ammar tərəfindən imzalanmış.) (32, 121.) Təkafül əməliyyatları İslam Şəriəti ilə ciddi şəkildə qadağan olunan, qumar (meysir) və sələm (riba) ünsürlərini istisna edir.

Beynəlxalq Sığorta Nəzarəti Assosiasiyasının-nın (BSNA) 2006-cı il avqustunda qəbul edilmiş “Təkafülün (İslam sığortasının) tənzimlənməsi və ona nəzarət məsələləri” üzrə tədqiqat məruzəsində qeyd edilir ki, “İslam sığorta konsepsiyasının özünün əleyhinə deyil, sadəcə ənənəvi sığortada istifadə edilən bəzi üsul və metodları qadağan edir.” Sığortaçıya ötürülən risk baş verib-verməyəcəyini müəyyənləşdirməyin, və ya baş verdiyi təqdirdə nə qədər zərər dəyəcəyini əvvəlcədən təyin edilməsinin qeyri-mümkün olduğu halda aparılan kommersiya sığortasının əksinə olaraq, həmçinin təkafül əməliyyatlarında sığorta əqdlərinə riskin ötürülməsinə deyil, bölüşdürülməsi əsaslanır, yəni qeyri-müəyyən hal (“qarar”) üzərində alqı-satqı edilmir, əksinə, bu cür risklərin gerçəkləşəcəyi halda əvvəlcədən birgə vəsaitlərdən formalaşdırılmış fondun hesabına baş verən zərərin aradan qaldırılması sığorta əqdinə əsaslı olur. Təkafül şirkətləri iştirakçıların vəsaitlərini investisiyaya yönəldərək Şəriət zidd hesab edilən aktivlərə yönəltməklə yanaşı, gəlirə və zərəərə şəriklik olmaq əsasında fəaliyyət göstərir. Belə ki təkafül fondu zərəərə məruz qalan iştirakçısına ödənilən vəsait sığortaçının deyil, bütün iştirakçılara məxsus təkafül fondunun vəsaitidir və sığortaçı buna görə hər hansı əlavə risk daşımır. Bununla da riba ünsürləri də təkafül əməliyyatlarında istisna edilir. Təkafül əməliyyatlarının tətbiqi modeli Təkafül əməliyyatlarına təcrübədə daha çox 3 əsas modeli istifadə olunur ki, bunların əsas fərqi təkafül fondunun

iştirakçılarının dini idarə etməsinə görə operatorun haqqının hansı şəkildə ödənişidir: Vəkalə modeli - bu modelin tətbiqi zamanı operator əvvəlcədən razılaşdırılmış haqq alır. Təkaful operatorunun aldığı haqq iştirakçıların fonda ödədikləri vəsaitin (“sığortahaqları”) daha əvvəl razılığa gəlmiş hissəsi olaraq iştirakçıların adından fondun idarə edilməsi həmçinin vəsaitlərin investisiyasına görə müəyyən edilir. Operator fondun qalıq vəsaitlərini və investisiya gəlirlərini bölüşdürərkən də pay sahibi olmamaqla yanaşı, nə fondun zərərində, nə də investisiya itkisində iştirak etmir. Amma iştirakçıların zərərlərini ödəmək üçün təkaful fondunun vəsaitləri kifayət etmədikdə, operator fondu faizsiz borcla (“qard”la) təmin etməlidir ki, bu da növbəti dövrlərdə fondda yığılan vəsait zərərlərdən çox olduğu halda qaytarılır. (34, 120. s. 6.)

2. Müdarabə modeli – operatorun haqqı təkaful fondunda vəsait qaldığı halda həmin qalığın operatorla iştirakçıları arasında əvvəlcədən razılaşdırılmış nisbətdə bölüşdürülməsi ilə ödənilir. Belə ki bu model, tək iştirakçıların öz aralarında deyil, həmçinin operatorla iştirakçılar arasında mənfəətin bölüşdürülməsini nəzərdə tutur. Operator həm təkaful fondunun qalıq vəsaitlərinin, həm də investisiyadan gələn gəlirlərinin bölüşdürülməsində əvvəlcədən razılaşdırılmış nisbətdə pay sahibi olur. Təkaful müqavilələrinin bu modeli əsasında bağlanması iştirakçı yazılı formada bəyan etdiyi niyyəti adətən “təkaful fondundakı hər hansı qalıq və (və ya) investisiya gəlirləri operatorun $< \%$ məbləğində mudarabəpayı çıxılmaqla ödəmiş olduğu vəsaitin məbləğinə mütənasib olaraq, mənə məxsusdur” kimi ifadə olunur. (35. 122, s. 25, 26.)

3. Qarışıq model – yuxarıda qeyd olunan hər iki model birgə tətbiq edilməklə həyata keçirilir. Operator iştirakçıların fonda ödədikləri yardımları öncədən razılaşdırılmış hissəsini götürür və eyni zamanda fondun investisiya gəlirlərinə də şərik olur. Bir tənzimləyici orqanlar və beynəlxalq təşkilatlar (məs., İslam Maliyyə İnstitutları üzrə Mühəsibat və Audit Təşkilatı) hər iki modelin üstünlüklərini özündə birləşdirdiyi üçün təkafulün qarışıq modelini istifadə etməyi tövsiyə edirlər. İnvestisiya əməliyyatlarında mudarabə modelinin tətbiqi, təmsil olunan (iştirakçıların qismində) – agent (təkaful operatorunun qismində) arasındakı

münasibətlərdə meydana çıxa bilən problemlərə mane olursa, vəkələ modelinin tətbiqi riskin. Yuxarıda qeyd olunanlardan başqa, təkafül-vəqf modeli, qeyri-kommersiya təkafül modeli (bu model əsasən Sudanda tətbiq edilir) də mövcuddur. Kommersiya sığortasından fərqli olaraq, təkafül şirkəti qeyri-sağlam andəraytınq itkiləri ilə üzləşmir. Təkafül şirkətlərinin zərərə məruz qalması yalnız təkafül fondunun düzgün idarə edilməməsi zamanı baş verir bu da sırf biznes riskidir. (36.122.s.25.). Təkafülə xas ümumi cəhətləri əks etdirən təkafül modelinin sadə strukturunu aşağıdakı kimi təsvir etmək olan yardımların hesablanması da dəqiqlik səviyyəsi artır. Təkafül konsepsiyasının tərəfdarları onun sosial siyasətə daha yaxın olması fikrini irəli sürməklə bağlı yuxarıda qeyd etdiyimiz, təkafülün üstün cəhətləri ilə irəli gələn bir çox əsaslara söykənirlər. Bu baxımdan beynəlxalq təşkilatların sığorta sektoruna aid qəbul etdiyi sənədlər və habelə dövlətin sığorta siyasətini müəyyən edən qanunların əsasında duran motivizasiya sığortanın sosial yönümlülüğü, o cümlədən “çoxların köməyi ilə azların itkisinin aradan qaldırılması” prinsipinə dayanmış olsa da, bugünkü kommersiya sığortasının nə nəzəri, nə də təcrübə cəhətləri qeyd olunan məqsədə nail olmaq üçün kifayət qədər əsas tapmağa imkan vermir. Bu məqsədlə gələn az sayda arqumentlər də sığortaçıların kommersiya maraqlarının və biznes iddiaları fonunda nəzərə çarpmır. Müsəlmanların dünya əhalisinin beşdə bir hissəsindən çox olmasına baxmayaraq, müsəlman ölkələrindəki sığorta əməliyyatlarının həcmi dünya üzrə göstəricinin dörd tam onda beş milyard dollardır ki, bu da cəmi altmışda bir hissəsini təşkil

edir. Bunun da başlıca səbəbi İslam Şəriətində sığorta əməliyyatlarına fərqli yanaşmadır. Məhz bu amil təkafül sığortasında son illər sürətlə artımına səbəb olmuşdur. Belə ki, uzun zaman sığorta əqdlərini “yaxın buraxmayan” müsəlman dünyası sığortaya alternativ olan təkafül mexanizmindəki iştirakı məhz bu mexanizminə etibar etdiyi əqdlərin Şəriətə uyğunluğuna görədir. Amma ekspertlər vəziyyətin ciddi surətdə dəyişməsi, yəni müsəlmanların sığorta əməliyyatlarından faydalanması üçün İslam Şəriətinə uyğun sığorta mexanizminin mövcudluğu və xüsusən də təkafül barədə maarifləndirilməsi maliyyə savadlılığının artırılması üçün xeyli iş görülməlidir. Müsəlman ölkələrindəki ənənəvi sığortanın hələ də üstünlük təşkil etməsinə (83 %), habelə ənənəvi sığortaya aid əməkdaşlıq Şəriət tərəfindən icazəli hesab edilməsinə baxmayaraq (məsələn, Səudiyyə Ərəbistanında da qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmişdir ki, sığortaçılar yalnız əməkdaşlıq sığortası təcrübəsinə uyğun əməliyyatlar həyata keçirə bilərlər (37, 123.) Təkafül əməliyyatlarındakı artım ənənəvi sığorta ilə müqayisədə xeyli çoxdur. “Sviss Re” Təkrarsığorta şirkətinin ənənəvi illik təhlillərinin nəticəsi olaraq 2011-ci il üçün nəşr etdiyi “Qlobal Sığorta İcmalı”nda göstərilir ki, ümumdünya maliyyə böhranına və ənənəvi sığorta sektorundakı azalmalara baxmayaraq, 2007-2010-cu illər ərzində təkafül şirkətlərində orta hesabla otuz faizə yaxın artım olmuşdur. (38, 124.) Bu fakt inkişaf etməkdə olan ölkələri əhatə etməsə də , 2004-cü ildə təkafül üzrə daxil olmaların həcmi bir tam onda dörd milyard dollar olduğu halda, 2010-cu ildə bu rəqəm beş dəfə artaraq yeddi milyard (39, 125), 2011-ci ilin sonunda isə on iki milyard dollara çatmışdır. (2009-cu ilin statistikasına görə təkafül əməliyyatlarında ailə (ənənəvi sığortadakı həyat sığortasının alternativi) həyat sığortası və tibbi sığortada altmış faiz pay almış. Qalan qırx faizi isə əsasən əmlak və o cümlədən avtomobil sığortasının payına düşür.) Tədqiqatlar, belə dinamik inkişafın bir neçə əsas səbəbini göstərirlər ki, bunlardan da yalnız biri yalnız müsəlman əqidəsinə bağlı olan bir amildir; bu isə təkafül əqdləri İslam maliyyə prinsiplərinə uyğun gəldiyi üçün uzun müddət sığorta xidmətlərindən yararlanmaq imkanı olmayan və böyük say potensialına malik sığortalanmamış statusunda olan müsəlman əhalisinin cəlb edilməsinə şərait yaratmışdır. Başqa bir səbəb isə

təkafülün sırf biznes və maliyyə institutunun üstünlükləri ilə bağlı olması və müsəlmanlarla yanaşı müsəlman olmayanların diqqətini cəlb etməsi ilə əsaslandırılır (40.119, s. 4.) Təkafül əməliyyatlarında istifadə olunan modelini bazar və kredit riskləri ilə xoşagəlməz nəticələrini daha da azaltmaq, həmçinin maliyyə təsisatı olan təkafül operatorlarının müflisləşməsi ehtimalını minimuma endirməyə imkan verir ki, bu qeyri-ənənəvi sığorta mexanizmini nəinki Şəriətə uyğunluq baxımından həmçinin müsəlmanların son zamanlar baş verən global maliyyə böhranlarının “dərslərini öyrənən” Qərb tədqiqatçılarının da ən çox diqqət yetirdiyi mövzular sırasına daxil edilmişdir. Təsadüfi deyil ki, artıq müsəlman olmayan ölkələrdə də təkafül şirkətləri fəaliyyətə göstərir və habelə böyük təkrarsığorta şirkətləri öz vəsaitlərini müstəqil idarə edildiyi retəkafül bölmələrini açırlar. (2005-ci ildə “Lloyds”-un 72 milyon dollarlıq təkrarsığorta imkanına malik olan Təkafül Sindikatının, 2006-cı ildə Bəhreyyədə 53 milyon dollar nizamnamə kapitalına malik Hannover Retəkafül Şirkətinin təsis edilməsi buna misal ola bilər.) İslam maliyyə sisteminin inkişaf etdiyi ölkələrdə təkafül məhsulları ənənəvi sığorta məhsulları ilə müqayisədə qiymət rəqabətinə daha davamlı olası təsiri bağışlayır, təkafül əməliyyatlarında istifadə olunan əqdlərin şəffaflığı, habelə təkafül operatorları ilə bağlanan müqavilələr də sələmçilik, sərxoş edici məhsulların istehsalı, qumar oyunları, tütünçülük kimi sahələrə investisiyasından yayınma təkcə müsəlmanları deyil, əxlaqi dəyərlərə uyğun gələn maliyyə xidmətləri axtaran müsəlman olmayanları da əhatə edir. Təkafül müqavilələrində istifadə edilən kommersiya əsaslı deyil, insanlar arasındakı mənəvi bağlılığa da söykənən niyyəti də bura aid etmək olar.

Sığorta şirkətlərinin maliyyə durumu Dünya sığortaçılarının vacib məsələlərindən biridir. 1988-ci ildən Bankların iş fəaliyyəti müəyyən edilmiş “Bazel I Standartları”na uyğun həyata keçirilir. Bazel I meyarları kifayət qədər olmadığından “Bazel II Standartları” ortaya çıxdı və 2007-ci ildən başlayaraq tətbiq edilməyə başlamışdır. (41, 127.)

Sığorta sektorunda son illərdə yaşanan dəyişmələr, Avropa Birliyindəki bank sistemi, sığorta sistemi və qiymətli kağızlar bazarındakı qanunvericilik

dəyişiklikləri sığorta polisi sahiblərinə təminat vermək məqsədi ilə maliyyə sabitliyi sistemi ortaya çıxmışdır. Maliyyə sabitliyi - sığorta və təkrarsığorta şirkətləri, aktivlərini qiymətləndirərək öhdəliklərini qarşılaya bilmək haqqında təqdim etdikləri bilgi sistemidir. Sistemin məqsədi sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə sabitliyini təmin etmək və xüsusilə çətin dövrlərdə sabit fəaliyyət göstərməsini təmin etməkdir. Avropa tək sığorta bazarı, fəaliyyət göstərdikcə sığorta sektoru üçün vacib olan məsələlərdən biri, bazarın sığorta sabitliyini təmin etməkdir. Avropa Birliyində hələ hazırlanan və Solvensi II proyektı adlandırılan yeni müasir riskli sərmayə sabitliyini tənzimləyən bir proyektıdır. (80, s. 13,14.)

Mövcud Solvensi I çərçivəsi 1970-ci ildən mövcuddur. Sərmayə ehtiyaclarını hesablamaq üçün sadə bir modeldir. Solvensi I çatışmazlıqlarının ən əsası bu modelin riskə qarşı həssas olmaması, bütün riskləri əhatə etməməsi, riski idarə etmənin üsullarının inkişafında, yeni məhsulların və risklərin çeşidlənməsində də riski azaltmada yeni formalara uyğun gəlməməsi idi. Bu çatışmazlıqlar Solvensi II yə ehtiyac yaratdı. (81, s. 424.)

Solvensi II-nin xüsusiyyətləri.

1. Sığorta sektorunun əsas sahəsində qiymətləndirmə münasibəti.
2. Sərmayə ehtiyaclarına risklə bağlı əsaslı yanaşma.
3. Standart idarəetmə və İsveç modeli əsaslı sərmayə ehtiyacının hesabı.
4. Risk çeşidlərinin və risk azaltma texnologiyasının modelə daxil edilməsi.
5. Məqsədli və geniş əhatəli riski idarəetmə bacarığı.
6. Avropa Birliyi Bazarında ehtiyaclara daha əhatəli yanaşma.

Dünya sığorta sənayesinin gündəmində olan Solvency II əlaqədar hər gün bir çox araşdırmalar nəşr olunur.

Cədvəl 3.10.

Solvency II				
	Nədir?	Nəyi əhatə edir?	Kim tərəfindən yaradılıb?	Kim qərar alır?
Mərhələ 1	Solvency II üzrə direktivləri	Ümumi prinsiplər	Avropa komissiyası	Avropa parlamenti və Avropa şurası

Mərhələ 2	Tətbiqlə bağlı tənzimləmələr	Daha ətraflı texniki tənzimləmələr	Avropa komissiyası	Avropa komissiyası (Avropa Sığorta və Əməyin Pensiylar Nəzarətçiləri Komitəsinin təsdiqi ilə)
Mərhələ 3	Yoxlama standartları	Yoxlama prosesi üçün rəhbərlərə, yol göstərici qanunlar	Avropa Sığorta və Əməyin Pensiylar Nəzarətçiləri Komitəsi	Avropa Sığorta və Əməyin Pensiylar Nəzarətçiləri Komitəsi
Mərhələ 4	Dəyərləndirmə	Qaydalara uyğunlaşmanın izlənilməsi	Avropa komissiyası	Avropa komissiyası

“Solvency II-nin tətbiqi ilə əlaqədar hər şeyin başladığı yer Müller hesabatıdır. 1994-cü ildə Alman sığortaçılığında nüfuzlu şəxslərdən olan Dr. Helmut Müllerin başçılığı ilə bir iş qrupu, mövcud sığorta sisteminin tənzimlənməsində günümüzün şərtlərindəki kafiliyini araşdırmaq idi. Gəldikləri nəticə isə həm mövcud qaydaları yeniləmək həm də Avropa səviyyəsində yeknəsəqliyinin lazım olduğu idi. 2001-ci ildə Avropa Komissiyası sığortaçılıq sahəsindəki bu qaydalara detallı bir tədqiqat layihəsinə başladı. Daha sonra Avropa Komissiyası, İngiltərə Maliyyə Servislərdən səlahiyyətli sığortaçı olan Paul Sharmin rəhbərliyi ilə qurduğu bir iş qrupuna, bu araşdırma işlərini aparmaq tövsiyə olundu. Qurulan iş qrupu, 1996-2001 illər arasında Avropa səviyyəsində sığortaçılıq sektorunda reallaşmış 21 hadisəni araşdırır və hesabat 2002-ci ildə nəşr edir. Onların əldə etdiyi nəticə çox təəccüblü idi: Araşdırılan hadisələrdən ortaya çıxan problem, qeyri-kafi sərmayə, idarəetmədə keyfiyyətinin zəifliyi və uyğun olmayan risk qərarları idi.

Solvensi II əslində riski idarəetmənin tənzimlənməsidir. Solvency II 3 sütunlu bir quruluşdu.

Solvensi II moduluna əsasən

Cədvəl 3.11.

Xüsusi sərmayə - Texniki fəaliyyət - Şirkət üçün lazımi sərmayə hesablamaları - Aktivlərin dəyərləndirilməsi - Risklərin hesablanması və fərziyyələri - Hesablama formulları - Daxili modellər		- Daxili nəzarət - Risk yönətimi - Nəzarət kontrolunun idarəsi - Vəziyyətin analizi - Əsaslı şəkildə analiz - Əlavə kapitalın təşkili - Risk profilinə uyğun kapitalın kafiliyinin qiymətləndirilməsi	- Nəzarət orqanına verilən hesabat - İctimaiyyətə verilən məlumatlar
--	--	---	---

Bu sütunlar isə belə təyin edilir: İlk sütun hesablamalarla əlaqədardır. Bu sütunun ağırlığı aktüerlər tərəfindən idarə olunmasıdır. İkinci sütun isə edilən hesablamaların ətrafındakı idarə, quruluşu durur. İkinci sütun üzrə işlərin ağırlığı risk idarəçiləri tərəfindən icra edildiyini görürük. Üçüncü sütun isə edilən hesablama və tətbiq olunan proseduraların hesabatları və açıqlamalarıdır. Bir çox şirkətdə bu vəzifə maliyyə nəzarəti və hesabat hissəsidir.

Layihənin tətbiqi sığorta şirkətlərinə gətirəcəyi öhdəlikləri, şirkətlər baxımından ilk görünən təsiri artan hesabat ehtiyacları olacaq. Solvency II məqsədinin yalnız sərmayə kafiliyi hesablamaq olmadığına həm də uyğun idarə strukturu qurmaq və davamında bunları tam və möhkəm olaraq maraqlı tərəflərə təqdim edə bilməkdir .

Solvency II ilə sığortada qiymətlərinin ucuzlaşacağı da təhmin edilir. Sığorta sektorunda Solvency II qaydaları 2013-cü il yanvarın 1-dən etibarən bütün Avropa Birliyi ölkələrində tətbiq olunacaq. Yeni sığorta rejimi ilə şirkətlər risklərlə paralel olaraq sərmayələrini də gücləndirmək məcburiyyətində olacaqlar. Avropa Birliyi ölkələri borc böhranını aşmaq üçün bankların sərmayələrini möhkəmlətmək mövzusunda razılaşarkən, sığorta sektorunda da risklərə qarşı sərmayənin gücləndirilməsi hərəkətə həyata keçilir. Borclarını ödəyəbilmə tutumu və ya sərmayə sabitliyi olaraq da Avropa Birliyi ölkələrində tətbiq olunacaq. Xəzinə Müşavirliyinin da Avropa Birliyi ölkələri ilə bərabər, sığorta şirkətlərində Daxili Nəzarəti və Risk vahidlərini indidən qurmağa başladılar.

Maliyyə böhranı ikinci dalğasının proqnozlaşdırıldığı bir zamanda Rusiya, Ukrayna, Türkiyə kimi dövlətlərin sığorta şirkətləri də Solvensi II-nın müsbət cəhətlərini araşdıraraq bu sistemi dərinlən öyrənib və bu sistemə keçməkdə niyyətliyəirlər.

2012-ci il may ayında Türkiyədə keçirilən “Sığorta Sektorunun yeni Rotası” adlı beynəlxalq konfransında orta və şərqə Avropa üzrə Aktuar Direktoru Gobor Hanak öz məruzəsində göstərmişdir ki, Avropa Birliyinin Solvensi II-yə keçməsi hürümçəyə bənzəyərək bütün sığorta sektorunu əhatə edəcək. Çünki Avropanın aparıcı sığorta və təkrarsığorta şirkətlərinin dünyanın bir çox yerində filialları olduğundan və bu şirkətlər bir biri ilə bağlı olduqlarından da sistemin maliyyə sabitliyini qorunduğundan bu sistemə keçməli olacaqlar. Azərbaycan iqtisadi cəhətdən güclü bir dövlət olduğundan və Azərbaycanın sığorta sektoru təkmilləşdiyindən bu proyektə keçməsi labüddür.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanın sığorta sektoru inkişaf etməkdə olan dövlətlərin sığorta sektorundan belə geridə qalır. Bu da iqtisadi cəhətdən inkişaf etməkdə olan dövlətimiz üçün qənaətbəxş deyildir. Bunun üçün Azərbaycan inkişaf etməkdə olan dövlətlərin deyil, inkişaf etmiş dövlətlərin sığorta sektoruna istinad etməlidir.

Innovasiya yönümlü inkişafın Azərbaycanın sığorta sisteminə tətbiqi sığortadan gələn gəlirlərin ümumdaxili məhsulda nisbətini artırır və adam başına düşən sığorta haqları artmış olardı. Belə ki, internetlə sığorta müqavilələrinin bağlanması, sığorta haqlarının ödənilməsini təşkil etmək, həmçinin sığortanın həyat sığortası üzrə sığorta növlərini reklamlar vasitəsilə aparılmasını təşkil etmək vacibdir.

Azərbaycanın sığorta bazarında sığortaya nəzarət sistemi daha da gücləndirilməlidir. Bunun üçün Azərbaycanın maliyyə və sığorta sistemində Kobit texnologiyalarını tətbiq etmək gərəkdir.

3.3. Sığorta işində dövlət tənzimləməsinin təkmilləşdirilməsi

İqtisadiyyatın bazar münasibətləri şəraitində formalaşması sosial-iqtisadi proseslərin dövlət tabeliyindən çıxarılması kimi nəzərdə tutulur. Lakin bu o demək deyil ki, dövlət mikro və makroiqtisadi səviyyədə bu proseslərin tənzimlənməsində bütövlükdə kənarlaşsa da qalmalıdır.

Bazar iqtisadiyyatı nəzəriyyəsinin banilərindən olan A.Smit vaxtilə qeyd etmişdir ki, hökmdarın və ya dövlətin vəzifəsi bütövlükdə cəmiyyət üçün son dərəcə faydalı olan, lakin öz vəsaiti ilə bir nəfərin, yaxud da qrupun, xərcinə ödəyə bilmədiyi ictimai müəssisələri yaratmaq və həyata keçirməkdən ibarətdir. Belə ki, xüsusi şəxslərdən ibarət olan bir qrup tərəfindən yaratmaqlarını və saxlamalarını gözləmək olmaz. Bu zaman belə aydın olur ki, azad bazar prinsipini heç nə ilə məhdudlaşmayan rəqabətə əsaslanan bazar, cəmiyyətin qarşısında duran bütün problemləri həll etmək iqtidarında deyildir. Buna görə də dövlət cəmiyyətdə gedən iqtisadi və sosial proseslərə müdaxilə etmək zərurətindədir.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində kapitalist iqtisadiyyatı öz inkişafının korporativ mərhələsinə daxil olmuşdur. Bu dövrün fərqləndirici cəhətlərindən əsası, iqtisadi və sosial sahələrdə dövlətin tənzimləyici və nəzarətedici rolunun əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsi idi. Bu, istehsalın təmərküzləşməsi ilə əlaqədardır. Dövlətin iqtisadi rolunun təkamülü hər şeydən əvvəl maddi istehsalda baş verən dəyişikliklə izah olunur. Bu zaman istehsalın həcmının artması və iqtisadi əlaqələrin mürəkkəbləşməsi ilə yanaşı, müasir istehsalın inkişafında şəxsi amilin rolunun güclənməsindən də çox əhəmiyyətli rol oynamışdır. Maddi istehsalda dəyişikliklərin olması, iqtisadi əlaqələrin mürəkkəbləşməsi dövlətin iqtisadiyyatına təsiri səbəbi nəticəsi ilə əlaqələrin həqiqətən də onun iqtisadi funksiyasında təkamülünün bütün mərhələlərində kəskin şəkildə özünü büruzə vermişdir. İqtisadiyyatın tənzimlənməsində dövlətin rolunun daha da genişlənməsi bir sıra obyektiv səbəblərlə bağlıdır.

Dünya təcrübəsi göstərmişdir ki, inkişafın mürəkkəb dövründə, xüsusi ilə də cəmiyyətdə və iqtisadiyyatda sosial-iqtisadi və texnoloji dəyişikliklərin gətirdiyi bir zamanda dövlətin təşkilatçılıq fəaliyyətini daha da artırılması zəruridir.

Bazar münasibətlərinin formalaşması və tənzimlənməsi, həmçinin resursların yenidən bölüşdürülməsi, dövlət müdaxilə etməsə bu qeyri mümkündür. Belə ki bazar münasibətlərinin formalaşdırılma mexanizmində köhnə strukturların ləğv edilməsi və yeni strukturların yaranması ilə eyni vaxtda həyata keçirilir. Bu da bir tərəfdən iqtisadiyyatda çoxukladlılıq meydana gəldiyi üçün rəqabət şəraiti yaranır bu zaman tələb, təsərrüfatın həlledici amilinə çevrilir. Başqa bir tərəfdən isə bu dövr zamanı cəmiyyətdə elə bir şərait formalaşır ki, bu məsələlərin həll edilməsi dövlətin müdaxiləsi olmadan mümkün olmur.

Vergi müasir iqtisadiyyatda çox böyük rol oynayır. Vergi vasitəsilə gəlirlər dövlət büdcəsinə cəlb edilir. Əlverişli vergi mühiti olmadan ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında böyük rol oynayır. Ölkə iqtisadiyyatının normal inkişafı məqsədilə dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi, maliyyə və hüquqi tədbirləri içərisində vergi siyasəti önəmli yer tutur. Sığorta fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi tədbirləri haqqında 16 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı ilə Respublikada sığorta xidməti bazarın təşəkkül tapması və səmərəli şəkildə inkişaf etməsi, sığorta etdirənlərin hüquqlarının və Respublikanın mənafeyinin qorunması məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Azərbaycan Respublikasının Dövlət Sığorta Nəzarəti yaradılması qərara alınmışdır.

Sığorta işinin səmərəli təşkilinin və beynəlxalq standartlara uyğun səviyyədə inkişaf etdirilməsi üçün ölkə iqtisadiyyatının bazar münasibətləri şəraitində möhkəmlənməsi və inkişaf etməsində mühüm iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə sığorta bazarının inkişaf tarixini araşdırarkən belə nəticəyə gəldim ki, sığorta ölkənin iqtisadi artım tempinə güclü təsir göstərən sahələrdən biridir. Bunları nəzərə alıb qeyd etmək olar ki, sığorta ölkənin iqtisadi artım tempinə güclü təsir göstərən sahələrdəndir. Sığorta iqtisadiyyatın strateji sahəsidir. Sığorta işini gələcəkdə daha da səmərəli inkişaf etdirmək üçün əsas diqqəti sığortaçıların və

sığorta bazarının digər iştirakçılarının, habelə dövlətin hüquq və mənafeələrinin qorunmasına, sığorta qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməsinə və sığorta bazarında inhisarçılığa qarşı tədbirlərin gücləndirilməsinə yönəltmək vacibdir.

Bu gün Azərbaycanın sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının ödəmə qabiliyyətinin gücləndirilməsi ən mühüm və aktual problemlərdən biridir. Область диаграммы Azərbaycanda sığortaya olan tələbin səviyyəsi yüksəldikcə sığorta təşkilatları tərəfindən bağlanan sığorta müqavilələrinin sayının artması ilə yanaşı qəbul edilən risklərin də məbləği xeyli yüksəlir. Belə bir şəraitdə sığortaçılar sığortalılar qarşısındakı öhdəliklərini etibarlı təminat yaratmaq məqsədilə öz üzərilərinə gətirdükləri risklərin əsas hissəsini xarici təkrarsığortaya ötürülür. Təbii ki, sığortaçılar tərəfindən aparılan belə təkrarsığorta əməliyyatları qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilir. Lakin bu milli sığorta bazarının inkişafına müəyyən mənada mənfi təsir göstərir. Təkrarsığorta müqavilələrinin ilkin olaraq yerli sığortaçılarla bağlanması, milli sığorta bazarında təkrar sığorta sisteminin inkişafına böyük təkan vermiş olar. Bu isə ölkədə beynəlxalq standartlara cavab verən güclü təkrarsığorta sisteminin formalaşmasına yerli sığortaçıların xarici bazarda tanınmasına və xaricdən risklərin təkrarsığortaya qəbul edilməsinə səbəb ola bilər.

Azərbaycan sığorta bazarının dünya sisteminə integrasiyasının və milli kapitalın axınına maneçilik törədən mexanizmlərin optimal nisbətinin tapılması olmalıdır. Bunun üçün də ilk növbədə insanların şüurunda sığortanın vacibliyi, onun üstün cəhətləri, sosial-iqtisadi mahiyyəti barədə dönüş yaratmaq lazımdır. Əhalinin müəyyən hissəsi öz şəxsi həyatı və əmlakının sığortası haqqında düşünmür, bu barədə ancaq dövlətə ümid bəsləyir. Bu məqsədlə əhalini sığorta barədə maarifləndirmək gərəkdir. Sığorta şirkətlərinə bir vətəndaş müraciət etdikdə onlara bəzi hallarda tam informasiya verilmir. Bəzən isə şəxslər imzaladıqları sənədin mahiyyətini belə bilmir. Azərbaycanın sığorta bazarında onsuz da vətəndaşlara çatacaq informasiya məhduddur. Belə məlumatsızlıq isə sığorta bazarına mənfi təsir göstərir. Belə ki, vətəndaşlar sığorta müqaviləsi bağlayarkən vətəndaşa ya müqavilə haqqında onun konkret növü üzrə tam

informasiya verilməli ya da sığorta müqaviləsinin necə tərtib olunduğu barədə, orada hansı müddəaların əks olunduğunu barədə məlumat çatdırılmır. Bu vəzifə ilk növbədə sığorta şirkətlərinin üzərinə düşür. Sığortaçı sığortalıya sığorta terminləri ilə deyil sığortaçının başa düşəcəyi şəkildə izah etməlidir.

Azərbaycan Respublikası sığortaçılarının əməkdaşlığı milli və iqtisadi mənafeləri nəzərə almaqla könüllülük və bərabərlik əsasında qurulmalıdır. Bu istiqamətdə mühüm vəzifələrdən biri Azərbaycan və beynəlxalq sığorta bazarının əməkdaşlığını inkişaf etdirmək vacibdir. Dövlət müəyyən sahələr üzrə mövcud olan riskləri sığortaya cəlb etməklə, həmin sahələrdə aparılan sosial-siyasi məqsədləri daha da səmərəli həyata keçirməyə nail olar.

İstehsalatda baş verən bədbəxt hadisə nəticəsində işçinin və onun ailə üzvlərinin üzləşdiyi maddi problemin daha da operativ və səmərəli həlli üçün istehsalatda baş verən qəzaları və peşə xəstəliklərini insan sağlamlığına dəyən gözlənilən fəsadlarını icbari qaydada sığorta etdirilməsini qanun tələb edir. Qanunla nəzərdə tutulan qaydada zərərçəkənlə sığorta olunanların və zərər dəymiş üçüncü şəxslərin maraqlarının müdafiəsini, icbari sığorta sisteminin sabitliyini və inkişafını təmin etmək üçün, habelə bu funksiyaların həyata keçirilməsi məqsədi ilə fəaliyyət göstərir.

İcbari sığorta növlərinin həyata keçirilməsi vaxtı iştirakçıların qarşılıqlı fəaliyyətinə təminat yaratmaq məqsədi ilə, icbari sığortanın həyata keçirilməsi ilə əlaqədar dövlət və yerli idarəetmə orqanlarının maraqları, habelə digər orqanları və təşkilatları təmsil və müdafiə etmək, icbari sığorta növləri ilə əlaqədar qanunvericiliyin və təcrübənin təkmilləşməsi üzrə təkliflər vermək, icbari sığorta növlərinin baş vermə hadisələrinin araşdırılması və zərərlərin dəyərləndirilməsi ilə bağlı texniki ekspertlərin müayinəsini həyata keçirmək üçün metodoloji təlimatların işlənib hazırlanması və tətbiq edilməsi, icbari sığorta növü üzrə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlara münasibətlərdə büro iştirakçılığını təmin etmək, Azərbaycan Respublikası ərazisində baş verən icbari sığorta hadisəsi nəticəsində sağlamlığına zərər dəyən üçüncü şəxslər nəzərdə tutulmuş müvafiq hallarda kompensasiya ödənişinin verilməsini təmin etmək, elektron informasiya

sisteminin təmin etmək, istifadəsini və onun digər elektron informasiya sistemləri ilə əlaqələndirilməsini təmin etmək, nizamnamədə müəyyən edilmiş məqsəd və vəzifələrinə uyğun digər funksiyaları həyata keçirir.

Azərbaycanın sığorta bazarının təkmilləşdirilməsi, əhəlinin sağlamlığının müdafiəsi üçün “Sığortanın icbari növləri haqqında” qanunların təkmilləşdirilməsi çox vacibdir. Azərbaycanda adambaşına on altı-on yeddi manat təşkil edən sığorta mükafatının hazırkı səviyyəsi əhəlinin pul gəlirlərinin səviyyəsinə heç də uyğun gəlmir. Bu isə inkişaf etməkdə olan digər ölkələrdə, Avropa dövlətlərinin sığorta bazarına inkişaf səviyyəsi ilə müqayisədə çox aşağıdır. Sığorta mükafatının dünya üzrə orta göstəricisi Azərbaycandakı mükafatların səviyyəsini on beş dəfə üstələyir. Sığortanın icbari növləri haqqında qanunun qəbul edilməsi ilə Azərbaycanda sığorta azarının qanunvericilik bazarı orta inkişaf səviyyəsinə çatdırmaq olar. İcbari sığorta bazarının inkişafı üçün sığortanın təbliği üzrə bir sıra tədbirlərin keçirilməsi vacibdir. 2007-ci ildə “Sığorta fəaliyyəti haqqında” qanunun qəbulundan sonra yaranmış uyğunsuzluqlar digər qanunvericilik aktları çərçivəsində nizamlama mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi vacibdir.

Hazırda ölkədəki sığorta bazarının həcmi ÜDM-in sıfır tam onda beş faizini təşkil edir və bu da təkcə Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində deyil, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrin göstəricilərdən belə aşağıdır. Qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, təbliğatın genişləndirilməsi ilə bu göstəricinin bir neçə dəfə artacağını gözləmək olar. Azərbaycanda milli sığorta bazarının qorunması aktual məsələlərdən biridir. Sığorta bazarında təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə gücünün möhkəmləndirilməsi yolu ilə qorunması bu istiqamətdə reallaşdırıla bilər: Sığorta daxilının yaradılması üzrə məsələlərin nizamlandırılması; Milli təkrarsığorta şirkətinin yaradılması; Ölkə bazarında təkrarsığortanın inkişafı, dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, respublikadakı ümumi iqtisadi durum, keçid iqtisadiyyatı ilə xarakterizə olunan xüsusiyyətlərə malikdir. Milli sığorta bazarında təkrarsığorta segmentinin ən mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada, nisbətən kiçik maliyyə tutumu müqabilində yüksək dərəcəli risklər sistemi mövcuddur. Ölkə iqtisadiyyatında böyük məbləğli layihələr üzrə obyektlərin istifadəyə verilməsi,

onların optimal təkrarsığorta müdafiəsini də tələb etmişdir. Lakin eyni zamanda bu tendensiyaya müvafiq olaraq xeyli sayda hüquqi, iqtisadi və təşkilati məsələləri də həll etmək lazım gələcəkdir.

Azərbaycan Respublikasında sonrakı nəzarət hesabat dövrünün qurtarmasından sonra beş aydan aşağı olmayaraq mühasibatlıq məlumatlarının təhlil edilməsi əsasında həyata keçirilə bilər.

Sığorta bazarında təkrarsığorta şirkətlərinin maliyyə gücünün möhkəmləndirilməsi yolu ilə qorunması bu istiqamətdə reallaşdırıla bilər:

- sığorta daxilının yaradılması üzrə məsələlərin nizamlandırılması;
- milli təkrarsığorta şirkətinin yaradılması;
- ölkə bazarında təkrarsığortanın inkişafı, dünya təcrübəsinə əsaslanaraq, respublikadakı ümumi iqtisadi durum, keçid iqtisadiyyatı ilə xarakterizə olunan xüsusiyyətlərə malikdir.

Milli sığorta bazarında təkrarsığorta segmentinin ən mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada, nisbətən kiçik maliyyə tutumu müqabilində yüksək dərəcəli risklər sistemi mövcuddur. Ölkə iqtisadiyyatında böyük məbləğli layihələr üzrə obyektlərin istifadəyə verilməsi, onların optimal təkrarsığorta müdafiəsini də tələb etmişdir. Lakin eyni zamanda bu tendensiyaya müvafiq olaraq xeyli sayda hüquqi, iqtisadi və təşkilati məsələləri də həll etmək lazım gələcəkdir.

Azərbaycan Respublikasında sonrakı nəzarət hesabat dövrünün qurtarmasından sonra 5 aydan aşağı olmayaraq mühasibatlıq məlumatlarının təhlil edilməsi əsasında həyata keçirilə bilər. Bu qədər uzun müddət ərzində sığortaçının maliyyə vəziyyəti xeyli pisləşə bilər ki, bu da sığorta müqavilələri üzrə sığortalıların və xeyirgötürənlərin mənafeələrinin səmərəli müdafiəsini xeyli mürəkkəbləşdirir.

Sığortanın könüllü növlərindən fərqli olaraq, icbari növü dövlət tərəfindən nizamlanır. Buna görə də ilk növbədə məhz sığortanın bu növləri üzrə hüquqi bazanın inkişafına və təkmilləşdirilməsinə xüsusi diqqət lazımdır.

Azərbaycanda kənd təsərrüfatının sığorta bazarı ortamüddətli perspektivdə böyük imkana və inkişaf potensialına malikdir.

Ortamüddətli perspektivlə ölkənin sığorta bazarının inkişafını prioritetlərindən biri nəqliyyat vasitələri sahiblərinin vətəndaş məsuliyyətinin sığortasının “Yaşıl kart” beynəlxalq sistemə qoşulmasıdır. Sığorta müqavilələrinin bağlanması zamanı elektron imzalardan istifadə edilməsi qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Həyat sığortası sahəsində də qanunvericilikdə dəyişikliklərin edilməsinə baxılmalıdır. Bundan başqa, tikinti sektorunda sığortanın inkişafı üçün də normativ-hüquqi sənədlərin qəbul edilməsi lazımdır.

Avropanın maliyyə sistemi, bank, sığorta və qiymətli kağızlar bazarının qarşısında duran vacib məsələlərdən biri də informasiya texnologiyalarına nəzarətdir. XXI əsr texnologiyalar əsri olduğundan bütün proseslər kompüter və internetlə aparıldığından bu sistemin qorunması, məlumatların məxfi saxlanması və kənardan müdaxilələrin qarşısını almaq üçün KOBİT texnologiyalarının tətbiqi vacib məsələlərdəndir. Son zamanlar inkişaf etmiş ölkələrin sığorta şirkətləri KOBİT 4.1 tərcih edirlər. Bu da sistemin güvənli olmasından irəli gəlir.

Azərbaycanda 2011-ci ildən yalnız Azərbaycan Mərkəzi Bankı bunu tətbiq etmişdir. Amma inkişaf etmiş ölkələrdə hər bir maliyyə, bank və sığorta şirkətlərində bu texnologiyalar tətbiq olunur. İnnovasiya iqtisadiyyatın bütün sahələrinə inteqrasiya etmişdir, bu sığorta sahəsindən də yan keçməmişdir son zamanlar elektron imza sığorta sahəsində də tətbiq olunur.

İnnovasiya iqtisadiyyatın bütün sahələrinə inteqrasiya etmişdir, bu sığorta sahəsindən də yan keçməmişdir son zamanlar elektron imza sığorta sahəsində də tətbiq olunmağa başlamışdır. Sığorta sahəsində innovasiyadan daha bir növü internetdə insanlar qrup halında toplaşaraq (5,10,15 nəfər) hər hansı bir sığorta növü üzrə qrup halında sığorta etdirirlər. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində kapitalist iqtisadiyyatı öz inkişafının korporativ mərhələsinə daxil olmuşdur. Bu dövrün fərqləndirici cəhətlərindən biri iqtisadi və sosial sahələrdə dövlətin tənzimləyici və nəzarətedici rolunun əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsidir.

NƏTİCƏ

Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsi problemləri istiqamətlərini araşdıran tədqiqat işi bir sıra elmi nəticələri əldə etməyə imkan yaradır.

Dövlətin iqtisadi funksiyalarını desentralizasiyası sığorta qarşısında mühüm və vacib məsələlər qoyur. Bunların həyata keçirilməsində sığortanın dövlət tərəfindən tənzimlənməsi vacibdir. Bu da öz növbəsində sığortalıların öz öhdəliklərini yerinə yetirməsindən, sığorta şirkətlərinin isə ödəmə qabiliyyətinin təmin etməkdir.

Azərbaycanda sığorta təşkilatının qeydiyyatdan keçirilməsi və ona lisenziyanın verilməsi sığorta nəzarətinin vahid orqanında cəmləşdirilmişdir ki, bu da sığorta təşkilatı kapitalının mənbələrinə və onun rəhbərlərinin bacarığına dövlət tərəfindən mükəmməl formada nəzarətin zəruri səviyyədə təşkilini təmin edir.

Dövlət nəzarəti orqanlarının sığorta təşkilatlarına yeganə nəzarət aləti göstərişlərin verilməsi, lisenziyanın məhdudlaşdırılması, dayandırılması və geri götürülməsidir ki, bunlar da ümumilikdə və ayrı-ayrılıqda uzunmüddətli və az səmərəli inzibati prosesə riayət edilməsi ilə əlaqədardır.

Sığortalanmış investisiyalar üzrə investorların hüquqları, dəymiş zərər üzrə sığorta ödənişlərinin verilməsi «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənməklə, qorunması təmin olunmuşdur. Xarici investisiyaların ölkə iqtisadiyyatına cəlb olunması. İlk növbədə, dünya bazarında ölkə müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, ixracın strukturunun təkmilləşdirilməsi, ölkə sənayesinə qoyulan xarici investisiya ilə yanaşı, iqtisadiyyatın digər sahələrinə. O cümlədən, kənd təsərrüfatı sektoruna xarici investisiyaların yönəldilməsi ölkənin iqtisadi və sosial durumunun yüksəldilməsinə xidmət edir.

Ölkə iqtisadiyyatına qoyulmuş investisiyaların qorunmasında onların investorlar tərəfindən sığortalanmasının əsas şərtlərdən biridir.

Tədqiqat işində Azərbaycan Respublikasının milli sığorta bazarında fəaliyyət göstərən sığorta təşkilatlarının fəaliyyətinə nəzarətin düzgün təşkil

edilməsi, sığorta təşkilatları tərəfindən əhaliyə göstərilən xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi, respublikanın bütün bölgələrində sığortaya marağın və inamın artırılmasına nail olunması, icbari sığortalar üzrə qanunların qəbul edilməsi və s. inkişaf etdirilməsi zəruriliyi nəticəsinə gəlinmişdir.

Sığorta ehtiyatları vasitələrinin yerləşdirilməsi Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrdə qəbul edilmiş prinsiplərə müvafiq olaraq xüsusi qaydalarla, Azərbaycanda isə sığorta qanunvericiliyi ilə nizamlanır. Sığortaçının maliyyə sabitliyi və ödəmə qabiliyyətiylə təkrar sığortanın zəruriliyi və əhəmiyyətini nəzərə alaraq, sığorta bazarında təkrarsığortanın inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi əsas amillərdən biridir.

Dissertasiya işində sığorta ehtiyatları sığorta etdirənlərin vəsaiti olduğundan və sığorta etdirənlər sığortaçının həmin vəsaitləri necə istifadə etməsi üzərində nəzarətdən obyektiv surətdə məhrum olduqlarından müvəqqəti sərbəst vəsaitlərin investisiyaya yönəldilməsi sığortaya nəzarət edən orqanın şəxsində dövlət tərəfindən ciddi tənzimlənməsi izah edilmişdir.

Tədqiqat işində sığortaçıları sərbəst vəsaitlərini istehlaka və istehsala qoymuş olsaydılar Azərbaycan dövlətinə daha çox fayda vermiş olması nəticəsinə gəlinmişdir. 2007-ci il 25 dekabr Azərbaycan Respublikasının “Sığorta haqqında” qanunda sığorta fəaliyyətinə Dövlət nəzarətinin səmərəliliyini yüksəltmək məqsədi ilə bir sıra yeni maddələr qəbul edilmişdir ki, bu sığorta sektorunun inkişaf etməkdə olan dövlətlərin sığorta sektoruna yaxınlaşdırmışdı, lakin Azərbaycanda iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etdiyi bir zamanda sığorta sektorunun da inkişaf etmiş dövlətlərin sığorta sektoruna çatması üçün qanuna yenidən baxılması ehtiyacı yaranmışdır.

Yeni qanunun hazırlanması sığorta haqlarının ÜDM məhsulda daha artıq olmasına öz müsbət təsirini göstərmiş olardı. Həmçinin əvvəlki qanunla müqayisədə yeni qanun hazırlanmasında həyat sığortasının inkişafına geniş imkanlar yaradılmalıdır.

Dissertasiya işində Azərbaycanda təkrar sığorta münasibətləri araşdırılmış və belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən sığorta

şirkətlərinin sayı 2007-2012 illər ərzində 27-30 arasında dəyişmişdir və buna baxmayaraq təkrar sığorta şirkəti təkdir. Ona görə də təkrar sığorta şirkətlərinin yaranmasına zərurət vardır.

Tədqiqat işindən belə nəticəyə gəlmişəm ki, Azərbaycanın sığorta bazarı üçün hal hazırda fəaliyyət göstərən 26 sığorta şirkəti çoxdur. Belə ki elə sığorta şirkətləri var ki, onların fəaliyyətləri çox zəifdir. Əgər sığorta şirkətləri öz aralarında birləşsə onların kapitalları daha çox olar və bazarda sığorta üçün daha çox vəsait tələb edən müqavilələr bağlamaq imkanları yaranar. Bu da sığortalananların xarici şirkətlərlə deyil, yerli sığorta şirkətləri ilə işləməsinə təmin etmiş olardı ki, bu da sığortadan ÜDM-da gəlirini artırmış olardı.

Dissertasiyada həyat sığortasının zəif inkişafı göstərilmişdir, dövlət tibbi sığortasının isə qanun da olsa belə reallıqda olmaması aydınlaşmışdı. Ona görə də elə bir qanun layihəsi hazırlanmalıdır ki, bu qanunun işləməsi real olsun. Bu səbəbdən araşdırmaların nəticəsinə görə həyat sığortası üzrə vergi faizləri daha aşağı olmalıdır ki, həyat sığortası inkişaf edə bilsin.

Tədqiqatlara əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, sığorta sektorunu inkişaf etdirmək üçün ixtisaslı kadrlara ehtiyac var. Ancaq çox təəssüf ki, bu vacib bir sahə üçün ixtisaslı kadrlar hazırlanmır.

Dissertasiya əsasən dünyada qlobal böhran yaşanan bir zamanda sığorta sektorunun maliyyə dayanıqlığı üçün Avropada Solvensi II modulu işlənib hazırlanmışdı. 2013 ildən Avropa Birliyi sığortaçıları bu modelə keçəcəklər. Sığorta sektoru bir biri ilə əlaqəli olduğu üçün və Avropanın aparıcı şirkətlərinin dünyanın bir çox yerində filialları olduğundan bu sistemlə keçəcəkləri zaman istər istəməz hörümçəkvari bir şəkildə bütün sığorta şirkətləri bu sistemlə işləməli olacaqlar. Ona görə də Azərbaycanın sığorta şirkətlərinə bu modeli göstərmək, öyrənmək və mahiyyətin anlatmaq üçün treninqlərin keçirilməsi vacib məsələlərdən biridir.

Tədqiqatda Azərbaycan Respublikasında qeydiyyatda alınmış nəqliyyat vasitələrinin xarici dövlətlərin ərazisində baş vermiş yol-nəqliyyat hadisələri nəticəsində Green üçüncü şəxslərin səhhətinə və əmlakına vurduqları zərərlərin

ödənilməsinə təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq Yaşıl Kart (Cart) bürosuna üzv olması gərəkliyi göstərilmişdir.

Sığorta işi üzrə elm-tədris mərkəzinin yaradılması. Azərbaycan Respublikasında sığorta şirkətlərində çalışan mütəxəssislərin yenidən hazırlanması gərəkdir.

Son vaxtlar dünyanın sığorta sektorlarındakı inkişaf tendensiyalarını araşdırarkən, sığorta nəzarəti və biznesi ilə bağlı qəbul edilmiş yeni beynəlxalq prinsip və standartlarla tanış olarkən, ayrı-ayrı beynəlxalq konfrans və forumlarda tez-tez rastlaşdığımız mövzulardan biridə İslam sığortası və ya təkaful anlayışları ilə bağlıdır. Təkafulun İslam sığorta modellərinin Şəriət alimləri tərəfindən daha geniş şəkildə qəbul edilmiş bir qrupunu əhatə etməsindədir. Təkaful İslam sığortasından Azərbaycanın sığorta bazarında istifadə etməklə daha geniş sığortalı bazarı qazanmış olar.

Təkliflər:

1. Sığorta işinin dövlət tənzimlənməsində milli sığorta bazarının qorunması üçün Azərbaycanın sığorta bazarında həyat sığortasını inkişaf etdirmək üçün xarici sığorta şirkətlərin təcrübəsindən istifadə edib milli sığorta bazarını inkişaf etdirmək olar.

2. Sığorta şirkətləri öz vəsaitlərini investisiyaya yönəldilməsi üçün yeni qanunlar hazırlanmalıdır. Bu qanunda əsas məsələ sığortaçıların vəsaitlərinin daha çox hissəsinin investisiyaya yönəldilməsi təşkil etməlidir.

3. Fikrimizcə sığorta agent şəbəkəsinin genişləndirilməsi çox mühüm məsələdir .

4. Bildiyimiz kimi son zamanlar dövlətin dəstəyi ilə aqrar sfera inkişaf edir, sığorta şirkətlərinin bu sektor üçün yeni sığorta məhsulları təklif etsələr sığorta sahəsi genişlənər və sığorta haqları artmış olardı.

5. İnkişaf etməkdə olan Azərbaycanın sığorta sektoruna təkaful sığortasının gətirilməsi həm sığortaya inamı artırmış olardı, həm də sığorta sektoru inkişaf edərək maliyyə böhranlarına qarşı dayanıqlı olardı.

6. Azərbaycanda iqtisadiyyatın sürətlə inkişaf etdiyi bir zamanda sığorta sektorunun da inkişaf etmiş dövlətlərin sığorta sektoruna çatması üçün qanuna yenidən baxılması ehtiyacı yaranmışdır.

7. Sığorta şirkətləri öz aralarında birləşib sığorta fondlarını artırmış olardılar. İri həcmli sığorta fondu böyük həcmli investisiyaları sığorta etməyi imkan verir və eyni zamanda daha çox gəlir əldə etmiş olurlar.

8. Milli təkrarsığorta şirkətinin sayını artırmaq üçün daha uyğun şərtlər təklif olunmalıdır.

9. Azərbaycanın sığorta sektorunda vergiqoyuluşunun təkmilləşdirilməsi yollarını təklif edirəm:

- sığorta təşkilatlarında qeyri həyat sığortası üzrə sığorta müqavilələrinin hər birindən birbaşa vergi tutulmalıdır. Bu zaman sığorta müqaviləsi üzrə sığorta haqqı ödənilmişsə bu müqavilə üzrə vergi hesablanmamalıdır;

- həyat sığortasının yığım üzrə, ilk 10 il müddətində vergi tutulmasın, bu zamandan sonra sığortaçının vəsaitinin ancaq investisiyaya yönəltdiyi hissəsindən vergi hesablanmalıdır, həyat sığortasının yığım forması bu yolla inkişaf etmiş olardı eyni zamanda vergidən kənarda qalmazdı;

- vergilər məcəlləsində sığorta ilə bağlı xüsusi qanun layihəsi hazırlansa daha məqsəduyğun olardı.

10. İcbari tibbi sığorta üzrə hər bir şəxsin özünün sığorta daxılı təşkil edilməlidir və bu daxilə sosial təminat alanların, pensiyaçıların daxilə fərqli, əmək haqqı alanların sığorta daxılı əmək haqqından asılı olaraq təşkil edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

I. Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.
2. Azərbaycan Respublikasının “Auditor xidməti haqqında” Qanunu. Bakı, 1994.
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı, 2000.

4. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi. Bakı, Hüquq ədəbiyyatı. Bakı, 2000.
5. Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə və beynəlxalq təşkilatlarda fəaliyyət göstərən diplomatik nümayəndəliklərində qulluq edən şəxslərin icbari sığortası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 18.05.2004.
6. Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunu. Bakı, 2004.
7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2006-cı il 29 dekabr tarixli 510 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növləri.
8. Auditorun peşə məsuliyyətinin icbari sığortası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 22.05.2007.
9. Azərbaycan Respublikasının “Daxili audit haqqında” Qanunu. Bakı, 2007.
10. “Azərbaycan Respublikasının Mülkü Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı, 11.03.2008.
11. Azərbaycan Respublikasının sığorta və təkrar sığorta brokerlərinin fəaliyyət qaydaları. Bakı, 14.11.2008
12. Azərbaycan Respublikasının İcbari sığorta haqqında qanunu. Bakı, 24.06.2011.
13. Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyası (BSNA) Nizamnaməsi. Bakı, 2005.
14. Bağirov D.A., Həsənlı M.X., Mehdiyeva L.T., Qurbanova T.T. “Maliyyə” dərslik (II buraxılış), Bakı, 2010.
15. Bağirov D.A., Həsənlı M.X., Quşxanı R.N. “Korporativ maliyyə” Dərs vəsaiti. Bakı, 2010.
16. Bağirov D.A., Həsənlı M.X. “Maliyyə”. Bakı, 2011.
17. Bədəlov Ş.Ş., Məhərrəmov R.B., Qurbanov F.Ə. “Büdcə sistemi”. Bakı, 2003.
18. Dövlət qulluqçularının icbari sığortası haqqında Qanunu. Bakı, 29.05.2002.
19. Daşınmaz əmlakın icbari sığortası qaydası. Bakı, 06.12.2011.

20. “Hərbi qulluqçuların dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 25.07.1997.
21. Həsənlı M.X. “Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin vergi sisteminin formalaşması”. “Azərnəşr”, Bakı, 1995.
22. Həsənlı M.X. «Vergilər». Şərq-Qərb nəşriyyatı, Bakı, 1998.
23. Həsənlı M.X., Mehdiyeva L.T., Qurbanova T.T. «Maliyyə» dərs vəsaiti (I buraxılış). Bakı, 2006.
24. Hacıyev Ş.H. “Dünya iqtisadiyyatının tarixi” dərslik. Bakı, 2011.
25. “İqtisadiyyat və audit” jurnalı Bakı, 2009, 2010, 2011, 2012.
26. Xudiyev N.N. Dövlət sığortası və sığorta münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi. Bakı, 1993.
27. Xudiyev N.N. “Sığorta”. Bakı, 2003.
28. Xankişiyev B.A., Abdullayev P.N. “Sığorta işi”. Bakı, 2004.
29. Xankişiyev B. “Sığorta hamı üçün”. Bakı, 2005.
30. Xankişiyev B.A. “Sığorta fəaliyyətinin əsasları”. Bakı, 2006.
31. Xudiyev N.N. (Avtoreferat) “Azərbaycan Milli sığorta bazarının formalaşdığı şəraitdə sığorta resurslarının idarə edilməsi”. Bakı, 2010.
32. “İcbari ekoloji sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2002.
33. İbrahimov F.M. Azərbaycan iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyalar və onun milli iqtisadiyyatın dirçəlməsində rolu. Bakı, 2007.
34. İstehsalatda bədbəxt hadisələr və peşə xəstəlikləri nəticəsində peşə əmək qabiliyyətinin itirilməsi haqqında icbari sığorta haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 02.07.2010.
35. Kərimov A. “Sığorta”. Bakı, 2000.
36. Quliyev N.R. “Beynəlxalq maliyyə” Dərslik. Bakı, 2009.
37. “Məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanları işçilərinin dövlət icbari şəxsi sığortası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 13.02.1999.
38. “Maliyyə və uçot” jurnalı. Bakı, 2009, 2010, 2011, 2012.

39. Sığorta şirkətlərinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin mühasibat uçotunun hesablar planı və onun tətbiqinə dair Təlimat. Bakı, 1997.
40. Sadıqov M.M. Azərbaycan Respublikasının maliyyə potensialının formalaşması problemləri. Bakı, 2001.
41. «Sığorta haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2007.
42. Sadıqov M.M., Hüseynov A., Zeynalov V. “Korporativ maliyyə” Dərslik. Bakı, 2007.
43. Sığorta qanunvericiliyi toplusu. Bakı, 2011
44. “Sərnişinlərin icbari fərdi qəza sığortası üzrə” Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin Qaydaları. Bakı, 06.12.2011.
45. Səkerəliyev Z .A. Keçid iqtisadiyyatında xarici investisiya qoyuluşunun zəruriliyi və onun nəzəri aspektləri. Bakı, 2003.
46. Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının 2003-cü il 31 iyul tarixli “Korporativ Sığorta Şirkətlərinə nəzarət haqqında” Qanunu, m. 1.
47. “Tibbi sığorta haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 28.10.1999.
48. Zeynalov V.Z. “Maliyyənin əsasları”. Bakı, 2008.

II Rus dilində

49. Белых В.С., Кривошее И.В. Договор страхования: понятие, форма и содержание // Юридический вестник. № 9-10, 1999.
50. Брагинский М.И. Договор страхования/М.И.Брагинский. М., 2000.
51. Бирючев О.И. Страхование: Пути развития. «Финансы», № 12, 2000.
52. Брагинский М.И. Договор страхования / М. И. Брагинский. М., 2000. <http://bibliofond.ru/view.aspx?id=491258-ftnref107>
53. Гвозденко А.А. Основы страхования: Учебник. М.: Финансы и статистика, 1998.
54. Густов Д.А. Правовое регулирование медицинского страхования:

дис.канд.юрид.наук/ Д.А. Густов. - СПб.: СПбУ, МВД России, 2004.
<http://bibliofond.ru/view.aspx?id=491258- ftnref128>

55. Дрошнев В.В. Обязательное медицинское страхование в России //В.В. Дрошнев. М.: Анкил, 2004.

56. Дрошнев В.В. Обязательное медицинское страхование в России //В.В. Дрошнев. М.: Анкил, 2004.

57. Еременко В.И. Страхование право: Учебное право. Новосибирск. 2000.

58. Еременко В. И. Страхование право//В.И.Еременко. - Новосибирск, 2000.

59. Еременко В. И. Страхование право//В.И.Еременко. Новосибирск, 2000.

60. Зелькович Р.М. Общества взаимного страхования – форма реформирования государственных гарантий: материалы семинара «Стратегии реализации государственных гарантий и обеспечения доступности медицинской помощи для населения». Кемерово, 2000.

61. Идельсон В. Р. Страхование право/ В.Р.Идельсон. М., 1992.

62. Ковалевская Н. Правовое значение сведений, предоставляемых страхователем страховой организации при заключении договора страхования имущества / Н. Ковалевская, М. Ковалевский //Страхование право. № 1, 2000.

63. Кричевский Н.А., Куксин А.Г. «Государственно регулирование социального страхования». Москва, 2007.

64. Лисицын Ю.П. Система страхования в здравоохранении //Ю.П. Лисицын, А.М.Таранов, Е. Н. Савельева; под ред. д-ра мед. наук, проф. В. О. Флека. М.: Федеральный фонд обязательного медицинского страхования, 2002.

65. Международная Ассоциация Страховых Надзоров «Основные принципы страхования и методология». 2003.

66. Мамедов А.А. Финансово-правовое регулирование страховой деятельности. Москва, 2004.

67. Орланюк Л.А. – Малицкая. Платежеспособность страховой организации. Москва, «Анкил», 1994.
68. Основы страховой деятельности. Учебник. Под.ред.Федоровой Т.А. СПб. 2003.
69. Петров А.А. Страховое право: Учебное пособие. – СПб.: Знание, СПбВЭСЭП, 2000.
70. Рейтман Л.И. Страховое дело учебник. 1992.
71. Страховое дело: учебник для вузов. Л.И.Рейтман, 1992.
72. Страховое дело. Учебник под ред. Проф. Рейтмана Л.И., М., Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992.
73. Сухов В.А. «Государственное регулирование финансовой устойчивости страховщиков». М., «Анкил», 1994.
74. Сплетухин Ю.А., Асабина С.Н., Турбина К.Е. и др. «Теория и практика страхования» (учебное пособие). Анкил, Москва, 2003.
75. Турбина К.Е. Социальное и коммерческое страхование. 1998.
76. Тарабина В.С. Тенденции развития европейского страхового права. 2003.
77. Фольгенсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству. М.: Юристъ, 1999.
78. “Финансы” jurnalı, 2010.
79. Шахов В.В. «Страхование». М., Юните, 1997.
80. Юргенс И. Внутрисистемное регулирование страхования в РФ. «Страховое дело», № 10, 2000.
81. Юргенс И. О проблеме регулирования страхования в РФ. «Страховое дело», № 9, 2000.
82. Юргенс И. Системный подход к определению понятия «национальная система страхования». «Страховое дело», № 8, 2000.
83. Яковлева Т.А. Страхование//Т.А.Яковлева, О.Ю.Шевченко. М.: Экономист, 2004.

84. Яковлева Т. А. Страхование/Т.А.Яковлева, О.Ю.Шевченко. М.: Экономист. 2005.

III. Türk dilində

85. Ayşe Gül Bölükbaşı, Cem Berk, İntegrated Risk Management in Konstruktion Companies İnternational Finance Sympozium 2006, Finansial Sektor integration: Review and Steps Ahead, may 25-26, Beta Basım, İstanbul 2006.

86. Yrd.doç.Dr.Ayşe Gül Bölükbaşı, Dr. E.Baturalp Pamukçu (Sığortanın temel prinsipleri) İstanbul 2009.

87. Yrd. Doç. Dr. Ayşe Gül Bölükbaşı, Dr. Baturalp pamukçu. Sigortanın temel prinsipleri. 2010.

88. Bahettin Çetin Tarımsal Sığorta işlemeçiliyi, Bursa 2003.

89. Berk. Niyazi. Sigorta Şirketlerinde Sermaye Yeterliği. İstanbul, 2005.

90. Ekim 2011 Pazartesi - Ayfer ARSLAN/AKŞAM meqale.

91. Erdoğan sərgici, Türklerin tarihi ve Sığortaçılıq, Latin yayınları. 2001.

92. Hüseyin Yunak Hüseyin Sığortanın genel prinsipleri İstanbul 2000.

93. İsmail Türk. “Maliyye Politikası”. Amaclar, Araclar ve Çağdaş Bütce Teorileri. Ankara 2011.

94. İstanbul 08.05.2012 “Sığorta Sektorunun yeni rotası” Uluslararası konfransından materiallar.

95. Muheymin İqbal “General Takaful Practice: Technical Approarch to Eliminate Gharar (uncertainty), Maisir (gambling), and Ribə’ (usury)” (“Ümumi təkaful təcrübəsi: qərar, meysir və ribanın aradan qaldırılmasına texniki yanaşma”) Cakarta, 2005.

96. Onur Acar Avrupa Birliyinde Solvensi II projesi. Reasuror dergisi, Milli Re. Ekim 2007.

98. Sigortçılık. Beta. İstnbul 2011.

99. Türkiye Bankalar Birliği. Risk yönetimi ve Bazel II-nin KOBİ etkileri. Yayın № 228. Eyyul 2004.

IV. Ingilis pdilində

100. Activities from October 2005 to September 2006 including 2005 financial statements.
101. A Core Curriculum for Insurance Supervisors, Basic-level Module IAIS & The World Bank-2006; ICP 1, P. v.
102. Banking Risk” The World Bank, Washington, 2000.
103. GREUNG, HENNE VON, BROTRANOVIZ, SONJA BROJOUZ Analyzing.
104. Global Insurance Review 2011 and outlook 2012/2013” December, 2011.
105. International Association of Insurance Supervisors Report on Insurance.
106. International Association of Insurance Supervisors’ Annual Report 2005-06.
107. IAIS Principle No 1: Insurance Core Principles and Methodology approved in Singapore in Oct 2006 Implementation and assessment.
108. Insurance Markets, September-October 2006.
109. Knut Hohlfeld “International Association of Insurance Supervisors’ Standardson Insurance Supervision and their Implementation IAIS-2005.
110. Laws, Regulations and Practices in IAIS Member Jurisdictions October 2005.
111. Mikheal Collins, Introdution to Insurans, 4th Edition, New York Witherbu and Co LTD 1990.
112. M.Curtis Elliot and Emmett Vaughan, Fundamentals of Risk and Insurance, New York: JohnWiley & Sons Inc.
113. Mikheal Collins,Introdution to Insurans, 4th Edition, New York Witherbu and Co LTD 1990.

114. M.Curtis Elliot and Emmett Vaughan, Fundamentals of Risk and Insurance, New York: JohnWiley & Sons Inc .

115. Natural Catasrophes and Man- Made Disasters in 2007, Sigma, Swiss Re, No. 1, 2008.

116. PricewaterhouseCoopers “Takaful: Growth opportunities in dynamic market Insurance” 2008.

117. SwissRe: “IslamicInsuranceRevisited” September, 2011.

118. Swiss Re, «Micro; Multi-Line, Aggregated and Combined Risk Optimization».